

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЗАДВОРНИХ СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 336.02(477)(043)

Фінансова політика держави у
забезпеченні детінізації економіки
України

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник
Пасічник Юрій Васильович
д.е.н., професор

Черкаси – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	13
1.1. Специфіка фінансової політики держави в умовах тінізації економіки	13
1.2. Етапи формування зарубіжних і вітчизняних тіньових фінансових потоків	28
1.3. Інструменти фінансової політики зарубіжних країн щодо детінізації фінансових потоків	44
Висновки до розділу 1	60
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	64
2.1. Оцінка обсягів тіньових фінансових потоків	64
2.2. Аналіз ефективності діяльності адміністративних структур щодо детінізації економіки	86
2.3. Прагматика фінансової складової нормативно-правової бази щодо детінізації економіки	102
Висновки до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ НАПРЯМІВ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	121
3.1. Домінанти фінансової політики держави щодо зменшення обсягів тіньових потоків	121
3.2. Формування фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей»	137
3.3. Імплементация міжнародного досвіду детінізації економіки в фінансовій сфері у контексті євроінтеграційних процесів	155

	3
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	208

ВСТУП

Актуальність теми. Однією зі складових суспільного розвитку держави є стабільність економічної системи, а тіньова економіка зумовлює дестабілізацію та знижує авторитет органів влади, що створює перешкоди на шляху євроінтеграційних процесів. Вагомим важелем забезпечення економічної стабільності країни є ефективна фінансова політика.

Тіньова економіка – поширене явище в усіх країнах світу, зокрема і в Україні. Подолання вітчизняної тіньової економіки було визначено, як один із пріоритетних напрямів фінансової політики в Національній антикорупційній стратегії на 2011-2015 рр., де зазначено, що до основних напрямів її реалізації належить запобігання тінізації економіки, а скорочення обсягів тінізації – до очікуваних результатів.

У структурі фінансової політики, яка загалом характеризується як малоефективна, є недосконаліми: механізм запобігання відмиванню «брудних грошей», оскільки форми і методи фінансового контролю за тіньовими потоками є недостатньо ефективними; нормативно-правова база, яка не передбачає чіткої відповідальності конкретних державних службовців за сприяння функціонуванню тіньових схем; рівень контролю громадськими структурами за тіньовими потоками, який є незначним. Беручи до уваги ці проблеми фінансової політики держави, доцільно сформулювати її на принципово нових засадах.

Важливими напрямками вітчизняної фінансової політики в сучасних умовах мають бути: організація ефективної роботи органів державної влади щодо детінізації; приведення до міжнародних стандартів відповідної нормативно-правової бази; контроль за тіньовими потоками. Для реалізації цих напрямів доцільно розробити науково обґрунтовану методіку розрахунку рівня тіньової економіки, ефективний механізм запобігання

відмиванню «брудних грошей», а також налагодити дієву систему контролю за тіньовими фінансовими потоками.

Проблеми, пов'язані зі зменшенням рівня тінізації економіки та функціонуванням механізмів запобігання відмиванню «брудних грошей», є предметом постійного дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, серед зарубіжних науковців Лауреат Нобелівської премії з економіки 2014 р. Ж. Тіроль з'ясував аспекти тінізації фінансових потоків при утворенні монополій; Лауреат премій Адама Сміта і Мілтона Фрідмана Е. де Сото в результаті аналізу виявив три види тіньової економіки; дослідження щодо окремих проблем фінансової політики у напрямі детінізації фінансових потоків виконували також: С. Бейкер, Б. Вейсрод, М. Герке, Ф. Каган, О. Каліберд, О. Кауфман, Д. Кловланд, О. Танзі, Е. Фейг, І. Фішер, В. Шефер, Ф. Шнайдер.

Вагомий внесок у розвиток засад фінансової політики в напрямі детінізації економіки здійснили вітчизняні науковці: З. Варналій, В. Геєць, Є. Іонін, Ю. Кіржецький, М. Крупка, Ю. Наконечна, О. Осипов, С. Панчишин, Ю. Пасічник, В. Плиса, І. Пригожин, І. Туркевич, О. Турчинов, К. Улибін, В. Франчук та інші.

У результаті виконаного аналізу наукового доробку вітчизняних і зарубіжних науковців зроблено висновок, що окремі проблеми, пов'язані з теоретичними та практичними аспектами запобігання тінізації фінансових потоків залишаються невирішеними, тому формування ефективної фінансової політики щодо детінізації на нинішньому етапі є актуальним завданням.

Обґрунтовано, що вітчизняна фінансова політика держави щодо запобігання тінізації повинна включати такі напрями: детінізація в банківському секторі, сфері зовнішньої торгівлі, суб'єктів господарювання; зниження рівня корумпованості в органах державної влади; впровадження дієвого механізму запобігання відмиванню «брудних грошей». Але в сучасних реаліях зменшення обсягів тінізації здійснюється надто повільно,

тому доцільно сформулювати ефективну фінансову політику щодо запобігання тінізації фінансових потоків.

Високий рівень тінізації фінансових потоків в Україні, відсутність ґрунтовних досліджень щодо окремих напрямів тінізації в умовах євроінтеграційних процесів в Україні зумовили вибір теми дисертаційної роботи, мету, завдання та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана згідно з програмами науково-дослідних робіт кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету, де окремі її підрозділи є складовими науково-дослідної держбюджетної теми «Економічні основи модернізації регіональних господарських комплексів в інвестиційно-інноваційному напрямі» (номер державної реєстрації № 0112U1704, довідка про впровадження №2068/01-10.02 від 05.12.2014 р.), в межах якої автором обґрунтовано шляхи наповнення бюджетів всіх рівнів за рахунок зменшення рівня тіньових фінансових потоків.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення реалізації фінансової політики держави для ефективної протидії тінізації фінансових потоків.

У роботі для досягнення мети поставлено такі завдання:

розкрити специфіку фінансової політики держави в умовах тінізації економіки;

охарактеризувати етапи формування зарубіжних і вітчизняних тіньових фінансових потоків;

удосконалити класифікацію методів оцінювання обсягів тіньової економіки з урахуванням державного і місцевого рівнів їх застосування;

проаналізувати досконалість інструментів фінансової політики зарубіжних країн щодо детінізації фінансових потоків;

оцінити ефективність діяльності адміністративних структур щодо детінізації економіки;

з'ясувати прагматику фінансової складової нормативно-правової бази щодо детінізації економіки;

охарактеризувати домінанти фінансової політики держави щодо зменшення обсягів тіньових потоків;

визначити сучасну сутність та запропонувати напрями удосконалення фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей»;

запропонувати комплексну методику, основою якої буде оцінка обсягів тіньових фінансових потоків;

розробити рекомендації щодо імплементації міжнародного досвіду детінізації економіки у фінансовій сфері в контексті євроінтеграційних процесів.

Об'єктом дослідження є фінансова політика держави в умовах тінізації економіки.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних засад фінансової політики держави у забезпеченні детінізації економіки України.

Методи дослідження. При виконанні дослідження використано такі методи: системний (при дослідженні класифікацій оцінки рівня тіньової економіки та аналізі діяльності адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків в Україні); статистичний та порівняння (при здійсненні оцінки ефективності чинної Методики розрахунку рівня тіньової економіки в Україні, а також при дослідженні можливості імплементації зарубіжного досвіду детінізації фінансових потоків в Україні); історичний (при формуванні етапів розвитку тіньової економіки); економіко-математичного моделювання (при розробці моделі підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків в Україні; розрахунку коефіцієнта тінізації валової доданої вартості у сфері готельно-ресторанного бізнесу; обґрунтуванні напрямів фінансової політики держави, спрямованої на зменшення обсягів тіньових фінансових потоків та формуванні механізму запобігання відмиванню «брудних

грошей»); експертних оцінок (при дослідженні ефективності чинної Методики розрахунку рівня тіньової економіки в Україні).

Інформаційною базою дослідження були праці вітчизняних і зарубіжних науковців, нормативно-правова база України та західних держав щодо детінізації фінансових потоків, офіційна звітність Державної служби статистики України, періодичні видання, публікації у фахових виданнях та загальнодоступні інформаційні ресурси Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної фіскальної служби України, Європарламенту та Європолу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів тінізації, розробці – механізму протидії відмиванню «брудних грошей» та структурної моделі підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків.

Найважливіші результати дослідження, які визначають його новизну, полягають у такому:

удосконалено:

понятійний апарат фінансової науки, зокрема подано визначення поняття фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей», який відображає його сутність та вказує на рівні його функціонування, є складовою фінансового механізму держави і має на меті контроль за відмиванням «брудних грошей» та функціонує на всіх рівнях фінансової системи і направлений на протидію тінізації фінансових потоків;

наукові підходи щодо оцінювання обсягів тіньової економіки, в результаті чого запропоновано класифікацію методів оцінювання обсягів тіньової економіки, яка включає 44 методи, які об'єднано в шість груп та виокремлено за рівнями застосування, що, на відміну від існуючих, дозволить визначити їх використання на різних рівнях (державному, місцевому). В межах запропонованої класифікації виокремлено в межах кожної групи універсальні методи, які можуть одночасно бути

застосовуваними при оцінці рівня тіньової економіки на державному і місцевому рівні, що дозволить обрати оптимальний;

методику розрахунку рівня тіньової економіки в Україні, яка є комплексною і враховує додаткові параметри тінізації, зокрема показники корупції та проценту тінізації ринку праці і доповнює офіційну Методику експертними методами і, на відміну від існуючих методик, дозволяє повніше врахувати чинники тіньових потоків. Запропонована методика доведена до рівня практичного застосування у сфері готельно-ресторанного бізнесу, що дало змогу порівняти її з іншими та виявити її переваги;

науково-теоретичні підходи до підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо забезпечення детінізації фінансових потоків на загальнодержавному рівні в Україні за рахунок структурних змін в управлінському апараті та залучення громадськості. Це дозволить громадськості контролювати діяльність державних структур, залучати незалежних експертів, зменшити кількість державних службовців;

напрями реалізації фінансової політики держави щодо зменшення обсягів тіньових фінансових потоків, зокрема її домінанти, які включають: вдосконалення нормативно-правової детінізаційної бази, економічних норм, нормативів, санкцій за тінізаційну діяльність, створення структур на місцевому рівні щодо протидії тінізації економіки, що дозволить підвищити рівень боротьби з тінізацією фінансових потоків та корупцією;

науково-методичний підхід щодо напрямів удосконалення механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні який, ґрунтуючись на науково-обґрунтованих засадах, враховує сучасний стан вітчизняної економіки, спрямований на протидію тіньовим схемам і, на відміну від існуючих, враховує додаткові параметри, що впливають на тінізацію економіки, базується на закордонному досвіді, включає пост-аудит на митниці та розрахований на поступову комплексну імплементацію з приведенням національної системи боротьби з відмиванням «брудних грошей» у відповідність до міжнародних стандартів;

набули подальшого розвитку:

періодизація етапів тіньової економіки у світі та Україні, яка враховує, на відміну від існуючих, не лише основні етапи розвитку тінізації фінансових потоків, але і їх особливості від виникнення і до сучасності, що дозволяє підвищити ефективність виявлення та розробки дієвих методів детінізації фінансових ресурсів;

рекомендації щодо імплементації у вітчизняну практику інструментів фінансової політики по боротьбі з тінізацією фінансових потоків за сферами впровадження: адміністративно-правовою, банківською і податковою, що дасть змогу наблизити рівень вітчизняної фінансової політики держави до міжнародної у сфері детінізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні: рекомендацій запобігання відмиванню «брудних грошей», орієнтованих на сучасний стан економіки України з врахуванням закордонного досвіду з метою приведення національної системи боротьби з відмиванням «брудних грошей» у відповідність до міжнародних стандартів; імплементації у вітчизняні реалії стандартів міжнародних організацій, зокрема методів та форм боротьби з тінізацією фінансових потоків за сферами впровадження – адміністративно-правовою, банківською і податковою, що дає змогу адаптувати вітчизняну фінансову політику держави, спрямовану на боротьбу з тінізацією фінансових потоків в Україні у відповідності до міжнародної практики.

Окремі результати дисертаційного дослідження та практичні рекомендації впроваджено в навчальний процес кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету при викладанні таких дисциплін: «Фінанси», «Гроші і кредит» (довідка про впровадження № 201/01-10.02 від 10.02.2015 р.), в діяльність Громадської організації «По боротьбі з корупцією та незаконною діяльністю» (довідка про впровадження № 798/1 від 05.03.2015 р.), в діяльність осередку Сумської області Міжнародного комітету сприяння боротьбі з корупцією та тіньовою

економікою (довідка про впровадження № 8-15 від 03.03.2015 р.), в діяльність Департаменту економічного розвитку і торгівлі Черкаської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження № 415/01 від 06.05.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. У дисертаційній роботі викладено авторський підхід до теоретичного обґрунтування фінансової політики держави у протидії тінізації економіки в Україні; розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму протидії відмиванню «брудних грошей»; запропоновано методіку розрахунку рівня тіньової економіки в Україні; сформовано етапи періодизації тіньової економіки в Україні; удосконалено механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні, а також обґрунтовано структурну модель підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи апробовано з подальшим обговоренням на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема на Круглому столі Науково-дослідного інституту фінансового права (м. Ірпінь, 2012), «Актуальні проблеми фінансової системи України» (м. Черкаси, 2013), «Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теорія та практика» (м. Київ, 2013), «Проблеми сучасної економіки» (м. Донецьк, 2013), «Сучасні аспекти розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів» (м. Львів, 2013), «Проблеми ринку та розвитку регіонів країн СНД» (м. Дніпропетровськ, 2013), «Актуальні проблеми фінансової системи України» (м. Черкаси, 2014), «Економіка і управління: проблеми науки і практики» (м. Нюрнберг, Німеччина, 2014), «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки та управління» (м. Таунтон, США, 2015), «Стан, проблеми та перспективи розвитку національної економіки» (м. Одеса, 2015), «Актуальні питання економічних наук» (м. Київ, 2015), «Сполучені Штати

Америци у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство» (м. Львів, 2015).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 24 наукових праць загальним обсягом 9,35 д.а., з них: основний зміст дисертації відображають підрозділи у 2 колективних зарубіжних монографіях, загальним обсягом 1,47 д.а.; 12 статей, з них – 4 зарубіжні статті (з них 2 входить до науко метричної бази РІНЦ) і 1 вітчизняна стаття (входить до науко метричних баз РІНЦ і Copernicus) загальним обсягом 2,3 д.а.; 7 статей у фахових наукових виданнях та 10 тез доповідей загальним обсягом 5,58 д.а. Всі публікації одноосібні.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Робота містить 13 таблиць, 18 рисунків, 4 додатки. Список використаних джерел займає 23 сторінки і містить 237 найменувань. Основний зміст роботи викладено на 176 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

1.1. Специфіка фінансової політики держави в умовах тінізації економіки

Україна задекларувала бажання в найближчій перспективі приєднатись до європейської спільноти. Для інтеграції в європейське суспільство, зокрема економічну систему, необхідно вирішити низку проблем, серед яких важливе значення має тінізація фінансових потоків.

Згідно з даними, опублікованими Ф. Шнайдером, тіньова економіка має місце у всьому світі [223], але суттєво відрізняються рівні тіньової економіки в різних країнах.

Наприклад, в Україні рівень тіньової економіки у 2014 р. склав 45-50% офіційного ВВП [199], в той час як найвищий показник у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в 2012 р. становив 24,8% (Греція), а середній показник по цій групі країн був на рівні 13,3 % і, починаючи з 1998 р., постійно скорочується [219] (рис. 1.1.).

Однією з характерних рис країн з перехідною економікою є високий процент відтоку фінансових потоків із сектору економіки. Проте тіньова економіка має місце також і у розвинутих країнах, хоч і в менших масштабах. На користь цього твердження свідчать численні випадки масштабних економічних махінацій як в Україні, так і за кордоном. Розглянемо їх детальніше.

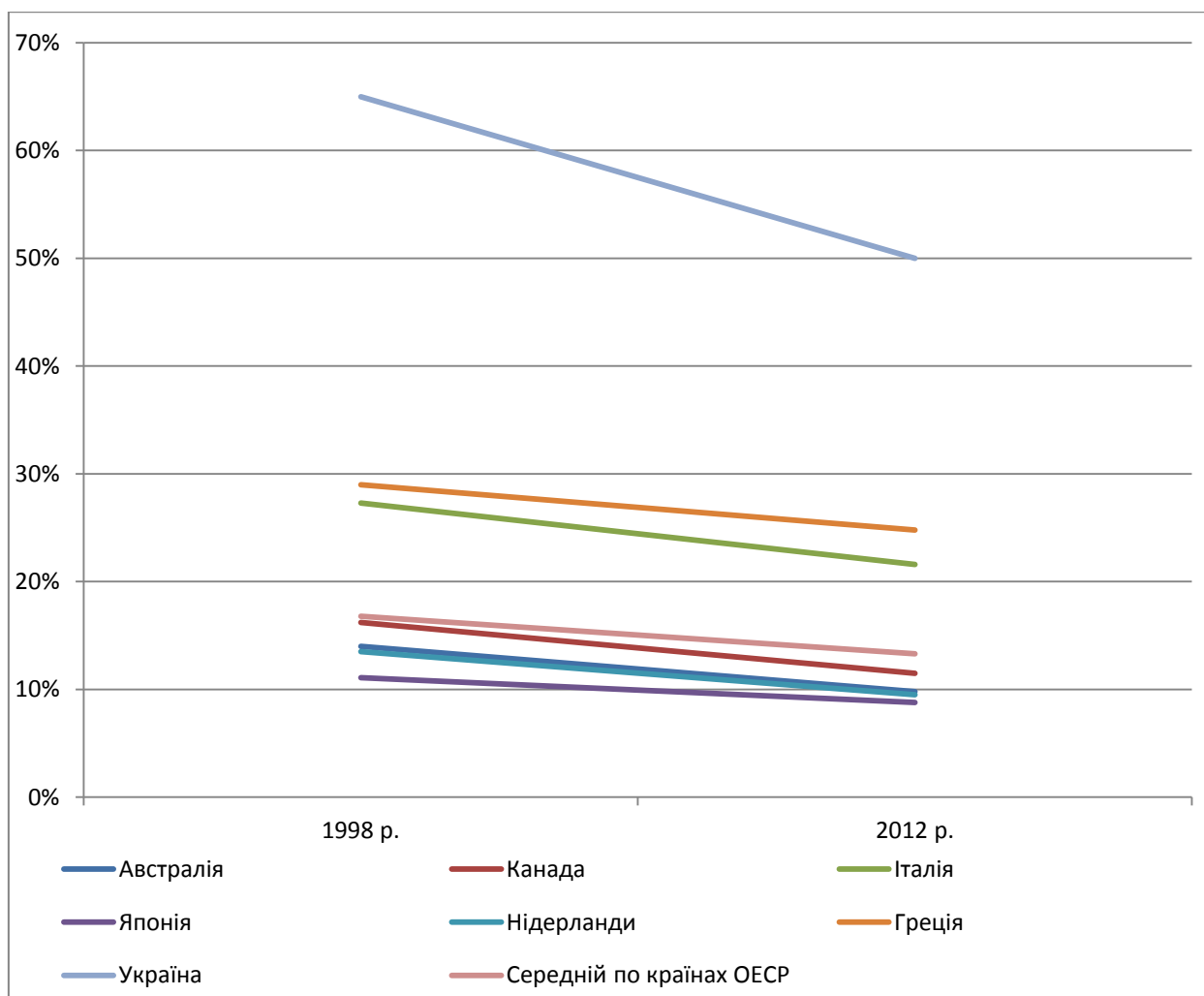

Рис. 1.1. Динаміка тінізації економіки за 1998-2012 рр. по окремих країнах ОЕСР та Україні [199; 219]

Так, за 2012 р. щодо 13 світових та одного українського банку було порушено справи, пов'язані із тіньовою діяльністю. Виявлено тіньову діяльність такого банку міжнародного масштабу як Barclays (Великобританія), який було оштрафовано на 453 млн. доларів за махінації при визначенні ставок міжбанківського кредитування LIBOR [198]. Аналогічні зловживання виявлено і у діяльності таких банків Південної Кореї як Kookmin Bank, Woogi Bank, Shinhan Bank і Hana Bank. Ці банки завищували ставки на депозитні сертифікати (CD) [211]. Також швейцарською владою було порушено справи, пов'язані із зловживанням ставками Libor та Tibor стосовно таких світових гігантів як Deutsche Bank

(Німеччина), HSBC і Royal Bank of Scotland (Великобританія), Rabobank (Нідерланди), Societe Generale (Франція), а також банк Tokyo-Mitsubishi та Sumitomo Mitsui з Японії та американських Citigroup і JP Morgan Chase. Існує думка щодо того, що керівництво цих установ вступило до змови [24], а, з огляду на те, що в цих аферах задіяні головні світові фінансові центри, такі дані викликають занепокоєння. Українські установи також було звинувачено у тінізації діяльності. Зокрема найбільш гучними були справи, пов'язані з діяльністю будівельної компанії «Еліта-Центр» [161] та банку «Таврика» [148], саме тому тінізація є явищем складним і багатофакторним. Однією із основних причин, завдяки якій тінізацію не вдалось подолати за багато століть, зокрема і в Україні, є те, що розвитку та поширенню тіньової економіки сприяє психологія людини. Основні фактори формування та впливу на тінізацію відображено на рис. 1.2.

З огляду на те, що крім безпосереднього впливу в чистому вигляді, зазначені фактори взаємодіють між собою, формуються додаткові категорії факторів в межах основних, що впливають на підвищення рівня тінізації. Вони поділяються на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища:

фактори зовнішнього середовища:

економічні:

зменшення реального доходу населення;

розкручування інфляційних процесів;

нестабільність економіки;

зростання заборгованостей по виплаті зарплат, пенсій;

надмірно розвинена система пільг, що призводить до масових зловживань;

зубожіння значної частини населення та значний розрив між багатими та бідними верствами;

низький рівень заробітної платні у державному секторі економіки;

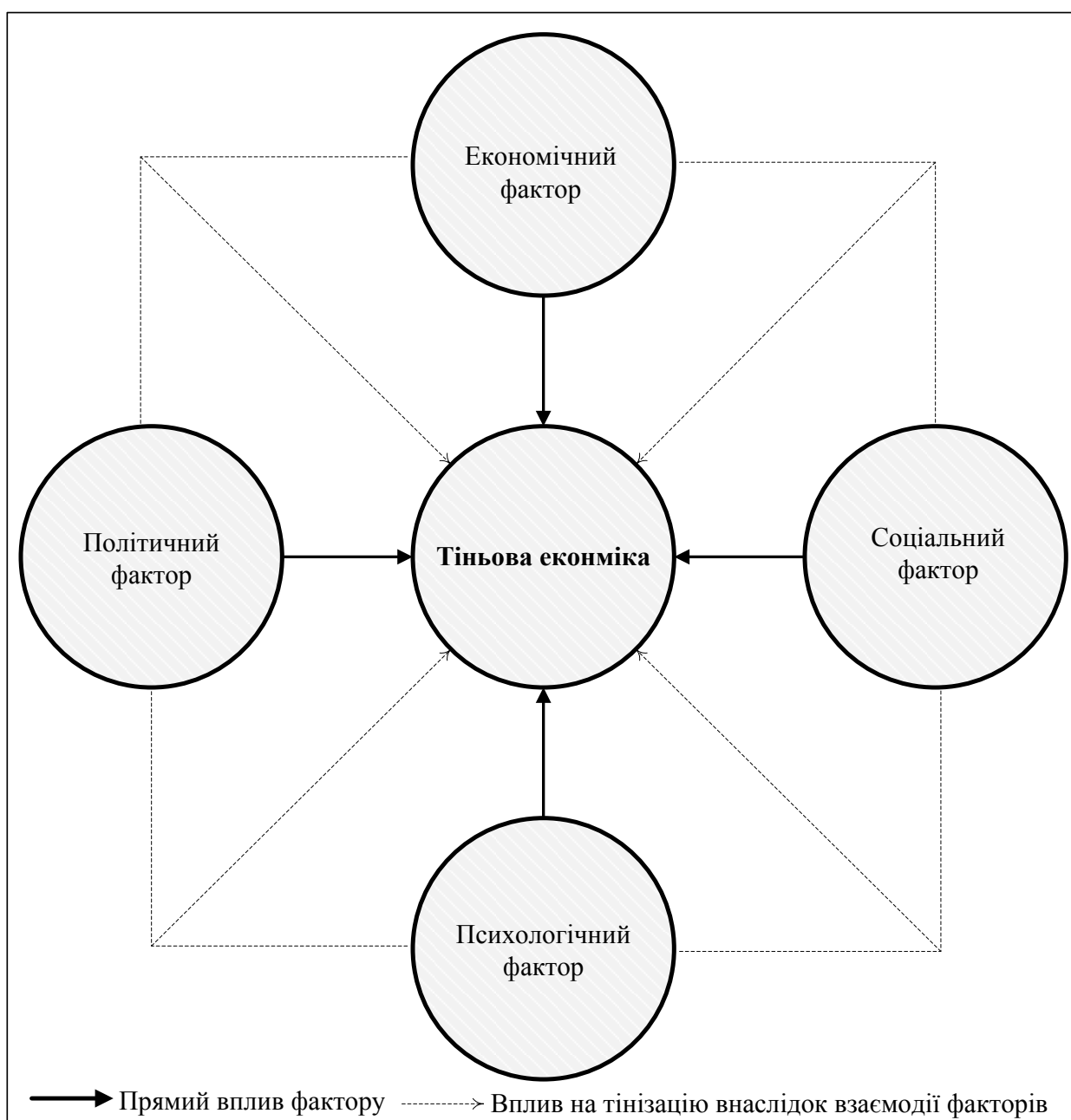

Рис. 1.2. Фактори формування та впливу на тінізацію економіки

надмірне податкове навантаження, нерівномірність податкового тиску та недосконала податкова система (високий рівень податкових ставок та низький рівень штрафних санкцій, за таких умов часто вигідніше сплатити штраф, ніж офіційно встановлений податок, що є мотивацією для ухиляння від сплати податків, загальнообов'язкових зборів та платежів), нестабільність податкового законодавства, низький рівень податкової дисципліни;

неузгодженість податкової, фінансової, інвестиційної, митної та інших складових економічної політики держави;

відсутність інвестиційної альтернативи тіньовому капіталу [81, с. 12];

соціальні:

корупція в управлінському апараті різних рівнів;

значний рівень прихованого та явного безробіття;

протиріччя у сфері розподільних відносин;

недосконала система функціонування ринку праці (в тому числі незбалансована система відрахувань до соціальних фондів, надмірна кількість пільг, низький рівень контролю за особами, що стоять на біржі праці, корупція у службі зайнятості);

розбалансованість між віковими групами населення та обраними спеціалізаціями молодих фахівців, що призводить до дефіциту кадрів в одних галузях, та надлишку в інших;

недосконале трудове законодавство;

політичні:

зниження авторитету державних структур та влади;

непослідовність та гальмування соціальних реформ;

непослідовність здійснення економічних реформ;

надмірне регулювання підприємницької діяльності;

ухилення від сплати податків, пов'язане із регулятивною функцією податків (маніпулювання державою за допомогою податкової системи економічною та соціальною політикою);

недосконалість законодавства, неналежне правове забезпечення;

неефективна діяльність правоохоронних структур з припинення та обмеження незаконної та кримінальної економічної діяльності, необхідність оформлення значної кількості документів для провадження слідства, обмеження доступу до інформації, неналагоджена система співпраці між структурами та населенням;

неефективність та неузгодженість із економічною та кримінальною законодавчою базою, щодо економічної кібердіяльності;

недосконалий механізм боротьби з економічною злочинністю;

уповільнена реакція законодавчих органів на реальну ситуацію в країні;

недостатній контроль з боку держави та вади в законодавстві щодо обігу цінних паперів;

недосконалість законодавства у сфері контролю за ринками ресурсів (призводить до відмивання коштів, шляхом пересилання сервісних, валютних, товарних, інтелектуальних ресурсів за кордон. Зазвичай кошти, сплачені за товари та послуги, деюре поставлені чи надані на Україні, дефакто спрямовуються на рахунки, що належать іноземним підприємствам в українських банках, потім вони спрямовуються через кореспондентські рахунки іноземних банків за кордон);

недосконалість системи ліцензування Національного банку України (призводить до того, що відбувається ухилення від сплати державної частки валютної виручки, нелегальне вивезення з України інтелектуальної власності та використання її за кордоном без компенсації для України);

недосконалість у регулюванні банківської діяльності:

1) відсутність контролю за кількістю відкритих рахунків у банках, що дає можливість порушувати першочерговість сплати рахунків;

2) надто широкі можливості грошових сурогатів;

3) низький рівень контролю за доступом до готівки господарюючими суб'єктами, що ускладнює контроль за грошовими коштами клієнтів;

4) відсутність встановлених меж адміністративної та матеріальної відповідальності за порушення юридичними особами умов роботи з грошима та порядку ведення касових операцій;

5) недосконалість законодавчої бази для забезпечення правової основи якісного функціонування економічних механізмів застави землі та нерухомості, прийнятих на забезпечення банківських кредитів;

б) відсутність єдиної впорядкованої бази фізичних та юридичних осіб, що скоїли економічні злочини чи правопорушення [7];

7) недосконалість правового механізму здійснення електронних розрахунків та платежів;

8) нерегламентованість обігу капіталу всередині великих промислових груп;

9) ризиковість банківських розрахунків та недосконалість системи державного гарантування вкладів та, у зв'язку з цим, високий рівень альтернативних розрахунків;

недостатньо чітка узгодженість багатьох податкових законодавчих актів, можливість двоякого трактування законів та часте внесення поправок, що інколи суперечать попереднім;

недосконалість податкових механізмів нарахування та сплати податку на прибуток;

правова незахищеність суб'єктів господарської діяльності від зловживань та корупційних діянь з боку службовців державного апарату різних рівнів;

фактори внутрішнього середовища:

виробничі:

галузь, в якій працює підприємство (тінізація більш характерна для сфери торгівлі, будівництва, готельно-ресторанного бізнесу);

ринки збуту та постачання сировини (для виробничих підприємств).

організаційні:

прагнення керівників підвищити реальний дохід працівників, не вкладаючи при цьому додаткових коштів, що призводить до приховування реального рівня заробітної плати, зменшення фонду заробітної плати та відрахувань до соціальних фондів;

використання системи альтернативних розрахунків у господарській діяльності;

ступінь благополуччя підприємства (чим успішніше підприємство, тим нижчий рівень тінізації; найпривабливішими для кримінальних структур є кризові підприємства);

розмір підприємства (помічено, що малі та середні підприємства більш схильні до тінізації, ніж великі. Також малі підприємства, незалежно від рівня благополуччя, мають приблизно той самий рівень тінізації);

форма власності підприємства (державні підприємства менш залежні від конкурентів, а також несуть менші витрати про взаємодії із представниками виконавчих структур, характеризуються більшим рівнем захисту від впливу кримінальних структур у порівнянні з приватними підприємствами) [81].

Психологічний фактор характерний як для зовнішнього, так і внутрішнього середовища.

Зважаючи на складність явища тінізації та його негативний характер, тіньова економіка є актуальним завданням вивчення для економістів всього світу. Окремі аспекти функціонування тіньової економіки з'ясували у своїх працях: лауреат Нобелівської премії з хімії І. Пригожин, який дослідив причини виникнення тіньової економіки; Ф. Шнайдер – здійснював оцінку рівнів тіньової економіки по країнах світу; Р. Акутаєв досліджував «підпільний» сектор економіки; П. Андрушко, В. Бурлаков, І. Туркевич, С. Яценко аналізували кримінальний аспект незаконної економічної діяльності; О. Турчинов досліджував класифікацію методів оцінки рівня тіньової економіки.

На сучасному етапі вчені не дійшли згоди щодо тлумачення тіньової економіки. Існує безліч дефініцій цього явища, зокрема підпільна, чорна, сіра, прихована, друга, неврахована, деструктивна, нерегламентована, неофіційна, мала, кримінальна, дефективна, брудна, фіктивна, паралельна, неформальна, нелегальна, позазаконна, злочинна [1; 60]. Наведемо окремі визначення поняття «тіньова економіка».

Зарубіжні економісти визначають тіньову економіку так:

Е. де Сото вважає, що «тіньова» економіка – це «притулок» для тих, для кого витрати на дотримання відповідного законодавства при здійсненні господарської діяльності перевищують вигоди від досягнення своєї мети [196, с. 27].

В. Шефер стверджує, що тіньовий сектор можна визначати як ринкову систему, в якій майже без тертя здійснюється координація попиту і пропозиції [222, с. 28].

З'ясуємо, якої думки щодо сутності тіньової економіки дотримуються економісти СНД.

З позиції системного підходу А. Бекряшев, Н. Бекряшева, І. Белозеров, досліджують «тіньову» економіку як економічну категорію, що відображає складну систему економічних стосунків [7, с. 11].

Т. Корягіна стверджувала, що «тіньова» економіка це тінь, яку має офіційне державне господарство, і вона не є чимось самостійним по відношенню до нього та може зникнути разом із ліквідацією його недоліків або, у кращому разі, з висвітленням, тобто взяттям під жорсткий облік і контроль з боку правоохоронної системи [72, с. 110].

О. Осипов вважає, що «тіньова» економіка – це сукупність альтернативних соціалізму економічних структур; протизаконні процеси, прямо чи опосередковано пов'язані з вилученням нетрудових доходів [106, с. 48].

О. Турчинов сформулював таке визначення: тіньова економіка – сфера прояву економічної активності, спрямованої на одержання доходів від заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та від сплати податків при легальних видах економічної діяльності [130, с. 44].

К. Улибін вважає, що «... тіньова економіка включає в себе всі ті види діяльності, які мають негативний, деструктивний, дефективний характер, які завдають шкоди суспільству і його членам» [162, с 18].

Причина розбіжності у тлумаченні цього поняття полягає в його складності та багатогранності, адже воно включає політичний, демографічний, психологічний та економічний аспекти.

Е. де Сото обґрунтував три види тіньової економіки:

1. «Друга» тіньова економіка – це заборонена законом економічна діяльність працівників офіційної економіки, яка приводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. «Друга» тіньова економіка не виробляє ніяких нових товарів чи послуг, в результаті її діяльності одні особи отримують зиск за рахунок інших.

2. «Сіра» тіньова економіка – економічна діяльність з виготовлення та реалізації товарів та послуг, що дозволена законом, але не реєструється (переважно дрібний бізнес). На відміну від «другої» економіки, яка є частиною легальної та використовує її, «сіра» економіка функціонує автономно. У цьому секторі виробники або свідомо ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи нести витрати, пов'язані з легалізацією їх діяльності, або звітування про такий вид діяльності взагалі не передбачено.

3. «Чорна» тіньова економіка (економіка організованої злочинності) – заборонена законом діяльність, пов'язана з виробництвом чи наданням заборонених товарів та послуг [226].

Про актуальність проблеми тіньової економіки свідчить економічні показники, що відображають значні збитки для держави. Зростання рівня тіньової економіки відбулось в 2009 р. і спостерігається у наш час.

Єдиної думки щодо обсяг тіньової економіки в Україні немає. Специфічні дослідження рівня тіньової економіки за останні роки виконували Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна служба статистики України, Світовий банк та незалежні експерти. Ґрунтовні дослідження експертами рівня тіньової економіки в Україні було здійснено в 2010 р. Відповідно до їх даних, Державна служба статистики України оцінила його в 17,7 % ВВП [107].

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України оцінило розмір тіньової економіки в Україні в 2010 р. в розмірі 38 % ВВП [107].

Ще інші дані подає Світовий банк, згідно яких у 2010 р. рівень тіньової економіки в Україні сягнув рівня близько 58,1% ВВП [108].

За даними міжнародного рейтингового агентства Standard & Poor's, тіньова економіка в Україна склала в 2010 р. близько 48-50% ВВП [111].

Австрійський економіст Ф. Шнайдер подав дані щодо тінізації в розмірі 54,9% ВВП [201].

У журналі Economics оприлюднено показник тінізації в 55,1% [82, с. 270], а К. Новікова та А. Ільїна розрахували цей показник в розмірі 37,4% від ВВП [102].

Розбіжності у даних, щодо тінізації економіки у Україні проілюстровано на рис. 1.3.

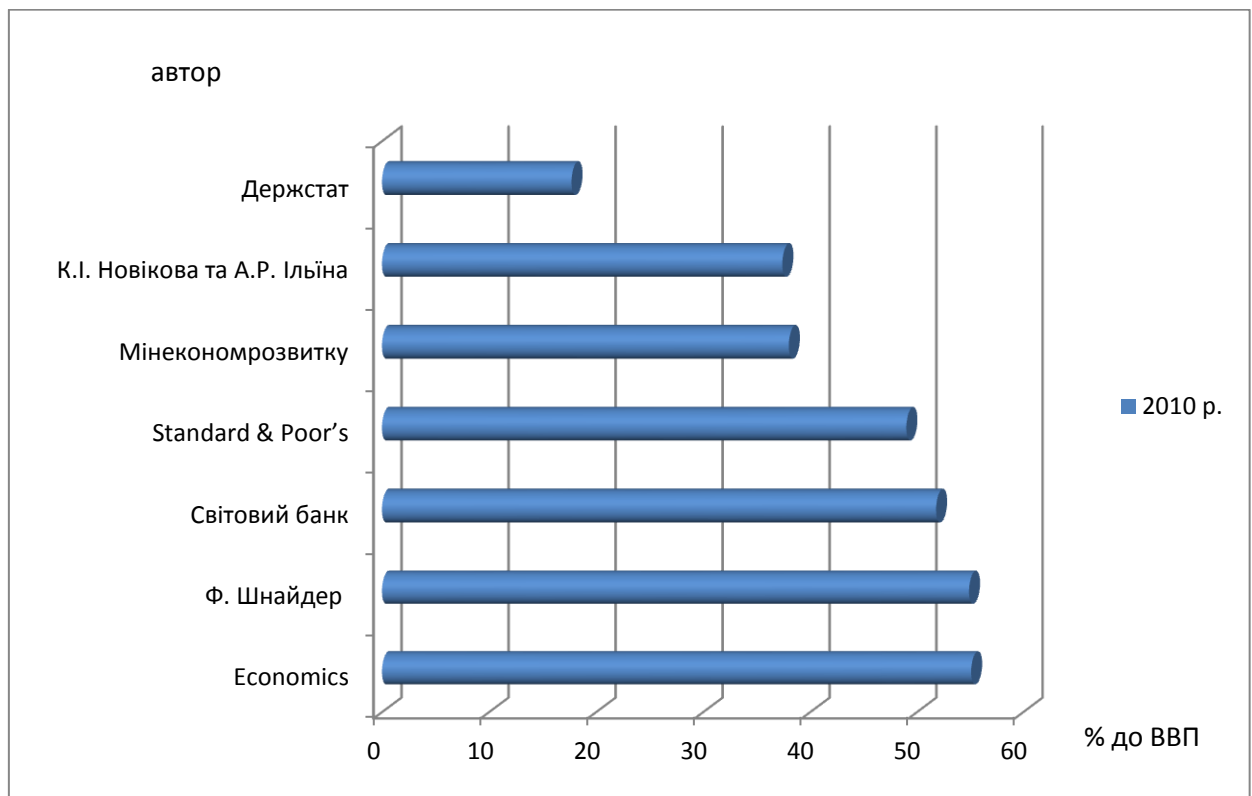

Рис. 1.3. Рівні тіньової економіки в Україні у 2010 р. за різними оцінками у % до ВВП [107; 108; 111; 201, 82, с. 270]

Офіційно оприлюднені дані було підтверджено дослідженнями В. Нарашкевічюте 2013 р., згідно з якими рівень тіньової економіки в Україні 51,2% [214].

Розбіжності у показниках пов'язані із різницею у системах обрахунку, закритістю інформації та малою доступністю навіть для державних органів, адже у багатьох випадках тінізацію зафіксувати просто неможливо, наприклад при продажу товарів на стихійних ринках чи наданні послуг з ремонту приватними особами без декларування доходів чи офіційного оформлення угод, здачі майна в оренду без оформлення документів. Проте загальна тенденція зберігається. Це пов'язано із багатьма чинниками, зокрема нестабільність долара США, світова економічна криза, також введення безвізового режиму до деяких країн посприяли зростанню рівня тіньової економіки.

Подолання тіньової економіки в Україні було визначено, як один із пріоритетних напрямів державної політики України у Національній антикорупційній стратегії на 2011-2015 рр. (у підпункті 2 пункту 5 зазначається, що до основних напрямів реалізації Національної антикорупційної стратегії належить запобігання тінізації економіки; у пункті 6 відзначено, що скорочення обсягів тіньової економіки належить до очікуваних результатів), а також включене Радою національної безпеки і оборони України до Стратегії національної безпеки України від 8 червня 2012 р. Про актуальність вирішення цього питання свідчать також показники рівня тіньової економіки по Україні, тому необхідно з'ясувати ознаки тінізації економіки в Україні.

Аналіз інформаційних джерел щодо цієї проблеми дозволяє зробити такі узагальнення щодо ознак тінізації в Україні:

1. Тіньова економіка формується за умов відсутності дієвих важелів боротьби з тіньовими схемами з боку владних структур.
2. Використання державного майна і службового становища посадовцями для отримання неофіційного приватного доходу;

3. Розгалужена система пільг та субсидій, що призводить до зловживання та нецільового використання бюджетних коштів;

4. Відсутність чіткої межі між офіційною і тіньовою діяльністю;

5. Корумпованість державних службовців владних структур і контролюючих служб;

6. Службові зловживання, встановлення з порушенням Конституції України податків і митних зборів за послуги, які входять в обов'язкове виконання відповідними відомствами. Крім того, вартість виконання деяких послуг значно перевищує їх встановлений норматив, фактично стає додатковим митом. Процес ліцензування і видачі різного роду дозволів стає найбільш бажаним для міністерств і відомств, оскільки на його основі можуть бути отримані значні надходження, у тому числі і на поповнення приватного, що не враховуються офіційно, доходу;

7. «Співпраця» державних службовців з тіньовими структурами, що здійснюється в якості залучення фірмами у власний штат у вигляді «консультантів» – посадовців високого і найвищого рангу з метою лобіювання своїх інтересів у державних інстанціях [11; 68];

8. Недосконала законодавча база, особливо суперечливі закони та «шпарини» у законодавстві, що дають можливість створенню та функціонуванню тіньових схем, також це призводить до нестабільності економічної системи та коливання процентних ставок по депозитам та кредитам.

В результаті дослідження було з'ясовано, що заходи, які більшістю країн визначаються пріоритетними напрямками розвитку, як відміна візового режиму та інтеграція у глобальний простір (зокрема економічний), спрощення системи розрахунків, впровадження різноманітних кібервалют також сприяють розвитку тіньової економіки. Наприклад, відміна візового режиму та недекларування при перетині кордону коштів, що доступні особі за використання пластикової картки теж сприяють тінізації. Вільне переміщення громадян та коштів призводить до нелегальної зайнятості чи

здійсненню тіньових операцій, що важко відслідкувати. Впровадження нових електронних валют, наприклад, яндексгроші, кібервалюта соціальних мереж чи ігрових серверів, біткоїни, призводить до того, що за рахунок низького рівня контролю за цими коштами, адже вони у багатьох випадках розроблені в якості виключно внутрішньої для певної мережі валюти і не передбачають належного рівня захисту чи стеження за походженням (генеруються у більшості випадків автоматично), а також передачею іншим користувачам, досягається високий рівень анонімності валюти. З часом ці кібервалюти виходять за межі передбаченої сфери використання і починають обмінюватись на традиційні електронні валюти чи дають змогу придбати товари чи послуги на сторонніх сайтах, що сприяє тінізації фінансових ресурсів.

Глобалізаційні процеси призводять до того, що економіки всіх країн починають реагувати на зміни в економічному середовищі хоча б однієї країни і призводять до неминучих змін в інших. Крім того глобалізаційні процеси сприяють об'єднанню економік та вільному рухові капіталу. Отже за коштами, що обертаються, стає дедалі важче встановлювати контроль, а це породжує можливості для формування нових тіньових схем.

Як уже було зазначено вище, тіньова економіка включає в себе різні аспекти, тому крім негативних наслідків у економічній сфері має також негативний вплив на соціальну та політичну сферу. Зокрема, вона стає на заваді Україні до вступу у ЄС. Згідно з Маастрихтським договором, є п'ять так званих критеріїв валютно-фінансової конвергенції, виконання яких дає країнам право вступу до економічного та валютного союзу:

- 1) досягнення належного рівня цінової стабільності, що передбачає стабільність цін і середніх темпів інфляції. Рівень інфляції в країні – потенційній учасниці ЄВС не повинен перевищувати більше ніж на 1,6 % середній показник інфляції у трьох країнах ЄС з найнижчими показниками інфляції;

2) запобігання надмірному бюджетному дефіциту, що передбачає встановлення максимально допустимої його величини. Відношення дефіциту бюджету країни має становити не більше 3 % ВВП;

3) забезпечення довгострокової фінансової стабільності, що регламентується обмеженням рівня державної заборгованості. Відношення державного боргу до ВВП не повинно перевищувати 60 %;

4) уніфікація довгострокових процентних ставок. Довгострокова номінальна процентна ставка (наприклад, за довгостроковими державними облігаціями) не повинна перевищувати більше ніж на 2 % середню ставку трьох країн, де вона найменша;

5) дотримання протягом останніх щонайменше двох років діапазону коливань валютних курсів у межах, визначених Механізмом валютних курсів без девальвації валют щодо валют інших членів. Відхилення величини обмінного курсу національної валюти не повинне виходити за граничні значення, передбачені Механізмом валютних курсів країн – членів ЄС (згаданий діапазон дорівнює 15 %) [22].

Отже, тіньова економіка негативно впливає на кожен із цих критеріїв, а, враховуючи її рівень в Україні, створює суттєву перепону на шляху інтеграції до ЄС, отже, потребує вирішення.

Детінізація економіки України є однією зі складових фінансової політики держави. З'ясуємо визначення фінансової політики.

А. Малярчук дав таке визначення державної фінансової політики – це сукупність заходів держави з організації та використання фінансів для забезпечення економічного й соціального розвитку країни [86].

Виходячи з визначення фінансової політики держави, основними напрямками детінізації економіки є розробка достовірної методики оцінки рівня тіньової економіки (пп. 2.1), забезпечення ефективності діяльності адміністративних структур щодо протидії тінізації (пп. 2.2), розробка дієвого детінізаційного законодавства (пп. 2.3), формування механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» (пп. 3.2).

1.2. Етапи формування зарубіжних і вітчизняних тіньових фінансових потоків

Тіньова економіка сформувалась в давні часи та розвивається і надалі у всіх країнах світу. Про актуальність вирішення цієї проблеми свідчать економічні показники. Так, за даними В. Нарашкевічюте в 2013 р. тіньовий сектор складав 51,2% ВВП [214]. Подолання тіньової економіки в Україні було визначено, як один із пріоритетних напрямів державної політики у Національній антикорупційній стратегії на 2011-2015 рр. (в підпункті 2 пункту 5 зазначається, що до основних напрямів реалізації Національної антикорупційної стратегії належить запобігання тінізації економіки; у пункті 6 відзначено, що скорочення обсягів тіньової економіки належить до очікуваних результатів [156]).

Доцільність виокремлення етапів розвитку тіньової економіки зумовлена тим, що чітка періодизація дасть змогу дослідити розвиток і особливості тінізації економіки та на їх основі розробити дієві заходи детінізації фінансових потоків. З огляду на це, окремі елементи періодизації тінізації фінансових потоків відображено у працях В. Танзі, який досліджував особливості тінізації фінансових потоків у США [228; 228], Ф. Шнайдера – вивчав проблему тінізації фінансових потоків у країнах ЄС [215, 222; 223], Е. де Сото – присвятив свої праці особливостям нелегальної зайнятості [196; 220], Ж. Фавьє та Ж.-Б. Делаμβера – зосередили свою увагу на тінізації фінансових потоків та корупції в бюджетній сфері в країнах Європи [195], але вони охоплюють лише певний період і не відображають чітко структурованих особливостей тінізації для кожного періоду, а також в них не розглянуто особливості тінізації економіки в Україні.

Для визначення шляхів подолання тіньової економіки дослідимо витоки тінізації фінансових потоків. Аналіз наукової періодики та

підручників, монографій вітчизняних авторів дозволив дійти висновку, що комплексної періодизації тінізації фінансових потоків у працях вітчизняних вчених немає, тому виконаємо дослідження, яке б включало в себе основні етапи розвитку тінізації фінансових потоків від їх виникнення і до сучасного етапу, з'ясувавши окремо характерні риси тіньової економіки для країн світу, а також СРСР та України.

Дослідимо особливості тінізації для країн світу.

Зародження тінізації економіки відбулось ще в V-IV тис. до н.е. і було відоме ще в додержавних формах існування людської цивілізації але до IX ст. до н.е. відбувалося зародження та формування тих явищ, що в сучасному розумінні можна назвати основами тіньових потоків. Тінізація фінансових потоків з'являється після появи державних формувань, коли відбувся перехід від домінування колективних критеріїв у вирішенні економічних відносин до домінування адміністративних критеріїв, відповідальність за порушення заборон почала носити адміністративний характер. Це стосувалося як заборон на окремі види діяльності, так і вимог забезпечення необхідними ресурсами управлінського апарату. Порушення правил карались. Створювалась досить розгалужена система штрафів та покарань. Будь-яка діяльність поза межами закону набула протизаконного, а отже тіньового характеру. Свідченням цього є перші збірки законів. Наприклад, у Законах Хаммурапі (Вавилон) – XVIII ст. до н.е. фальшивомонетництво каралось стратою (ст. 6-13). Отже, від появи державних формувань і до XI – IX ст. до н.е. тривав етап ведення недозволеної діяльності та ухиляння від сплати державних зборів. Для цього етапу були характерні система заборон на окремі види діяльності та здійснення заборонених видів господарської діяльності. Отже, тіньова економіка – явище дуже давнє.

У VIII ст. до н.е. і до XV ст. н.е. проблемою фінансової сфери стало фальшування монет. Про це свідчать давні збірки законів (Закони Дванадцяти таблиць – V ст. до н.е. (фальшування та розкрадання майна відносять до злочинів проти держави), Кодекс Грегоріана (Римська імперія) –

III-IV ст. н.е., Кодекс Феодосія (Римська імперія) – IV-V ст. н.е. (до злочинів, що стосуються інтересів держави, відносили присвоєння державного майна та розкрадання державних коштів, хабарництво, фальсифікація, фальшивомонетництво, несплата податків, спекуляція зерном). Із них можна дізнатись, що в багатьох країнах ще у VI ст. до н.е. існувала смертна кара за карбування фальшивих монет. Доказом того, що це явище набуло значного поширення слугує і один з найвідоміших в історії фактів підробки монет, що мав місце ще у II ст. до н.е. При здійсненні археологічних розкопок гробниць давньої Парфії (Парфянського царства), археологи знайшли дві монети часів правління Митридата II (123-87 рр. до н.е.), одна із цих монет виявилась фальшивою [145]. Це явище продовжувало розвиватись і надалі.

У Середні віки у європейських країнах обсяги фальшивомонетництва набули загрозливих для економіки масштабів, тому для забезпечення економічної стабільності майже всіма державами було впроваджено смертну кару за фальшивомонетництво (особливо поширена була у Франції, найчастіше фальшивомонетнику через лійку у горло заливали розпечене срібло, згодом, після численних криз, при покаранні дрібних фальшивомонетників використовували свинець). Якщо в окремих випадках вирок за скоєння навіть дуже серйозних злочинів можна було оскаржити, провадилися справи у судах, громадах, то фальшивомонетники не могли розраховувати на таку милість. Вирок, що чекав на них був однозначним і не підлягав оскарженню. Таким чином з VIII ст. до н.е. до XV ст. н.е. тривав етап монетарного фальшування. Характерною ознакою цього етапу було монетарне фальшування.

У період XVI ст. – першої половини XIX ст. освоюється безліч нових територій, нові торговельні шляхи, з'являються нові товари. Відкриття Американського континенту призвело до неконтрольованого збагачення окремих верств населення та навіть деяких держав (зокрема Іспанії). Доходи не піддавались контролю та оподаткуванню. Це призвело, з одного боку, до різкого перерозподілу багатства, здобутого нелегальним шляхом, з іншого –

до різкого знецінення грошей, що активувало діяльності фальшивомонетників.

Відкриття нових шляхів до Індії, Африки та країн Сходу призвело до збільшення торговельного обороту товарів з походженням із цих країн. Наслідок – податки на шовк (Московія – стосувався переважно роздрібної торгівлі та експорту, в Японії з 1600 по 1800 рр. простому населенню під страхом кари заборонялось носити речі із шовку, проте у Франції навпаки, від оподаткування звільнялось всі громадяни, що вирощували тутових шовкопрядів чи сприяли розвитку шовкової промисловості), спеції (Єгипет, податок на імпорт анісу в Англії) та безліч інших предметів розкоші, які почали ввозити нелегально, продавати, не сплачуючи податків, митних зборів та ще більше сприяло розвитку хабарництва.

До окремої категорії тіньових доходів, що сформувалася саме в цей час, слід віднести дохід від продажу спецій. На цьому товарі продавець отримував прибуток, що перевищував у 1000 разів вкладені кошти, спеції також використовувались як хабар при розрахунку з державними службовцями. Податки, наприклад у Франції та Іспанії, монарху дозволено було сплачувати саме цим товаром. Інколи навіть у примусовій формі. Звісна річ, ніякому обліку та оподаткуванню вони не підлягали. Більша частина товару не доходила до жодного із великих портів, у яких стягувалось мито. Відомі випадки нелегального захоплення плантацій чи урожаю з них однією країною у іншої (так, наприклад, постійні війни за плантації прянощів точилися між Францією та Голландією у 1700-х рр., які нерідко закінчувались сутичками чи спаленням плантацій).

Проте найбільших збитків економічна система зазнавала за рахунок розкрадання державного майна, що призвело до того, що у багатьох країнах почали розробляти жорстку систему запобігання розкрадання державного майна та податкових надходжень, хоч стосовно останніх це було непросто, оскільки чіткий облік їх не вівся, всі зібрані податки із місцевих рівнів передавались до вищих, а збирачі податків мали право залишити собі частку

зібраного. Дозволено до утримування частка не регламентувалась, тому нерідко виникали конфлікти. Так, у Франції свого часу було страчено багато державних службовців за звинуваченням у розкраданні майна. Ось найвідоміші випадки: Ангеран-де-Мариньї було страчено 30 квітня 1315 р. через повішання за звинуваченням у псуванні монет, вимаганні дорогих подарунків від короля, приховуванні 40000 екю, призначених Папі (проте, за словами А. Вюїтрі, державний службовець став жертвою ненависті та політичних інтриг) [29]; Де-ля-Гетт був звинувачений Карлом IV Красивим у розкраданні 1200000 ліврів із Казначейства, через кілька днів після тортур у в'язниці він помер (1322 р.) [193]; П'єр Ремі був звинувачений у розкраданні королівського і національного майна і повішений на шибениці 1328 р.; Монтегю (1409 р.) та П'єр де з'Ессар (1412 р.) були звинувачені в розкраданні грошей з казни, і їм повідтинали голови [192]; П'єр де Жіак при Карлі VII звинувачений у порушеннях у фінансовому господарстві та кинуту в річку із зашморгом на шиї (1425 р.); Жак Кер у 1450 р., незважаючи на свої попередні заслуги, залишився без усього свого майна, винесений смертний вирок був замінений на довічне тюремне ув'язнення; Бон-де-Санблянсей у 1522 р., уже будучи людиною похилого віку, користувався прихильністю короля Франціска I, який навіть називав його своїм батьком, але, коли стосовно нього виникла підозра щодо тінізаційної діяльності, він був повішений, хоча прямих доказів його вини не знайшли. Інколи за справи контролю за фінансовими ресурсами бралися палати правосуддя, що судили еретиків. Найвідоміша з них була утворена в 1716 р. Нею було запрошено на суд усіх багатих фінансистів країни. Для отримання даних про доходи і статок багатих людей комісія заохочувала клепи, пропонувала інформаторам частку від віднайденної суми. У результаті провадження цих справ було виявлено 219 млн. ліврів незаконних збагачень серед 4400 осіб [179].

Ці ж процеси спостерігались і за часів Революції. За обвинувальним вирокком Фук'є-Тенвіля, при винесенні якого не бралися до уваги пояснення

підсудних, виступи адвокатів, революційний трибунал без суду та слідства виніс смертний вирок та в той же день (8 травня 1784 р.) за ним було повішено 28 головних відкупників.

Серед страчених відкупників був також великий хімік Лавуазьє, що за сумісництвом з 1768 р. працював відкупником. Після чергової революції, новий уряд висловив сумнів щодо чесності та порядності Лавуазьє. Його звинуватили у розкраданні державного майна та приховуванні доходів. Як наслідок, незважаючи на заслуги перед Францією та наукою, 8 травня 1794 р. Лавуазьє було гільйотиновано [195, 197]. Отже з XVI ст. по першу половину XIX ст. тривав етап корупції та махінацій із державним майном. Основними його рисами були впровадження нетипових податків, звільнення пріоритетних галузей від оподаткування, високий рівень хабарництва, розробка жорсткої системи запобігання розкраданню державного майна.

У другій половині XIX століття розвинені держави мали свої колонії в Америці та Африці. Це призвело до заснування підприємств, що могли розташовуватись на материку, а використовувати колоніальну сировину, що виготовлялась дочірніми підприємствами мало не по всьому світу. Це унеможлилювало облік капіталу, що обертався між країнами та колоніями, оскільки корупційні ланцюги різних рівнів поглинали велику частку капіталу. Недосконала система обліку сировини та корупція призводила до розкрадання сировини та матеріалів.

Другою важливою рисою цього часу стала міжнародна діяльність. Налагодження контактів та відносин між різними державами, пошук нових ринків збуту – все це спонукало до виведення великих компаній на міжнародний рівень. Міжнародна діяльність була часто неконтрольованою, оскільки виникала проблема з оподаткуванням – інколи мало місце подвійне оподаткування, інколи підприємствам взагалі вдавалось уникнути його завдяки недосконалій системі зв'язку та ведення обліку. Значного розвитку набула корупція у митній сфері.

Для США в плані тінізації фінансових потоків велике значення мала Велика депресія 1929-1933 рр. У цей час було введено «сухий» закон, що призвело до активізації контрабанди та підпільного виготовлення спиртних напоїв, різкий спад виробництва, активізація «гангстерів», що, по суті, почали заправляти основною частиною економіки. Таким чином, з другої половини XIX до 40-х рр. XX ст. тривав етап міжнародного аспекту активізації корупційних ланцюгів у сфері торгівлі. Для цього етапу були характерні розвиток корупційних ланцюгів, що унеможлилював контроль за капіталооборотом та його оподаткуванням між державою та її колоніями, труднощі (недооподаткування та подвійне оподаткування) компаній, що вийшли на міжнародний ринок за рахунок недосконалих механізмів контролю, контрабанда, для США підпільне виготовлення алкоголю, гангстерство.

Військові дії, у які була втягнута вся Європа під час II Світової війни, що ще не стабілізувалась після I Світової війни, не пройшли безслідно для економіки. Розорення в роки війни, майже безконтрольне розкрадання майна, підприємства, що працювали без звітності, а отже, не сплачуючи податки, або просто переходили із рук однієї сторони до іншої – все це створювало рай для приховування доходів. Багато виробництв навіть після 50-х рр. продовжували працювати «в тіні», вести «чорну» бухгалтерію чи використовувати працю нелегальних робітників. Великих обмежень з боку держави не було, оскільки тіньова економіка офіційно не визнавалась, а отже жодна держава не розробляла методів для боротьби з цим явищем. Отже, з 1940-х по 1980-ті рр. тривав етап надмірної тінізації фінансових потоків. Для нього були характерні безконтрольне розкрадання майна, бездіяльність податкових органів, масове ведення «чорної» бухгалтерії.

Проте в 1980-х – 2000-х рр. змінився науковий підхід до проблеми тінізації економіки. Саме у цей час економісти дійшли до думки про те, що тіньова економіка не лише існує, але й їй належить відчутна частка від усієї економіки та вона продовжує неухильно зростати [183, 189]. Урядами

багатьох країн створюються спеціальні групи по виявленню тіньової економіки (наприклад серед таких країн як Австрія, Нідерланди, Швеція, Франція). Фахівці починають розробляти та вибирати методи кількісної оцінки тіньової економіки, збирати статистичну інформацію, вести облік. Проте вони виявляються не надто дієвими, особливо в довгостроковій перспективі.

Окремі вчені, зокрема Е. Фейг [209], здійснювали спроби виокремити складові тіньової економіки. У економічній теорії з'являється низка нових понять: «неформальна економіка», «підпільна економіка». У Швеції та інших скандинавських країнах поняття «тіньової економіки» взагалі не виокремлюється, а розглядається будь-який її прояв як «економічний злочин» і передбачається кримінальна відповідальність, що суттєво відрізняє ці країни від інших, які ще тільки намагаються розібратися з тим, яку діяльність можна вважати тіньовою чи нелегальною.

Із середини 1980-х починається діяльність офшорних центрів. Спочатку це явище носить скоріше спорадичний аніж постійний характер, але із середини 1990-х обсяг капіталу, виведений через офшорні центри значно зростає і починає набувати загрозливих масштабів. Кількість офшорних центрів збільшується з кожним роком, вони стають все доступнішими для використання підприємствами у господарській діяльності і все привабливішими. З одного боку це сприяє неконтрольованому відтокові коштів та «відмиванню брудних» грошей, з іншого – навіть ті компанії, що працюють легально, але користуються послугами територій «податкового раю» сплачують значно менше податків, ніж повинні, що негативно позначається на економіці країни.

Отже, з'являється новий дієвий механізм для «відмивання» грошей та ухилення від сплати податків. Таким чином, з 1980-х по 2000-й рр. тривав етап відмивання «брудних грошей» через офшорні центри. Характерними ознаками цього етапу були створення груп по виявленню тіньових фінансових потоків, розробка методів кількісної оцінки рівня тіньової

економіки, збір статистичної інформації, ведення обліку, спроби виокремлення складових тіньової економіки, початок діяльності офшорних зон.

У 2000-х рр. масове впровадження в дію комп'ютерних систем, використання Інтернету, ведення та подання звітності у електронному вигляді, поява електронних платіжних систем, зростаюча частка «електронних» грошей – все це сприяє появі нових способів ухилення від декларування доходів, сплати податків та дає змогу здійснювати нові економічні злочини.

По всьому світу виникають центри, діяльність яких спрямована на подолання економічних кіберзлочинів чи запобігання механізму приховування коштів (у кожній країні є свій центр, зазвичай державний, Інтерпол також здійснює таку діяльність, незабаром передбачається створення Європейського центру по боротьбі з кіберзлочинністю [27]). Хоч багато із них і є досить дієвими, та проблема залишається і вирішити її на даний час не вдається (за оцінками Symantec Corp, світова економіка щорічно несе втрати від кіберзлочинності у розмірі приблизно 114 млрд. USD). Отже, початок 2000-х рр. поклав зачин ще одному етапові у розвитку тіньової економіки – розвитку економічної кіберзлочинності, що триває і на даний час. Таким чином, для цього етапу характерні злочини, пов'язані із «електронними грошима», перехід до електронної фінансової звітності та поява нових способів тінізації, пов'язаних із цим, поява центрів по боротьбі з економічними кіберзлочинами.

З огляду на те, що існуючі системи періодизації розвитку тіньових фінансових потоків стосуються здебільшого особливостей окремих країн у останні роки, пропонуємо власну систему періодизації яка включає особливості розвитку тіньової економіки з часів виникнення і до 90-х рр. ХХ ст.

Таким чином, характерні риси тінізації для кожного періоду загальної світової економіки від зародження тінізації і до сучасності, виявлені у процесі дослідження, узагальнено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Загальна періодизація тіньових фінансових потоків для країн світу

№	Етап	Характерні ознаки
1.	Здійснення недозвільної діяльності та ухиляння від сплати державних зборів (тривав до IX–XI ст. до н.е.)	заборони на окремі види господарської діяльності
2.	Монетарне фальшування (VIII ст. до н.е. і до XV ст. н.е.)	монетарне фальшування
3.	Корупція та махінації з державним майном (XVI ст. – перша половина XIX ст.)	ухиляння від сплати податків, високий рівень хабарництва, розкрадання державного майна
4.	Активізація корупційних ланцюгів у сфері торгівлі, міжнародний аспект (друга половина XIX – початок XX ст.)	розвиток корупційних ланцюгів, що унеможлилював контроль за капіталооборотом та його оподаткуванням між державою та її колоніями, труднощі (недооподаткування та подвійне оподаткування) компаній, що вийшли на міжнародний ринок за рахунок недосконалих механізмів контролю, контрабанда, для США підпільне виготовлення алкоголю, гангстерство
5.	Надмірна тінізація фінансових потоків (1940 – 1980 рр.)	масове розкрадання майна, недостатня діяльність податкових органів, ведення «чорної» бухгалтерії
6.	Відмивання «брудних грошей» через офшорні центри (1980 – 2000 рр.)	початок діяльності офшорних зон та відмивання через них «брудних грошей»
7.	Розвиток економічної кіберзлочинності (2000 рр. – нинішній етап)	злочини, пов'язані із «електронними грошима», перехід до електронної фінансової звітності та поява нових способів тінізації, пов'язаних із цим

Джерело: запропоновано автором

Запропонована класифікація для країн світу відрізняється від існуючих тим, що вона охоплює історію розвитку тінізації економіки від її зародження і до наших днів. Ця класифікація є комплексною для всіх країн світу. В ній виявлено чітко визначені характерні для кожного етапу ознаки тінізації фінансових потоків, а також якісні характеристики тінізації, що дає змогу

більш повно дослідити еволюцію та засоби боротьби з тінізацією фінансових потоків.

В табл. 1.1. відображено характерні риси тінізації для світової економіки, проте слід зазначити, що є країни, які не підпадають під загальну класифікацію тіньової економіки в силу тих чи інших обставин. Прикладом таких країн можуть бути Італія, СРСР (що важливо, оскільки Україна входила до складу СРСР) та пострадянські країни, оскільки тоталітарний лад, що було встановлено у Радянському Союзі, позначився на розвитку тіньової економіки та став причиною відхилень та особливостей порівняно з загальносвітовим.

Окремі елементи класифікації тінізації фінансових потоків в СРСР відображено в працях О. Турчинова – особливості формування тіньових схем в сфері торгівлі [152] та В. Поповича, який досліджував особливості кримінального аспекту тінізації економіки СРСР [117].

На основі аналізу, виокремлено три етапи тінізації економіки для Радянського Союзу.

Перший етап. Протягом 1917-1950-тих рр. тоталітарний режим майже унеможлиблює отримання тіньових доходів. Все належить державі, доходи всіх підприємств отримує лише держава, заробітна платня теж виплачується нею. Встановлено жорсткий контроль за економікою держави. Проте тіньова економіка існувала і в цей час. Вона мала характер, наблизений до узаконеності. Тобто офіційно визнаною не була і слугувала для забезпечення населення необхідними дефіцитними товарами, які державна не могла виробити, та сировиною, виробництво якої обходилося державі надто дорого або займало надто багато часу, проте була необхідна для діяльності підприємств. Кінець цього періоду припав на початок 1950-х рр.

Отже, 1917 – початок 1950-х – етап функціонування тіньових ланцюгів у сфері виготовлення та торгівлі дефіцитними товарами. Для цього етапу характерні жорсткий контроль за економічною системою, обмеження можливості отримання тіньових доходів, перетворення тіньового сектора

економіки на сектор допоміжного забезпечення держи дефіцитними продуктами праці.

Другий етап. У 50-х – 80-х рр. почалося зростання тіньової економіки у торгово-посередницькій сфері. Пояснюється це тим, що раніше тіньова діяльність обмежувалась, допускалась лише та, що була необхідна державі та в чітко визначених межах, а після послаблення тоталітарного режиму тіньова економіка отримала свого роду карт-бланш. Офіційно вона не визнавалась, існуючі схеми не блокувались. Також зростання рівня життя, ВВП та підвищення рівня заробітної плати по країні частково впливали на зростання рівня тінізації. Таким чином, до 80-х рр. розвиток тіньової економіки набув такого розмаху, що загрожував стати чимось на кшталт «альтернативної економіки» в окремих сферах господарювання [104]. Деякі фахівці вважають, що навіть у командній та тоталітарній економіці завжди знайдеться місце для тіні, а також що при соціалістичному режимі це не лише нормальне явище, але й має позитивний вплив на економіку в цілому. Отже, з 1950 по 1980 рр. почався етап збільшення частки сектору тіньової економіки у торгово-посередницькій сфері. Для цього етапу були характерні невизнання існування тіньової економіки, ігнорування діяльності існуючих тіньових схем, значний розвиток тіньового сектору економіки, що міг за обсягами конкурувати із державною економікою в окремих сферах.

Третій етап тривав з 1980-х до 1990-х рр. Наприкінці 80-х рр. тіньовий сектор був настільки розвинутим, що охоплював уже за різними оцінками від 200 до 500 мільярдів карбованців на рік. Це становило загрозу для держави. Активно досліджувалось явище тінізації, створювались механізми по запобіганню даному явищу. Окремими вченими було навіть висунуто пропозицію виокремлення цілої галузі гуманітарних наук – економічної кримінології [104]. Проте дослідження тіньової економіки мало у цей час поверхневий характер, оскільки вважалось, що це явище більше характерне для капіталістичних країн, у СРСР ця тема порушувалась здебільшого у

зв'язку із вирішенням питань, пов'язаних із подоланням незбалансованості радянського споживчого ринку.

У цей час з'являлись нові види отримання нетрудових доходів – в основному за рахунок розкрадання майна підприємств, присвоєння великої частки коштів, спрямованих на екологічні програми. У цей час було створено програму «500 днів», за якою вважалось, що майже 90% тіньової економіки можна усунути за допомогою заходів по формуванню ринку [116]. Було ініційовано розробку спеціального законодавства, спрямованого на боротьбу із нетрудовими доходами, тобто проти тіньової економіки. Роботу над проектом цього закону очолив заступник Генерального Прокурора СРСР В. Найдъонов. Його було підготовлено до кінця 1985 р. та прийнято Верховною Радою СРСР в якості Закону. Недієвість закону пояснювалась відмінністю прийнятого закону від початкового варіанту проекту. Найвідомішим випадком розкрадання майна в СРСР є так звана «елісеївська справа», коли виявилось, що в магазині «Єлісеївський» проводились численні махінації з продовольчими товарами і навіть продаж червоної ікри на експорт. В результаті директора магазину було розстріляно та порушено в загальному більше 100 супутніх кримінальних справ. Отже, незважаючи на досить активні заходи по дослідженню тіньової економіки, так і не було дано навіть визначення цьому явищу. Таким чином, з 1980-х по 1990-ті рр. тривав етап тінізації шляхом розкрадання державного майна. Для цього етапу були характерні визнання існування тіньової економіки, створення механізмів запобігання розвитку тіньової економіки, розкрадання майна підприємств, розробка спеціального законодавства, спрямованого на боротьбу із нетрудовими доходами.

Таким чином, характерні риси тінізації фінансових потоків, виявлені в результаті дослідження, для СРСР відображено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2.

Періодизація тіньових фінансових потоків для СРСР

№	Етап	Характерні ознаки
1.	Функціонування тіньових ланцюгів у сфері виготовлення та торгівлі дефіцитними товарами (1917 – початок 1950-х рр.)	перетворення тіньового сектора економіки на сектор допоміжного забезпечення держи дефіцитними продуктами праці
2.	Збільшення сектору тіньової економіки у торгово-посередницькій сфері до 60% (1950-ті – 1980-ті рр.)	розвиток тіньового сектору економіки, що міг за обсягами конкурувати з державною економікою в окремих секторах господарювання
3.	Тінізація шляхом розкрадання державного майна (1980-ті – 1990-ті рр.)	розкрадання державного майна та майна підприємств

Джерело: запропоновано автором

Запропонована класифікація тінізації економіки для Радянського Союзу відрізняється від існуючих тим, що вона є структурованою і враховує особливості тінізації комуністично-соціалістичної системи і базується на загальних характерних особливостях тінізації без концентрації уваги окремо на якій-небудь сфері. Вона є актуальною і в сучасних умовах, оскільки Україна є пострадянською країною і на формування її тіньових фінансових потоків значний вплив мали характерні для економіко-політичної системи Союзу фактори. Також і в сучасних умовах збереглись окремі особливості тінізації, характерні для постсоціалістичних країн.

З'ясуємо особливості тінізації фінансових потоків для України. На основі аналізу було виокремлено 4 етапи тінізації економіки в Україні.

Дослідження, пов'язані з періодизацією тіньової економіки в Україні з часів незалежності здійснювали О. Шепеленко – з'ясовував особливості тінізації в банківській сфері, С. Яковець – досліджував особливості легалізації «брудних» грошей [181].

Перший етап. 1991-1993 рр. Розпад Радянського Союзу дав поштовх новому витку тінізації у пострадянських країнах, зокрема в Україні, адже не було чітко розробленого законодавства, державні служби перебували у процесі переформування, шалені податкові ставки примушували людей

приховувати свої доходи (в 90-х рр., наприклад, офіційно заробити 100 доларів США фізичним особам було неможливо за рахунок прогресивної ставки прибуткового податку, що могла зростати до більше ніж 90%).

В першій половині 90-х рр. про боротьбу з тіньовою економікою в Україні мова взагалі не йшла. Її обсяг сягає великих показників та охоплює усі сфери людського життя. Це етап неконтрольованого нагромадження тіньового капіталу. Він тривав з 1990 по 1993 рр. Для цього етапу буди характерні недосконалий контроль з боку органів державної влади за тіньовими потоками, розквіт бандитизму та «чорних ринків».

Другий етап. 1994-1997 рр. У 1994 р. створюється перша Лабораторія дослідження тіньової економіки в Національному інституті економічних програм НАН України, здійснюється аналіз тіньових фінансових потоків. Це стало першим кроком в боротьбі з тіньовою економікою. Проте у цей час діють надзвичайно високі податкові ставки, що сприяє масовому виведенню тіньового капіталу за кордон.

1994-1997 рр. – етап формування міжнародних тіньових потоків. Для цього етапу характерні надзвичайно високі податкові ставки, масове виведення тіньового капіталу за кордон, проведення аналізу тіньових фінансових потоків, створення Лабораторії досліджень тіньової економіки

Третій етап. 1998 – 2002 рр. З 1998 р. починається етап різкого скорочення обсягів тіньових потоків, що тривав до 2002 р. завдяки прийняттю вимог FATF. Для цього етапу характерні скорочення обсягів тіньових потоків, адаптація національного законодавства до світових норм, боротьба із неконтрольованою тіннізацією фінансових потоків.

Четвертий етап. Починаючи з 2002 р. загальна періодизація тіньової економіки для України у зв'язку з проходженням інтеграційних процесів, прийняттям Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», адаптацією

законодавства до міжнародних норм та співпрацею із міжнародними організаціями збігається зі світовою.

Таким чином, характерні риси тінізації економіки, виявлені в результаті дослідження, для України з часів незалежності і до наших днів відображено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3.

Періодизація тіньових фінансових потоків для України

№	Етап	Характерні ознаки
1.	Неконтрольоване нагромадження тіньового капіталу (1990 – 1993 рр.)	недосконалий контроль з боку органів державної влади за тіньовими потоками, розквіт бандитизму та «чорних ринків»
2.	Вихід тіньових потоків на міжнародний рівень (1994 – 1997 рр.)	масове виведення тіньового капіталу за кордон
3.	Різке скорочення обсягів тіньових потоків (1998 – 2002 рр.)	скорочення обсягів тіньових потоків завдяки прийняттям вимог FATF
4.	2002 – нинішній етап – у зв'язку із інтеграційними процесами на даному етапі періодизація збігається із загальносвітовою.	

Джерело: запропоновано автором

Запропонована періодизація тіньової економіки для України відрізняється від існуючих тим, що вона враховує особливості тінізації, зумовлені як впливом внутрішнього, так і зовнішнього середовища, а також охоплює всі сфери господарювання. Є сформованою для країн з перехідною економікою і відображає характерні процеси, пов'язані зі змінами суспільного устрою. Вона відображає також вплив закордону та міжнародних організацій щодо детінізації економіки на формування вітчизняних тіньових потоків, а також протидію їм.

Запропоновані періодизації розвитку тіньової економіки відрізняються від існуючих комплексністю, а також тим, що вони охоплюють історію розвитку тінізації економіки, базуються на характерних рисах, притаманних для кожного окремого етапу в світі, Радянському Союзі та Україні, є структурованими, що дає змогу оцінити особливості розвитку тіньової економіки та допоможе при розробці заходів детінізації фінансових потоків.

1.3. Інструменти фінансової політики зарубіжних країн щодо детінізації фінансових потоків

Тіньова економіка – явище, що має негативний економічний характер і впливає на інтеграційні процеси. Зокрема, для України вона є однією з перешкод на шляху до вступу в ЄС, адже обмеження тіньового сектору економіки, подолання корупції та нелегальної міграції є одними із основних вимог для співпраці з Європейським Союзом. Тому виявлення шляхів ефективної боротьби з тіньовою економікою є важливим загальнодержавним завданням для України. Не всім країнам вдається розробити вдалі заходи боротьби, проте деяким країнам вдалося обмежити тіньову економіку до мінімального рівня.

Про те, що досвід окремих країн у боротьбі з тіньовою економікою є ефективним, свідчать дані, наведені в табл. 1.4.

Таблиця 1.4.

Рівень тіньової економіки у 2013 р. по країнам (у % до ВВП)

Країна, місце в рейтингу	% до ВВП	Країна, місце в рейтингу	% до ВВП
1. Швейцарія	8,6	97. Болгарія	38,5
2. США	8,8	109. Латвія	41,6
3. Австрія	9,8	37. Ізраїль	21,8
4. Люксембург	9,9	38. Португалія	22,5
5. Японія	11,4	39. Бельгія	22,5
6. Велика Британія	12,9	40. Іспанія	22,9
7. Нідерланди	13,0	50. Італія	27,2
10. Китай	13,5	52. Польща	28,0
12. Австралія	14,6	68. Туреччина	33,0
13. Франція	15,4	120. Таджикистан	44,2
14. Ірландія	16,0	124. Казахстан	45,3
15. Німеччина	16,0	130. Росія	48,6
18. Канада	16,3	136. Білорусія	49,8
21. Данія	18,3	145. Україна	54,9
23. Саудівська Аравія	18,7	151. Грузія	68,8
30. Швеція	19,6		

Джерело: складено на основі даних, опублікованих Ф. Шнайдером [223, с. 27-29]

У зв'язку з тим, що Україна задекларувала бажання стати членом європейського суспільства, імплементація досвіду формування інструментів фінансової політики щодо детінізації, а саме: податкового законодавства, механізму протидії тінізації, організації діяльності адміністративних структур щодо детінізації має позитивний вплив на вітчизняну фінансову систему.

Великобританія має давні традиції боротьби з корупцією. Перший Закон, що стосувався корупції було прийнято 1889 р., а 1906 та 1916 рр. – про попередження корупції. Британське законодавство досить вузько визначає корупцію, під цим поняттям розуміють хабарництво чи отримання винагороди в обмін на позитивне рішення.

У результаті дослідження досвіду Британії було виявлено особливості в боротьбі з тінізацією у наступних сферах: законодавчій та судовій.

Розглянемо особливості Великобританії у боротьбі з тінізацією економіки у законодавчій сфері.

У Британії високу вагу щодо вирішення справ про корумпованість урядовців має громадська думка. Найбільшу стурбованість у суспільстві викликають члени парламенту, колишні міністри та посадові особи, що здійснюють консультативну діяльність у фірмах, які мають вплив на державну політику. Для урегулювання таких проблем 1994 р. було створено Комітет Нолана. Результатом діяльності Комітету стали рішення призначити парламентського директора стандартів, заборона протекції та розголошення сторонніх заробітків членів парламенту [127, с. 159].

Проте це не єдина організація, що протидіє корупції. Згідно із Законом «Про кримінальну юстицію», прийнятим 1987 р., у 1988 р. було створено Serious Fraud Office – SFO (Бюро по боротьбі з шахрайством), яке є незалежним органом кримінальної юстиції. Його очолює директор. Діяльність Бюро перебуває під наглядом Генерального атторнея, тобто прокурора. Бюро є основним органом по боротьбі та протидії корупції та шахрайства в особливо великих розмірах. Для розслідувань, що проводить

Бюро, організовуються спеціальні слідчі групи, до яких входять юристи, фінансисти, спеціалісти у сфері інформаційних технологій, представники поліції (при цьому вони зберігають повноваження щодо розслідування правопорушень) та допоміжний персонал. Директор Бюро зобов'язаний щорічно звітувати Генеральному прокурору, а він, в свою чергу, Парламенту. Також звіт публікується у ЗМІ.

Також у Великобританії встановлюється контроль за діяльністю кандидатів на пост міністра. Кожен претендент на пост міністра повинен подати звіт про свій майновий стан. У ньому вказують перелік підприємств, цінних паперів якими він володіє, а також інформацію про майно, що перебуває у власності. Після проведення перевірки звіту, претендента може бути запрошено до спеціального комітету, де йому можуть порадишити відмовитись від акцій того чи іншого підприємства, співпраці з певною компанією, запропонувати перевести заощадження до іншого фонду чи у інший банк [97, с. 223].

Особливістю Великобританії у боротьбі з тінізацією економіки в судовій сфері є посилення незалежності судів.

Таким чином, пріоритетним напрямом в боротьбі з корупцією у Британії, як і в Бельгії, є боротьба з корупцією та хабарництвом у владних структурах.

За оцінками Ф. Шнайдера, рівень тіньової економіки в Британії в 1997-1998 рр. становив 13%, а в 2011 р. знизився до 10,5% [206], отже можна використати досвід Британії у боротьбі з тіньовою економікою в Україні.

Доцільно створити організації по боротьбі з тіньовою економікою за зразком Бюро по боротьбі з шахрайством, яке б стало незалежним органом кримінальної юстиції. Рекомендації щодо створення такої служби містяться в підрозділі 3.1.

У результаті дослідження досвіду Канади було виявлено особливості у боротьбі із тінізацією законодавчої сфері.

Особливістю, зокрема, є те, що законодавством країни представникам бізнесу дозволено брати участь у політичному житті країни. Найактивніший симбіоз спостерігається у період парламентських виборів, проте все відбувається у чітко визначених рамках і підлягає жорсткому адміністративно-юридичному регулюванню. Особлива увага приділяється поєднанню депутатських та підприємницьких управлінських обов'язків, володіння цінними паперами, одержання та витрата коштів на реалізацію передвиборчої кампанії. Важливими вимогами у випадку такого симбіозу є гласність та звітність.

Щодо корупції, в Канаді важливим є удосконалення чинного законодавства та розголошення випадків корупції. Особливо важливою є боротьба з парламентською корупцією, саме тому відповідальність за скоєне корупційне діяння за законом нести будуть всі члени обох палат Парламенту та представники уряду. У парламентських колах хабарництво вважається злочином аналогічним до порушення Конституції чи державної зради.

За законодавством Канади відповідальність при дачі хабара несуть обидві сторони, а представнику влади навіть загрожує термін до 14 р. та позбавлення депутатського мандата з моменту визнання його судом винним.

Акти про Парламент та Регламент Парламенту містять звід правил та рекомендацій законодавцям у випадку зіткнення економічних та службових інтересів. Законодавство таким чином прагне домогтися незалежності економічної сторони від політичної.

Накладається жорстока заборона на парламентарів щодо використання свого службового положення у корисних цілях та на використання чи розголошення державної інформації. Також їм забороняється брати будь-які подарунки чи винагороди, пов'язані зі службовою діяльністю. Проте і тут є винятки, про які йдеться у законах «Про Парламент» та «Про заробітну плату». Наприклад, дозволено приймати подарунки, якщо вони отримані у протокольному порядку та є виявом розумної поваги чи загальноприйнятими нормами гостинності по відношенню до законодавця при виконанні

службових обов'язків. Вартість таких подарунків чи винагород не повинна перевищувати 250 доларів, а якщо вони надходять з одного джерела протягом року, одержувач повинен протягом 30 днів з моменту отримання подати про це пояснювальну записку канцлерові з етичних питань, в якій слід вказати походження подарунків чи винагород, джерело та обставини їх отримання. На підставі отриманого пояснення канцлер інформує громадськість з можливістю перевірки наданої інформації.

Крім того, депутати Парламенту не мають права отримувати прибутки від державних фірм та корпорацій крім випадків, коли, за рішенням канцлера, отримані прибутки не суперечать громадським обов'язкам та не позначаються на його діяльності. Категорична заборона накладається лише на отримання прибутків від підприємств, що надають послуги чи реалізують товари.

Якщо до вступу на посаду особа мала бізнес, вона повинна передати права на управління бізнесом та отримання прибутків на довірену особу. Умови здійснення такої передачі узгоджуються з канцлером з етичних питань [127, с. 170].

Досвід Канади у боротьбі з тіньовою економікою є досить специфічним. Головними напрямками боротьби з тіньовою економікою у Канаді є боротьба з корупцією серед урядовців та з хабарництвом. Рівень тіньової економіки в Канаді у 2000 р. становив 14,9%, а у 2010 р. вже 16,3% [206], що свідчить про невдалу політику держави у подоланні цього явища, отже досвід цієї країни не варто переймати повністю та без адаптації до вітчизняних реалій, хоча доцільно проаналізувати з метою запобігання помилкам.

Позитивним для України є застосування досвіду Канади у боротьбі з корупцією серед урядовців та держслужбовців високого рангу, зокрема, встановлення диференційованої міри покарання в залежності від розміру отриманого хабара та рецидивів від штрафу, що перевищував би розмір

хабара у 5 разів для дрібних порушень до конфіскації майна та ув'язнення на термін до 14 років у випадку хабарництва у особливо великих розмірах.

Діюче законодавство передбачає, що особа, яка пропонує хабар, може бути оштрафована на суму від 250 до 750 неоподаткованих мінімумів доходів громадян чи її може бути позбавлено волі на терміном від 2 до 5 років (п. 2 ст. 369 ККУ), доцільно збільшити термін покарання до 7 р., спираючись на закордонний досвід. Пунктом 2 статті 369-2 ККУ передбачено, що за одержання хабара державного службовця може бути позбавлено волі терміном від 2 до 5 років, запропоновано збільшити цей термін до 7 років, а в пункті 3 цієї ж статті зазначено, що у випадку вимагання дачі хабара державного службовця може бути позбавлено волі терміном від 3 до 8 років, запропоновано на основі закордонної практики збільшити цей термін до 14 років. Також доцільно надати Головному департаменту з питань діяльності правоохоронних органів та протидії корупції при Адміністрації Президента прав нагляду та контролю за діяльністю парламентарів, зокрема за рівнем їх доходів та отримуваними подарунками.

У результаті дослідження досвіду Німеччини було виявлено особливості у боротьбі із тінізацією у наступних сферах: законодавчій, політичній, банківській, податковій.

Проаналізуємо особливості Німеччини у боротьбі з тінізацією економіки у законодавчій сфері.

Пріоритетним напрямом у боротьбі з тіньовою економікою у Німеччині вважається боротьба з нелегальною працею та демпінгом заробітних плат на «чорному» ринку праці. У країні провадиться поступова політика підвищення контролю за ринком праці, підняття мінімальної заробітної платні, також планується впровадити диференційовані ставки мінімальної заробітної плати в залежності від галузі на законодавчому рівні та ліквідувати можливість встановлення заробітної плати приватними підприємцями за невідповідними закріпленим законодавчо розмірам. Ініціаторами такого нововведення є партія Зелених, адже за словами одного з

лідерів партії, Беате Мюллер-Геммеке: «Лише тоді, коли праця достойно оплачена, зменшується стимул до нелегальної праці» [212].

Варто відзначити, що згідно § 5 Abs. 1 Satz 1 Gesetz zur Bekämpfung der Schwarzarbeit, підприємства, на яких було виявлено нелегальних працівників, підлягають виключенню на 3 роки із державних закупівель. Згідно з § 4 цього ж закону, здійснюється боротьба із анонімними рекламними оголошеннями про пошук працівників.

Законом було встановлено, що при поданні анонімного оголошення про прийом на роботу, видавництво газети тепер зобов'язане крім контактних даних та шифру особи, що розмістила оголошення, також вказати повне ім'я цієї особи.

Для боротьби з тіньовою економікою урядом Німеччини було створено низку організацій, зокрема Bundesfinanzpolizei (Федеральна фінансова поліція), Відділ боротьби з корупцією, Департамент внутрішніх розслідувань (DIA).

Особливий інтерес викликає остання організація. Вона була створена у 1995 р. у місті Гамбург за зразком діючого у Нижній Саксонії відділу кримінальної поліції, що приймав анонімні повідомлення від громадян про економічні злочини [134]. Ця організація підпорядковується Державному раднику з внутрішніх справ міста Гамбург.

До функцій Департаменту належать розслідування нестатутних зв'язків представників поліції зі злочинними угрупованнями та протидія корупції у державній адміністрації. Департамент налічує 54 працівника, тісно співпрацює з іншими поліцейськими підрозділами, аудиторами, податковими органами, митною службою, веде документацію щодо скоєних та виявлених злочинів, зловживань, проведені спецоперації.

У політичній сфері законодавство Німеччини суттєво обмежує можливості державних службовців до ведення тіньової діяльності [198]. Для них передбачена повна особиста відповідальність за порушення правомірності дій та службових обов'язків. Після звільнення від державної

служби державний службовець повинен дотримуватись правил щодо нерозголошення своєї попередньої діяльності. У випадку, якщо для подальшого працевлаштування необхідно надати інформацію про попереднє місце служби, на надання такої інформації слід отримати дозвіл від організації, в якій він працював (ці ж правила діють і у випадку необхідності подання інформації до суду). Зазвичай його надає керівник установи. Інформацію пресі можуть надавати лише уповноважені особи. На державного службовця покладено обов'язок повідомляти про кримінально карні діяння, що стали йому відомі.

Така система заборон та обмежень компенсується високими заробітною платнею, додатковими виплатами, гарантією збереження робочого місця та кар'єрного зростання.

Державному службовцю забороняється бути зайнятими іншим видом діяльності без попереднього дозволу вищої службової інстанції. Дозвіл не потрібен лише у випадку прийняття опікунства, догляду за хворими чи немічними, реалізації обов'язків, накладених заповітом, зайнятості вільною професією, науковою чи дослідницькою діяльністю та управлінням власним майном. Державні службовці не мають права здійснювати підприємницьку діяльність ні особисто, ні через довірених осіб, брати участь у правлінні підприємством чи організацією або бути членом наглядової ради підприємства будь-якої форми власності.

Усі інші питання, пов'язані із роботою державного службовця регламентуються постановами федерального уряду, що мають силу закону. Прикладом такої постанови може бути постанова уряду від 12 листопада 1987 р., згідно з якою побічною визначається будь-яка діяльність, що не належать до основної, не залежно від місця зайнятості, виключення становить лише виконання почесних обов'язків. Винагородою за побічну діяльність вважається як грошова сума, так і її матеріальний еквівалент. Для різних категорій службовців визначається гранично допустимий річний розмір таких винагород.

Якщо ж після припинення основної діяльності службовець зайнятий роботою, що пов'язана зі службовою діяльністю (можлива в останні п'ять років перед закінченням державної служби), він зобов'язаний заявити про це за останнім місцем служби. Будь-яка трудова діяльність державного службовця може бути заборонена, якщо є підозра, що вона може нанести в подальшому шкоду державі. Така заборона виноситься останньою вищою службовою інстанцією державного службовця та втрачає чинність через 5 років з моменту закінчення служби.

Щодо протидії корупції, слід зазначити, що основним завданням служб Німеччини є знищення фінансової та матеріальної бази злочинців чи угруповань. Для цього застосовують конфіскацію майна та створення законодавчої бази для протидії відмиванню «брудних» грошей.

Одним із заходів протидії корупції є також постанова про обов'язковість надання банками інформації представникам правоохоронних органів інформації про здійснені грошові операції, сума яких перевищує 20 тисяч євро, за умов використання цієї інформації виключно у цілях слідства. Досить дієвим заходом також є оподаткування нелегально отриманих доходів.

Проаналізуємо особливості Німеччини у боротьбі з тінізацією економіки у політичній сфері.

У політичній сфері було здійснення покращення співпраці між ланками влади (зокрема постійний обмін інформацією між владними ланками різного рівня, обмін досвідом), включаючи соціальних працівників та служби, що зайняті безпритульними (§ 304 Abs. 2 SGB III), що дало змогу швидкому реагуванню, покращило координацію та поінформованість відповідних органів. Зокрема це допомогло знизити зловживання пільгами та соціальними виплатами.

Якщо було виявлено, що отримувач соціальної допомоги працює нелегально, центр зайнятості передає інформацію відповідним органам, які, згідно § 308 Abs. 1 SGB III, оподатковують нелегально отримані прибутки.

§ 308 Abs. 1a SGB III надає дозвіл працівникам митної служби та поліції анулювати дозволи на роботу особам, що працювали нелегально, для запобігання нелегальної роботи на вихідних та по вечорам. Такі заходи дають змогу уникнути зайвої паперової роботи та зекономити державні кошти.

Проаналізуємо особливості Німеччини у боротьбі з тінізацією економіки у податковій сфері.

§ 14 Abs. 2 SGB IV передбачено, що державні структури Німеччини повинні відслідковувати суми несплачених податків за чисту виконану працю, що додатково допомагає уникнути ухилення від сплати податку з доходів.

Урядом Німеччини було знижено ставку ПДВ для готельного бізнесу з 19 % до 7%, передбачається, що це допоможе вивести частину цього бізнесу із тіні та прийому нелегалів із інших країн (особливо не членів ЄС) на роботу. Слід відзначити, що Німеччина, Австрія, Данія, Норвегія, Швеція вважають необхідними зменшення податкового навантаження для зменшення рівня тіньової економіки.

§ 28e Abs. 3a viertes Buch Sozialgesetzbuch передбачає введення спільної відповідальності партнерських фірм по здійсненню внесків до фондів соціального страхування у галузі будівництва (яка є найкорумпованішою у Німеччині та Австрії) при укладенні договорів (згідно із законодавством, одна фірма не може отримати тендер на будівництво великого об'єкту). Тобто, якщо одна фірма ухиляється від сплати внесків до соціальних фондів та це вдається виявити державним органам, відповідальність несуть всі фірми, що заключили договір. Це, на думку урядовців, веде не лише до зменшення тіньової частки у сфері будівництва, але й до зміцнення економіки [227].

Проаналізуємо особливості Німеччини у боротьбі з тінізацією економіки у банківській сфері. Для зниження рівня шахрайств з електронними грошима та пластиковими картками, Німеччина, як і більшість країн Євросоюзу, впровадила «чіповані» картки. Всі картки, емітовані

німецькими банками, мають на лицьовій стороні чіп, в якому містяться дані про користувача. Про зчитуванні терміналом картки, одразу перевіряються дані, що містяться на чіпі. Це дає змогу ефективно та швидко контролювати соціальній, страховий та правовий статус власника картки і є додатковим заходом в подоланні нелегальної праці, надає додатковий захист користувачу картки. У випадку підробки дозволяє запобігти уникнути ухиленню від сплати штрафу.

Рівень тіньової економіки в країні у 1999 р. сягав 16%, у 2011 р. він знизився до 13,7% [206], отже запроваджені Німеччиною заходи є ефективними та можуть бути перейняті для боротьби з тіньовою економікою в Україні.

Позитивний вплив на боротьбу з тіньовою економікою в Україні матиме накладення спільної відповідальності на компаній-партнерів особливо у галузі будівництва за викриття факту тіньової діяльності хоча б одного з партнерів.

Також доцільно внести зміни до статті 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність», а саме – внести до пункту 3 Департамент фінансового контролю (детально про нього йдеться в пп. 2.2). Адже на сьогоднішній день у випадку підозри чи провадження справи про корупцію чи тінізацію надсилати запит на розкриття державної таємниці мають право лише органам Прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України, у випадку підозри про неправомірну економічну діяльність фізичної чи юридичної особи Департаментом фінансового контролю, останній не зможе отримати необхідну інформацію, що значно ускладнює роботу, спричиняє до затрати зайвого часу та бюджетних коштів.

У результаті дослідження досвіду США було виявлено особливості у боротьбі із тінізацією у законодавчій сфері.

Робота над подоланням організованої злочинності у США розпочалась ще з 1929 р. із заснування Комісії Цікершема. З часом повноваження комісії

було розширено, впроваджено в дію нові комітети та підкомітети, видано низку постанов, що набули сили закону.

Наступним суттєвим кроком у боротьбі з корупцією стало заснування Національної ради по боротьбі з організованою злочинністю у 1970 р. Головне завдання Ради – розробка загальнонаціональної програми дій. Головною керуючою організацією у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією є Міністерство юстиції, провідну роль в якому відіграє Федеральне бюро розслідувань (ФБР).

Важливим у боротьбі з корупцією є також Міністерство фінансів, особливо такі його підрозділи як таємна служба, служба внутрішніх доходів, бюро з алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї, які є типовими лише для даної країни. Також важливе значення у боротьбі з корупцією відіграють митна, поштова служба, міністерство праці, комісія з цінних паперів на біржах, Державний департамент США, що здійснює діяльність з виявлення тиску на уряд країн-виробників наркотиків, Національна система перехоплення наркотиків на кордоні. У розпорядженні США є ще один нетиповий орган – «Ударні сили», створений відповідно до Програми боротьби з організованою злочинністю, що перебуває під керівництвом Міністерства юстиції та у тісному зв'язку з поліцією, діяльність якого регламентується кримінальним законодавством та постановами Міністерства юстиції США.

Головним завданням «Ударних сил» є виявлення груп організованої злочинності, обов'язком – пошук доказів злочинної діяльності осіб, що мають справу з нелегальним підприємництвом.

1963 р. федеральним законом було дозволено здійснювати електронне спостереження за особами, що підозрюються у скоєнні злочину [23]. Здійснювати таке спостереження можна лише за наявності ордера, проте законом дозволено в критичних ситуаціях встановлювати прослуховуючі прилади терміном до 48 годин без санкції суду.

Специфічним є ставлення у США до поняття корупції посадовців, адже більшість корупційних діянь здійснюється саме в цьому середовищі. Воно охоплює хабарництво, нечесні доходи, зловживання службовим становищем, «службовців по найму», здирництво та погрози, махінації, пов'язані з виборами та політичною діяльністю (визначено ст. 18 Зведення Законів). Також перед вступом на посаду державний службовець проходить ретельну перевірку щодо наявних доходів, майна та цінних паперів [127, с. 166].

Кримінальну відповідальність за законами США несуть як хабарник, так і хабародавець. Детальний список категорій посадових осіб, що розуміються під особами, які одержують хабарі міститься в Зведенні Законів. Важливо, що відповідальність несуть також і ті особи, які пропонують, обіцяють які-небудь цінності посадовцю чи кандидатові на посаду з протиправною метою. Також відповідальність за хабарництво лягає не лише на діючого державного службовця, але й на колишнього чи майбутнього.

Необхідно зазначити, що США перша країна, яка запровадила кримінальну відповідальність за підкуп поза межами країни, що передбачено Законом про іноземну корумповану практику (санкції: до двох млн. доларів штрафу для корпорацій та до п'яти роїв ув'язнення для фізичних осіб). Найчастіше злочини такого типу скоюють у сфері торгівлі літаками, зброєю, військовою технікою, нафтопродуктами, під час укладання контрактів на будівництво.

Для запобігання ухилення від сплати податків при продажу зброї за кордон було прийнято Закон «Про допомогу з метою міжнародної безпеки та контролю за експортом зброї». Як і в більшості країн, у США на державного службовця, що звільняється з посади, накладається низка обмежень та заборон, покликаних не допустити розповсюдження стратегічно важливої інформації. У 1997-1998 рр. рівень тіньової економіки в США становив 8,9%, а в 2011 р. знизився до 7% [204], що свідчить про ефективність проведених заходів.

У США великий досвід у боротьбі з корупцією та тіньовою економікою. Актуальним для України є досвід США у боротьбі організованою злочинністю та злочинами, пов'язаними із лікарськими засобами, зброєю, військовою технікою, нафтопродуктами. З огляду на значний рівень корумпованості, доцільно імплементувати досвід США в напрямі боротьби з корупцією, а особливо стосовно посадових осіб. Також ефективним буде розробка законодавства за зразком США стосовно справ, пов'язаних з підкупом за межами кордону України.

Суттєвим кроком у боротьбі з тіньовою економікою у Франції було заснування Service Central de Prévention de la Corruption (SCPC) – Центральної служби з подолання корупції, яку було створено на підставі Закону «Про попередження корупції і прозорість економічної діяльності і державних процедур» № 93/122 ст. 14 та 6. До компетенції SCPC потрапляють злочини, визначені Кримінальним та Трудовим кодексами. Службу очолює високопоставлений чиновник, колишній генеральний прокурор, вона є частиною Міністерства юстиції, проте не є ним підконтрольна. До складу Служби входять урядовці різних відомств (Міністерства внутрішніх справ, адміністративних судів, кримінальної поліції, податкової та ін. – зазвичай 8-12 консультантів), що направляються на службу терміном на чотири роки, проте, згідно статті 1 Постанови від 22 лютого 1993 року, вони мають право продовжити термін служби ще на чотири роки. Штатними працівниками Служби є працівники судових та виконавчих органів. Ціллю Служби є утворення групи експертів, для систематизації централізовано отриманої інформації для підвищення ефективності попередження злочинам та провадження судових справ [198].

Завданням SCPC є централізований збір інформації, необхідної для подолання активного та пасивного хабарництва, неправомірних діянь посадовців, отримання ними особистої вигоди (так звана торгівля впливом), нечесності, неправомірного отримання особистої вигоди чи завдання шкоди свободі рівності прохачів при поданні офіційних запитів та звернень». У

випадку отримання інформації про здійснення корупційного діяння, SCPC повинна підключити Генеральну прокуратуру, і як тільки буде розпочато провадження справи, розслідування вважається закритим (стаття 2 та 3). Служба надає за запитом адміністративних органів пропозиції щодо того, які заходи необхідно застосовувати для подолання корупції. Пропозиції мають рекомендаційний характер та не є обов'язковими до виконання. SCPC підтримує судові органи, надаючи їм необхідну інформацію.

Щорічно Служба зобов'язана звітувати перед урядом та Міністерством юстиції. Цей звіт також публікується на офіційному сайті Служби та містить інформацію про державні структури і галузі, що найбільш схильні до корупції.

У французькому законодавстві є також низка законів, що регламентують протидію корупції у банківській сфері. З 1990 р. діє закон, згідно з яким будь-який рахунок може бути невідкладно заморожений, у випадку підозри його власника у корупційній чи кримінальній діяльності, кримінального походження грошей чи відкриття рахунку з метою ухилення від сплати податків.

Фінансові посередники зобов'язані встановлювати особу клієнтів, надавати довідки про осіб, на користь яких було здійснено перерахування коштів. У випадку прийняття фальшивого документа банківський працівник несе відповідальність перед законом.

Банки та будь-які фінансові установи зобов'язані надавати інформацію по рахункам у відповідні інстанції, якщо є підозра щодо тіньового походження коштів, зарахованих на них, чи неправомірного використання рахунку. При цьому додержання банківської таємниці знімається. У таких випадках державна служба має право вимагати припинення обслуговування рахунку та чи відміни операції до встановлення факту відсутності чи наявності злочинного діяння.

Для встановлення контролю за державними службовцями вищого рівня у Франції передбачено внесення міністрів та депутатів до офіційного списку.

Перед вступом на посаду обов'язковим для державного службовця є подання звіту про особистий майновий стан та майновий стан найближчих та близьких родичів. До списку вносять дані про наявну у власності нерухомість, цінні папери, банківські рахунки. Звіт підлягає детальній перевірці спеціальною державною комісією. Якщо його буде визнано неповним чи неправдивим, до державного службовця можуть застосувати найсуворіші санкції [97, с. 222].

В якості одного із заходів протидії відмиванню «брудних» грошей урядом Франції було встановлено обмеження на проведення експортно-імпортних операцій з офшорними зонами.

Для України доцільно було б імплементувати досвід Франції щодо протидії тінізації в банківській сфері шляхом зняття банківської таємниці у випадку підозри в незаконному чи злочинному отриманні коштів, зосереджених на рахунках, а також підвищення відповідальності державних службовців та перевірка їх майнового стану з повним описом перед вступом на посаду.

Результати виконаного дослідження щодо узагальнення особливостей досвіду досліджуваних країн за сферами впливу на боротьбу із тіньовою економікою відображено у додатку А.

Заходи, впроваджені у цих країнах, розподілено на сфери впливу, а саме: нормативно-правову, судову, політичну, банківську та податкову. Саме у цих сферах відбувається основні нововведення, спрямовані на боротьбу із тінізацією фінансових потоків.

Імплементация зарубіжного досвіду за цими напрямками дасть змогу підвищити ефективність боротьби з тінізацією фінансових потоків в Україні.

Висновки до розділу 1

В першому розділі дисертаційної роботи розкрито сутність тіньової економіки, охарактеризовано її історію розвитку, особливості, характерні ознаки та методи боротьби з нею в зарубіжних країнах, а також запропоновано рекомендації щодо імплементації закордонного досвіду боротьби з тіньовою економікою в українську реальність.

Аналіз обраної проблематики за вказаними напрямками дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Доведено, що тіньова економіка набула на сучасному етапі значного поширення і має місце у всьому світі. Однією з характерних рис країн з перехідною економікою є високий процент відтоку фінансових потоків із сектору економіки. Проте тіньова економіка має місце також і у розвинутих країнах, хоч і в менших масштабах. Заходи, які більшістю країн визначаються пріоритетними напрямками розвитку, як відміна візового режиму та інтеграція у глобальний простір (зокрема економічний), також сприяють розвитку тіньової економіки. Наприклад, відміна візового режиму та недекларування при перетині кордону коштів, що доступні особі за використання пластикової картки теж сприяють тіннізації. Вільне переміщення громадян та коштів призводить до нелегальної зайнятості чи здійсненню тіньових операцій, що важко відслідкувати.

2. З'ясовано особливості інструментів фінансової політики щодо детінізації економіки зарубіжних країн. Характерні риси детінізації згруповано за сферами впливу: нормативно-правовою, судовою, політичною, банківською, податковою. Виявлено, що для більшості країн, в яких боротьба з тіньовою економікою була дієвою, характерні спільні риси детінізації. Зокрема, в усіх країнах діє певний незалежний орган, на який покладено завдання протидії тіннізації. В окремих країнах, зокрема Німеччині, діє кілька

подібних структур на різних рівнях. Дієвість функціонування цих організацій доведена зниженням показника рівня тінізації. Також для всіх країн характерним є контроль за діяльністю посадових осіб, а також за майном та рахунками, що їм належать. Встановлено чіткі норми поведінки та заборони на протекціонізм, хабарництво, використання службових повноважень та витік інформації.

3. Доведено, що в сучасних умовах імплементація елементів зарубіжного досвіду боротьби з тінізацією фінансових потоків буде ефективною як з точки зору детінізації, так і в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

4. Розроблено періодизацію етапів тіньової економіки в країнах світу, СРСР та Україні, яка є комплексною та побудована на узагальненні поглядів вчених і враховує, на відміну від існуючих, не лише основні етапи розвитку тінізації фінансових потоків, але і їх особливості та характерні риси від їх виникнення і до сучасності.

5. Доведено, що в умовах євроінтеграції доцільно імплементувати зарубіжний досвід боротьби з тіньовою економікою в українській реальності, формування вітчизняних інструментів фінансової політики щодо детінізації економіки на основі міжнародного досвіду та приведення вітчизняного механізму боротьби з тіньовою економікою у відповідність до міжнародних норм та стандартів. У зв'язку з цим доцільно імплементувати зарубіжний досвід боротьби з тіньовою економікою.

6. З'ясовано специфіку фінансової політики держави в умовах тінізації економіки. Зокрема виявлено, що для України вона зумовлена ознаками тінізації: тіньова економіка формується за умов відсутності дієвих важелів боротьби з тіньовими схемами з боку владних структур; використання державного майна і службового становища посадовцями для отримання неофіційного приватного доходу; розгалужена система пільг та субсидій, що призводить до зловживання та нецільового використання бюджетних коштів; відсутність чіткої межі між офіційною і тіньовою

діяльністю; корумпованість державних службовців владних структур і контролюючих служб; службові зловживання, встановлення з порушенням Конституції України податків і митних зборів за послуги, які входять в обов'язкове виконання відповідними відомствами. Крім того, вартість виконання деяких послуг значно перевищує їх встановлений норматив, фактично стає додатковим митом. Процес ліцензування і видачі різного роду дозволів стає найбільш бажаним для міністерств і відомств, оскільки на його основі можуть бути отримані значні надходження, у тому числі і на поповнення приватного, що не враховуються офіційно доходу; «співпраця» державних службовців з тіншовими структурами, що здійснюється в якості залучення фірмами у власний штат у вигляді «консультантів» – посадовців високого і найвищого рангу з метою лобіювання своїх інтересів у державних інстанціях; недосконала законодавча база, особливо суперечливі закони та «шпарини» у законодавстві, що дають можливість створенню та функціонуванню тіншових схем, також це призводить до нестабільності економічної системи та коливання процентних ставок по депозитам та кредитам.

7. Виявлено, що на сучасному етапі вчені не дійшли згоди щодо визначення тіншової економіки. Існує безліч дефініцій цього явища, зокрема підпільна, чорна, сіра, прихована, друга, неврахована, деструктивна, нерегламентована, неофіційна, мала, кримінальна, дефективна, брудна, фіктивна, паралельна, неформальна, нелегальна, позазаконна, злочинна. Також є суттєві відмінності у визначенні тіншової економіки.

8. З'ясовано, що різні методики оцінки рівня тіншової економіки дають відмінні результати з огляду на те, що вони ґрунтуються на різних даних, що призводить до ускладнення точності оцінки рівня тінзації, оскільки відсутня єдина методика, яка враховує всі параметри тінзації.

9. Виявлено, що заходи, які більшістю країн визначаються пріоритетними напрямками розвитку, як відміна візового режиму та інтеграція у глобальний простір (зокрема економічний), також сприяють розвитку

тіньової економіки. Наприклад, відміна візового режиму та недекларування при перетині кордону коштів, що доступні особі за використання пластикової картки теж сприяють тінізації. Вільне переміщення громадян та коштів призводить до нелегальної зайнятості чи здійсненню тіньових операцій, що важко відслідкувати.

Результати досліджень відображено у таких працях: [38; 43; 44; 46; 47].

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка обсягів тіньових фінансових потоків

До складу фінансової політики держави входять різноманітні інструменти, зокрема нормативно-правова база, фінансові механізми боротьби з легалізацією тіньового капіталу та відмиванням «брудних грошей», методика розрахунку рівня тінізації, діяльність державних структур та інші. Враховуючи обмежений розмір роботи, в дисертаційному дослідженні розглянуто лише механізм протидії «відмиванню брудних» грошей, нормативно-правову базу України, методику розрахунку рівня тіньової економіки та модель ефективності діяльності адміністративних структур щодо детінізації економіки.

Для боротьби з тіньовою економікою необхідно з'ясувати обсяг тіньової економіки, на який впливають чинники тінізації економіки, сприяючи її поширенню та розвитку. Тіньова економіка явище соціальне, економічне, політичне, психологічне тому що вона завжди супроводжується суспільними процесами, які породжують та стимулюють розвиток тіньових схем та тіньових відносин. Враховуючи недосконалість законодавства, а інколи і його заплутаність, корупцію в Україні, нестабільну економіко-політичну систему, пов'язану із ситуацією, що склалась із Росією, коливанням валютних курсів, суб'єкти господарювання шукають шляхи ухилення від ведення легальної діяльності, розробляючи нові, чи користуючись уже створеними нелегальними чи напівлегальними тіньовими схемами. Найчастіше це відбувається за рахунок ухилення від приписів

владних органів, чи встановлених законом процедур, використання «шпарин» у діючому законодавстві. Саме такі дії складають значну частку тіньового сектору економіки. Слід зазначити, що особливість процесів тінізації полягає у тому, що тіньові тенденції розвиваються незалежно від економічної системи. Різними можуть бути лише їх масштаби та форми прояву.

Це призводить до того, що виникає проблема ефективної та точної оцінки рівня тіньової економіки, адже без достовірної інформації про її обсяги неможливо розробити дієву стратегію боротьби з цим явищем.

Перш ніж вирішити проблему, доцільно з'ясувати метод її дослідження.

Метод (з гр. шлях до чогось, шлях пізнання або дослідження) – сукупність або система прийомів та операцій, які застосовуються для збору, систематизації та аналізу економічних фактів, явищ і процесів [174].

Крім загального визначення поняття «метод» є ще авторські визначення, зокрема Р. Декарта.

Згідно з думкою Р. Декарта, метод – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності [18].

Обґрунтування методів оцінки рівня тіньової економіки здійснювали такі зарубіжні вчені:

Д. Кауфман (США) розробив соціологічний метод, що був використаний для оцінки рівня тіньової економіки Світовим банком до України. Для цього було проведено опитування керівників 75 малих і середніх підприємств, яке показало, що від 10 до 25% зароблених ними коштів витрачається на хабарі державним службовцям для адміністративного врегулювання економічної діяльності з боку держави [152];

Ф. Каган запропонував перший з двох підходів, що використовуються при оцінці тіньової економіки, які ґрунтуються на основі аналізу попиту на готівкові гроші в 1958 р. В першому припускається, що співвідношення

позабанківського та банківського обігу грошей чи використовуваної готівки до всієї грошової маси є для офіційної економіки постійною величиною, тому зростання цього співвідношення є індикатором тіньової економіки. Основою другого підходу є аналіз впливу різноманітних чинників на зміну вищезазначених співвідношень [16];

О. Танзі (США) вперше здійснив розрахунки (на прикладі США), які дали змогу врахувати чинники, що змінюють попит на готівкові гроші. Грунтуючись на припущенні, що підпільна діяльність є наслідком високих ставок податків і основним засобом обігу та платежу в тіньових операціях є готівка, О. Танзі було розглянуто попит на готівку як функцію рівня оподаткування, банківських процентних ставок на вклади, розміру заробітної плати та реальних доходів населення. Метод О. Танзі пристосований для використання в промислово розвинених країнах. На його основі було розроблено методичний підхід, використаний німецькою консультативною групою і співробітниками Світового банку при оцінці тіньового сектору економіки в Україні. З огляду на особливості України, параметри оціночної функції попиту на гроші було уточнено з врахуванням рівня розвитку країни [227; 228];

Д. Кловланд (США) здійснював ті ж дослідження, що й О. Танзі, тільки на прикладі Швеції та Норвегії [101];

І. Фішер (США) запропонував один із монетарних методів, що заснований на аналізі обсягу грошових операцій [2].

Фейг, Блейдс, Фрей, Век-Ханнеман, Вейсрод, Гершуні, Баделт, Норман, Ділкот, Морис, Хігінс, Макафі, Парк, Патерсен при дослідженні методів оцінки тіньової економіки поділяли їх за сферами застосування на дві групи – макрометоди (опосередковані) та мікрометоди (прямі методи) [2, с. 60-61; 3, с. 258-259; 4, с. 41].

Спочатку з'ясуємо сутність макрометодів:

1. Метод, що ґрунтується на виявленні розбіжностей різних статистичних баз даних, він полягає:

у порівнянні доходів, розрахованих різними способами;

у порівнянні зареєстрованих доходів і видатків.

2. Метод оцінки за показником зайнятості, який базується на припущенні, що зниження офіційного сектора економіки зумовлено переливом трудових ресурсів у неофіційний.

3. Монетарні (грошові) методи:

аналіз попиту на готівку;

питома вага позабанківського обігу готівки;

аналіз та вивчення обсягів грошових операцій, угод.

4. Структурний метод, який базується на підрахуванні розмірів тіньової економіки в різних сферах виробництва з наступними зведеними підрахунками всієї долі тіньових доходів, неврахованих в національному валовому продукті.

5. Метод м'якого моделювання, що базується на врахуванні та співставленні таких факторів, як:

рівень оподаткування;

етика стосовно сплати податків і рівень державного регулювання (кількість зайнятих в адміністративних службах у % до загальної зайнятості);

рівень зайнятості (кількість працюючих чоловіків у % до чисельності всього населення);

тривалість робочого тижня; кількість іноземних робітників (у % до загальної кількості зайнятих).

Тепер з'ясуємо сутність мікрометодів

1. Аналіз записів в податкових книгах:

полягає у вивченні документації щодо обліку осіб, які ухилились від сплати податків;

аналіз звітності підприємств з метою виявлення нелегально найнятих працівників та обсяг «зарплат в конвертах».

2. Опитування населення та експертів:

з'ясування питань про участь у неформальній економіці;

отримання інформації про оплату неофіційних послуг і т. ін.

З'ясуємо класифікацію методів оцінки обсягу тіньової економіки у підходах вітчизняних вчених.

Для вирішення проблеми тіньової економіки необхідною є достовірна оцінка рівня тінізації. Проблема розробки методів оцінки рівня тіньової економіки є актуальною також і для України, тому над її вирішенням працювали і українські вчені. Зокрема О. Турчинов розробив енергетичний метод для оцінки рівня тіньової економіки [152]. В. Франчук та Ю. Кіржецький сформували три групи методів оцінки тіньової економіки:

структурні та спеціальні методи, що використовуються на макrorівні;
статистичні та монетарні методи;

економіко-правові методи, що використовуються на макrorівні – при виявленні й оцінці економічних параметрів конкретних правопорушень, злочинів, економічної діяльності окремих осіб [172].

І. Губарева дає іншу класифікацію методів. Система методів за її класифікацією поділяється на дві групи: інтегральні та непрямі. До інтегральних методів відносяться: метод товарних потоків, альтернативні оцінки додаткової вартості галузей, альтернативні розрахунки доходів домашніх господарств. Непрямі методи розрахунку неформальної економіки базуються на результатах обстежень в різноманітних сферах діяльності [168].

В. Антіпов вважає, що всі методи оцінки тіньової економіки можна розділити на три великі групи:

обліково-статистичні методи, використувані на макrorівні (базуються на системі національних рахунків і включають в себе метод специфічних індикаторів, структурний метод, метод м'якого моделювання, експертний метод і змішані методи);

методи відкритої перевірки (залежать від відкритості підприємства і забезпечують виявлення рівня тіньової економіки лише в тій мірі, в якій це дозволяє відкритість суб'єкта);

спеціальні економіко-правові методи (документального аналізу, бухгалтерського аналізу, економічного аналізу), використовувані на макrorівні при виявленні та оцінці економічних параметрів конкретних правопорушень, злочинів, економічної діяльності окремих осіб [5, с. 61].

В результаті аналізу зарубіжних і вітчизняних праць було виявлено, що існує багато різноманітних методів оцінки обсягу тіньової економіки та постійно з'являються нові.

Кожен із методів оцінки рівня тіньової економіки базується на тих чи інших показниках та параметрах і не може охопити весь масив показників. Тобто жоден метод не є універсальним. Більшість методів є спеціалізованими, наприклад, дозволяють оцінити рівень тіньової економіки за врахуванням готівки, що перебуває в обігу, чи електроенергії, спожитої підприємствами.

Суспільно-політичні зміни, зниження доходів населення, нестабільний економічний стан призводять до того, що постійно з'являються нові методи тінізації фінансових потоків. Їх виявлення потребує значних затрат часу. Лише після цього можлива розробка нового чи удосконалення існуючого методу оцінки рівня тіньової економіки. Тобто сукупність методів оцінки рівня тіньової економіки не залишається стабільною не тільки за рахунок недосконалості методів, але й завдяки динамічному розвитку економічної система, а отже і способів тінізації, що також змушує експертів постійно адаптовувати методи розрахунку рівня тіньової економіки до сучасних реалій та потреб.

Беручи до уваги ситуацію, що склалася з тіньовою економікою, фахівцями, незалежними експертами, відповідними уповноваженими державними органами різних держав розробляються нові методи оцінки рівня тіньової економіки, а отже і їх класифікації. В економічній літературі методи визначення рівня тіньової економіки прийнято класифікувати за сферою застосування та за напрямками використання.

Існуючі класифікації дають уявлення про сфери використання та напрями застосування методів, проте вони не вказують на можливі рівні застосування тих чи інших методів, що унеможлиблює вибір того чи іншого методу для певної структури чи підрозділу.

З метою удосконалення недоліків наукових підходів до існуючих систем класифікації методів оцінки тіньової економіки, запропоновано класифікувати ці методи, поділяючи їх за рівнями використання на методи місцевого та державного застосування.

Запропонована класифікація методів оцінки рівня тіньової економіки (рис. 2.1.) складається з двох рівнів (державний та місцевий), шести груп (соціологічну, статистичну, монетарну, структурну, економіко-правову, спеціальну), що входять до складу цих рівнів та охоплюють сорок чотири методи.

На відміну від уже існуючих класифікацій методів оцінки обсягів тіньової економіки, запропонована класифікація передбачає рівні застосування тих чи інших методів оцінки обсягів тіньової економіки, враховує специфіку України, базується на вітчизняних статистичних даних. Також вона виокремлює найбільш придатні методи в межах кожної групи в універсальні, які можуть одночасно бути застосовуваними як при оцінці обсягів тіньової економіки на державному, так і на локальному рівні, є комплексною і включає в себе основні методи оцінки обсягів тіньової економіки.

Запропонована класифікація методів оцінки обсягів тіньової економіки дозволяє:

оптимізувати систематизацію методів оцінки обсягів тіньової економіки так, щоб можна було безпомилково вибрати методи для оцінки обсягів тіньової економіки в тому чи іншому структурному підрозділі, що є особливо важливим в умовах України, оскільки відбувається постійні законодавчі зміни, пов'язані з процесами євроінтеграції, а зниження обсягів тіньової економіки є одним із ключових пунктів на шляху до євроінтеграції;

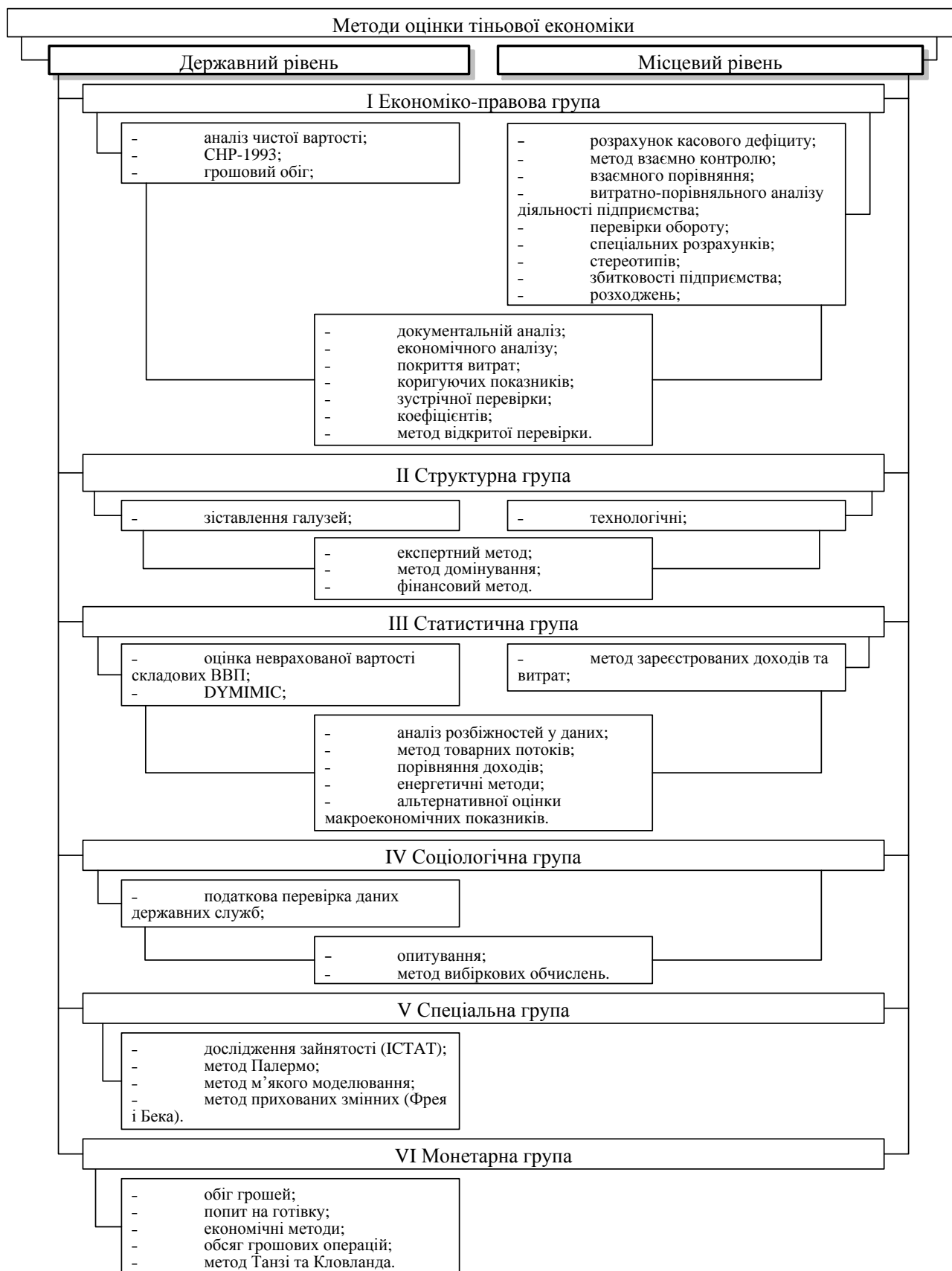

Рис. 2.1. Класифікація методів оцінки обсягів тіньової економіки

включити найбільш повний набір методів, який дозволяє оцінити рівень тіньової економіки, що робить її універсальною;

чітко структурована та загальноохоплююча, що дасть змогу якісно оцінити особливості, місце та можливості застосування кожного методу, а отже допоможе при розробці нових методів оцінки обсягів тіньової економіки;

рекомендується як доповнення до класифікації, офіційно прийнятої в державі, хоча може бути застосованою і як самостійна.

З огляду на те, що існує багато різних методів оцінки обсягів тіньової економіки, урядом кожної країни визначається, які саме методи буде використано при здійсненні офіційної оцінки обсягів тіньової економіки.

Більшість методів оцінки обсягів тіньової економіки може бути використано для обрахунку обсягів тіньової економіки в Україні, проте Наказом Міністерства економіки України №222 «Про затвердження Методики розрахунку тіньової економіки в Україні» від 27.06.2006 було затверджено методи обрахунку обсягів тіньової економіки, що використовуються Міністерством економічного розвитку і торгівлі України для її офіційної оцінки. Наказом Міністерства економіки №123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009 р. її було замінено на іншу, удосконалену методику, яка носить рекомендаційний характер. Дана методика на сучасному етапі є найбільш використовуваною на офіційному рівні.

Методи, які себе позитивно зарекомендували, були об'єднані в офіційну оцінку рівня тіньової економіки та запроваджено її Наказом Міністерства економіки №123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009 р. Вхідною інформацією для розрахунку рівня тіньової економіки за цією Методикою є статистична звітність зареєстрованих суб'єктів господарювання, що базується на показниках бухгалтерського обліку, звітності контролюючих органів, аудиту,

результатах експертної оцінки щодо обсягів тіньової економіки, вибіркового опитувань суб'єктів господарювання та обстежень домогосподарств.

Ця методика визначення рівня тіньової економіки охоплює п'ять методів:

«витрати населення-роздрібний товарооборот» передбачає виявлення наявності перевищення споживчих грошових витрат населення на придбання товарів над загальним обсягом продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки;

фінансовий метод полягає у визначенні тенденції зміни пропорцій між вартістю товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, та валовим доходом підприємств (господарських об'єднань), установ, організацій у країні в цілому або в і-му виді економічної діяльності. При цьому припускається, що зростання в часі частки вартості товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, відносно валового доходу підприємств (за вирахуванням впливу об'єктивних чинників у періоді, що аналізується) є свідченням закріплення тенденції зростання рівня тіньової економіки;

монетарний метод визначає тенденції зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у періоді, що аналізується, до базового періоду (t_0), за який прийнято 1991 р.;

електричний метод полягає в порівнянні приросту внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП. При цьому припускається, що приріст внутрішнього споживання електроенергії повинен відповідати приросту реального ВВП. Якщо має місце перевищення приросту внутрішнього споживання електроенергії над приростом ВВП, то вважається, що електроенергія спрямовується на виробництво в тішовій економіці;

метод збитковості підприємств передбачає визначення граничних мінімального та максимального коефіцієнтів тіньової економіки як частки ВВП, у межах яких перебуває рівень тіньової економіки [94].

Ці Методичні рекомендації визначають основні показники та методи розрахунку тіньової економіки для визначення її рівня у співвідношенні до офіційного ВВП. Розрахунок рівня тіньової економіки базується на офіційній статистичній звітності щодо економічного та соціального розвитку держави.

Методика призначена для використання представниками виконавчої влади та для ведення статистичного обліку. Вона має рекомендаційний, інформативний та роз'яснювальний характер і не є обов'язковою, хоч розрахунок за нею здійснюється Міністерством економічного розвитку і торгівлі України двічі на рік.

Офіційна Методика використовує коефіцієнти, що застосовуються для оцінки рівня тіньової економіки за кожним методом у періоді, що аналізується, з урахуванням стабільності оцінок за відповідним методом за попередні роки. Чим більш нестабільними є оцінки рівня тіньової економіки за кожним методом у попередні роки, тим меншим є вплив відповідного методу на інтегральний показник рівня тіньової економіки. Згідно з Наказом Міністерства економіки № 123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009 р., перевага надається методу, що має більш стабільні оцінки за останні п'ять років [93]. Проте методи офіційної оцінки рівня тіньової економіки ґрунтуються на державній статистиці, що враховує лише ті дані, які було подано підприємцями та фізичними особами та не дозволяє врахувати тінізацію шляхом корупційних діянь, доходів, отриманих внаслідок стихійної торгівлі, незареєстрованої здачі в оренду рухомого і нерухомого майна, надання без ліцензій та реєстрації певних послуг, зокрема ремонтних робіт, та ін., що складає процент тінізації. Тому вона може бути прийнята за основу, проте доцільним є її вдосконалення.

Розглянемо особливості та можливість застосування окремих експертних методів оцінки рівня тіньової економіки, запропонованих зарубіжними вченими для України:

а) метод Танзі та Кловланда, який розглядає попит на готівку як функцію рівня оподаткування, банківських процентних ставок на вклади, розміру заробітної плати та реальних доходів населення. Модифікований метод Танзі і Кловланда було використано Світовим банком для оцінки рівня тіньової економіки в Україні в 90-х рр. [232; 233]. В чистому вигляді з огляду на сучасний рівень недовіри населення до банківської системи та різке зростання цін він є неефективним в українських реаліях;

б) метод «Палермо», що ґрунтується на міжрегіональних порівняннях фактичного споживання з величиною оголошеного доходу. Розбіжності між цими показниками будуть місцем з найбільшим розповсюдженням тіньової економіки. При порівняння розбіжностей за методом «Палермо» з показниками в інших регіонах отримують наближену оцінку доходу від тіньової економічної діяльності, а на основі його усередненого показника отримують рівень тіньової економіки для країни в цілому [178]. В чистому вигляді цей метод не є ефективним в Україні, оскільки спостерігаються значні розбіжності між доходами та рівнем споживання в різних регіонах, що призводить до похибок у розрахунках;

в) метод прихованих змінних (Б. Фреєя, Х. Век-Ханемана та В. Поммерса), полягає в аналізі структури номінальних банкнот в обігу. Згідно з цим методом припускається, що зростання тіньової економіки потребує збільшення готівкових коштів в обігу. Здебільшого це банкноти високого номіналу, вища частка яких свідчить про більший оборот тіньового сектору. Недоліком цього методу є те, що він здатний виявити лише зростання (а не рівень) тіньової економіки [90; 143], крім того виявляється малоефективним в умовах різкого зростання цін;

г) метод Шнайдера, основою якого є монетарний та фінансовий підходи. Цей метод не враховує особливості України щодо тінізації економіки, тому в чистому вигляді не може надати достовірної інформації [223];

д) інші методи.

Експертні методи використовують дані, отримані внаслідок соціологічних досліджень, тобто дають змогу оцінити невраховані офіційною Методикою напрями тінізації, але при цьому експерти не мають повного доступу до державної статистики, що призводить до того, що великий масив даних залишається неохопленим. В зв'язку з цим значний інформаційний блок не враховується як при оцінці рівня тіньової економіки за офіційною Методикою, так і за допомогою експертних методів. Тому виникають суттєві розбіжності в результатах між різними методами оцінки, що не дає змогу достатньо точно оцінити рівень тінізації в країні за допомогою якогось конкретного методу чи методики. Це свідчить про неточність методів оцінки рівня тінізації.

Розбіжності між результатами, отриманими при використанні різних методів також виявлено при оцінці тіньового сектору за методами мікро- та макrorівнів. Причиною цього є те, що низький рівень життя спричиняє нові схеми тінізації, які не завжди можуть бути виявлені офіційними оцінками, також кожна країна має свої особливості тінізації, тому при розробці методів визначення обсягів тіньових потоків їх необхідно враховувати.

В результаті того, що жоден з методів, які було проаналізовано, не враховує в повній мірі особливості України, жоден з них не може бути використаний в Україні, тому потрібно вдосконалити Методику оцінки обсягів тіньових потоків, щоб вона враховувала всі можливі та доступні для обчислення обсягів тінізації та була пристосованою до економічних особливостей України.

Для удосконалення офіційної методики оцінки рівня тіньової економіки за таким аргументом було обрано метод Ф. Шнайдера. Цей метод є закритим для широкого користування та призначений для службового використання. Він є комплексним і одним з найбільш повних. На його основі розроблені методики розрахунку рівня тінізації МВФ та Світового банку, що свідчить про те, що він добре себе зарекомендував і може бути використаний також і в українських реаліях.

З цією метою пропонується за базову прийняти методику, розроблену Міністерством економічного розвитку і торгівлі України але врахувати при її розрахунку експертні оцінки (рис. 2.2.).

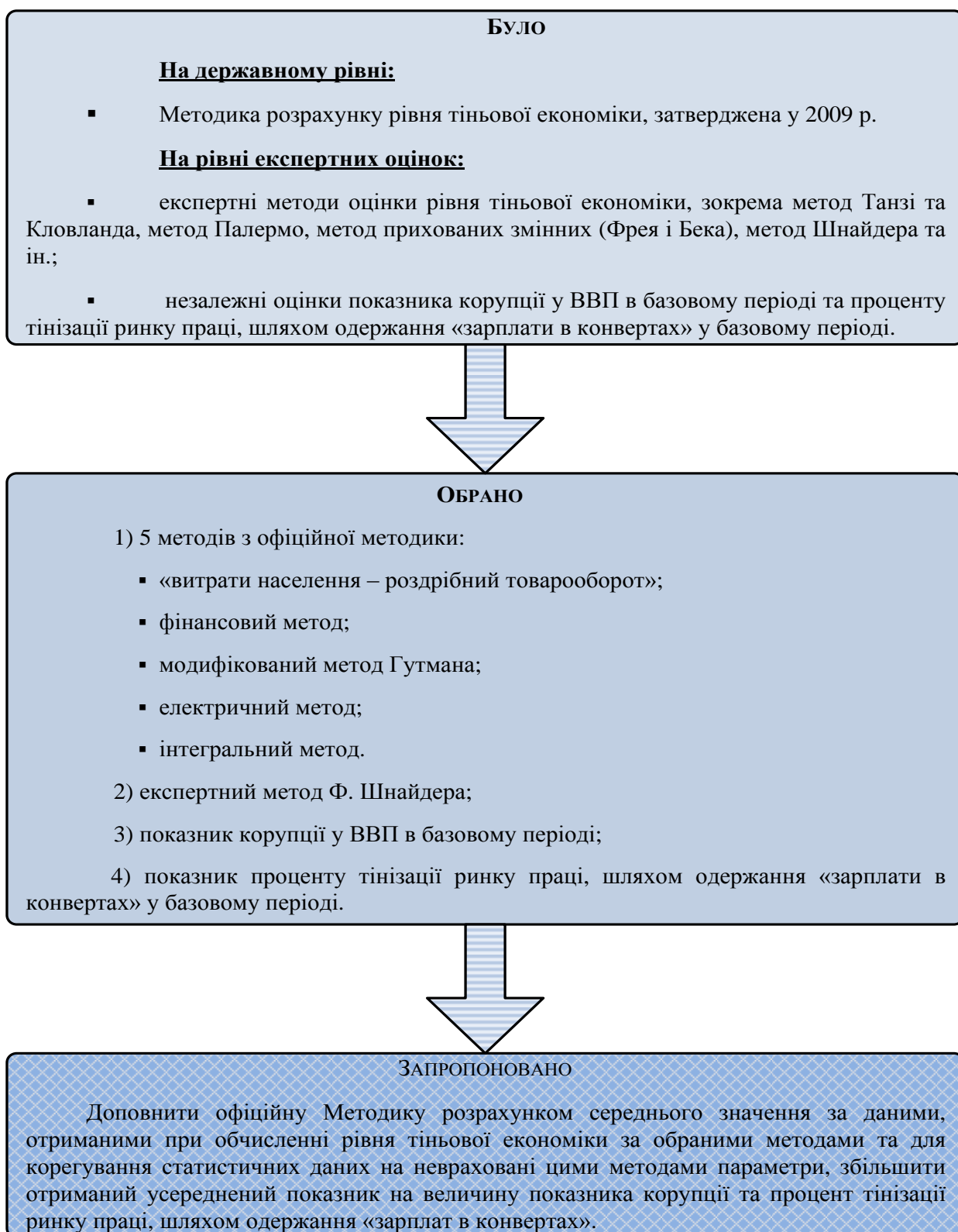

Рис. 2.2. Доповнення до методики оцінки обсягів тіньових потоків, розробленої Міністерством економічного розвитку і торгівлі України

Запропонована методика оцінки обсягів тіньових потоків є комплексною, враховує вищезазначені пропозиції і дає змогу більш точно та якісно оцінити реальний рівень тінізації економіки та буде враховувати переваги існуючих методів, адже вона базується на даних державних органів статистики, ґрунтується на державній оцінці, якої не вистачає експертним методам, а також доповнює її даними з тих секторів економіки, які важко охопити повною мірою органам державної статистики та додає еластичності, оскільки дає змогу швидко реагувати на найбільш динамічний сектор тінізації економіки – корупцію та «зарплату в конвертах», включаючи, таким чином, 8 груп показників. В запропонованій методиці рівень тіньової економіки обчислюється за формулою 2.1.

$$T_{EK} = \frac{T_{BH_PT_{t_0}} + T_{\phi y_{t_0}} + T_{MM_{tt_0}} + T_{Et(t_0)} + K_{T_0} + T_{FS_0}}{6} + T_{K_0} + T_{SL_0}, \quad (2.1)$$

де: 1. T_{EK} – рівень тіньової економіки в періоді, що аналізується за вдосконаленою методикою оцінки, %, $0\% < T_{EK} < 100\%$. Якщо за результатами розрахунків він перевищив 100%, необхідно скористатись коефіцієнтом тінізації для коригування;

2. $T_{BH_PT_{t_0}}$ – рівень тіньової економіки, розрахований за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» у періоді, що аналізується, %.

Цей метод є прямим та застосовується для розрахунку макроекономічних параметрів тіньової економіки.

Основою дослідження при обчисленні цього показника є дані діяльності домогосподарств. Дані щодо витрат домогосподарств отримуються шляхом вибіркового обстеження умов життя домогосподарств на добровільній основі, а дані щодо загального обсягу продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання – шляхом статистичної звітності. Обчислюється за формулою:

$$T_{BH_PT_t} = \frac{V_{гр.тов.кор.t} - П_{ст. л. с. t}}{П_{ст. л. с. t}} \times 100, \quad (2.2)$$

де $V_{\text{гр.тов.кор.t}}$ – скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у періоді, що аналізується (млн. грн.);

$P_{\text{ст. л. с. t}}$ – загальний обсяг продажу населенню товарів усіма видами суб'єктів господарювання в легальному секторі економіки в періоді, що аналізується (млн. грн.);

3. $T_{\text{фy}_{t_0}}$ – обчислення рівня тіньової економіки за фінансовим методом (прихованих доходів) підприємств у країні в цілому в періоді, що аналізується, %. Цей метод є непрямим. Розраховується за формулою:

$$T_{\text{фy}_t} = T_{\text{фt}_0} + \Delta\text{Ч}_{\text{Пt}} \times 100, \quad (2.3)$$

де $T_{\text{фt}_0}$ – рівень тіньової економіки в базовому періоді, розрахований за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот»;

$\Delta\text{Ч}_{\text{Пt}}$ – зміна рівня тіньової економіки для підприємств у країні в цілому в періоді, що аналізується;

4. $T_{\text{мм}_{t_0}}$ – рівень тіньової економіки за модифікованим методом Гутмана у періоді, що аналізується, %. Це монетарний метод і є непрямим. Рівень тіньової економіки за методом Гутмана в періоді, що аналізується, розраховується за такою формулою:

$$q_{\text{мм}} = 1 - \frac{M_0}{M_2}; \quad (2.4)$$

5. $T_{\text{Et}(t_0)}$ – рівень тіньової економіки за електричним методом в періоді, що аналізується, %. Цей метод є непрямим. Рівень тіньової економіки за електричним методом розраховується за підсумками відповідного року один раз на рік. Рівень тіньової економіки за електричним методом визначається шляхом порівняння рівня тіньової економіки в періоді, що аналізується, та базовому періоді і розраховується за такою формулою:

$$T_{\text{Et}(t_0)} = \frac{I_{\text{Et}(t_0)} - I_{\text{ВВПt}(t_0)}}{I_{\text{ВВПt}(t_0)}} \times 100, \quad (2.5)$$

де $I_{\text{Et}(t_0)}$ – індекс зміни внутрішнього споживання електроенергії в періоді, що аналізується, до базового періоду;

t_0 – період, що аналізується;

t_0 – базовий період, у якому індекс зміни внутрішнього споживання електроенергії ($I_{Et(t_0)}$) та індекс зміни ВВП ($I_{ВВПt(t_0)}$) дорівнюють одиниці. За базовий період прийнято 1990 р.;

6. K_T – обчислення рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, %;

7. T_{FS_0} – експертна оцінка, розрахована за методикою Ф. Шнайдера. Вона є авторською та ґрунтується на монетарному методі, %;

8. T_{K_0} – процент корупції у ВВП в базовому році, %;

9. T_{SL_0} – процент тінізації ринку праці, «зарплата в конвертах» у базовому році, %.

Для розрахунку рівня тіньової економіки за запропонованою методикою необхідно знати рівні тіньової економіки, розраховані за кожним із методів, що входить до складу вдосконаленої методики, які фактично розраховувались у 2012 р. і оприлюднені у відповідних працях [121; 157; 111] та зведені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівень тіньової економіки, обчислені за методами: «витрати населення – роздрібний товарооборот», фінансовим методом, модифікованим методом Гутмана, електричним та інтегральним методом, експертним методом Ф. Шнайдера за 2012 р. у % до ВВП

Метод	Рівень тіньової економіки у % до ВВП
«витрати населення-роздрібний товарооборот»	34
фінансовий метод	45
модифікований метод Гутмана	26
електричний метод	31
інтегральний метод	34
експертний метод Ф. Шнайдера	55,1

Джерело: складено на основі розрахунків Ф. Шнайдера, І. Прасолова, Standard & Pure's [121; 157; 111]

Розрахуємо за запропонованою методикою, згідно з формулою 2.1, рівень тіньової економіки в Україні за даними табл. 2.1.:

$$T_{EK} = \frac{34\% + 45\% + 26\% + 31\% + 34\% + 57,5\%}{6} + 3,56\% + 9,83\% = 51,31\% \quad (2.6)$$

Тепер порівняємо результати, отримані при обчисленні рівня тіньової економіки за запропонованим методом. Вони знаходяться в межах максимального та мінімального значення рівнів тіньової економіки, отриманих при розрахунках за методами, наведеними в табл. 2.1. Їх співвідношення відображено на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Показники рівня тіньової економіки, обчислені за відомими методами та запропонованою методикою на 2012 р. у % до ВВП

Про оптимальність запропонованої методики свідчить те, що вона комплексно враховує як офіційні дані, так і експертну оцінку та метод соціологічних опитувань, що в українських реаліях дає змогу точніше оцінити обсяг тінізації економіки та врахувати ті обсяги, які залишаються поза увагою офіційних оцінок.

Запропонована методика може бути використана для розрахунку рівня тіньової економіки Державною службою статистики, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та експертами для власної оцінки.

Корегування на показник корупції у ВВП та рівень тінізації ринку праці, шляхом одержання «зарплати в конвертах» в базовому періоді дає можливість ефективно оцінювати реальні показники тінізації економіки у динаміці.

Особливостями Методики розрахунку рівня тіньової економіки є те, що вона дає змогу врахувати ті фактори тінізації, які раніше не було включено до методики, що дасть змогу повніше та точніше оцінити рівень тінізації економіки. Точна оцінка є необхідною, оскільки без неї не може бути здійснено дієвих заходів по боротьбі з тіньовою економікою. Зважаючи на її переваги, повноту та багатогранність, запропоновану методику доцільно використовувати державними органами та службами у своїй діяльності.

Також рекомендуємо використовувати запропоновану методику і міжнародним організаціям для оцінки стану тіньового сектору економіки в Україні при плануванні стійкості ринку та виходу на вітчизняний ринок, а також незалежними експертними групами, що працюють на території України у напрямі зниження рівня тінізації економіки та протидії корупції.

Оскільки рівні тіньової економіки в галузях економіки різні, але виокремлюють ті, де її рівень значно вищий, серед яких, зокрема, будівельний, готельно-ресторанний, туристичний бізнес, виникає необхідність додаткової оцінки обсягів тінізації в цих галузях.

Підприємства готельно-ресторанного бізнесу неодноразово ставили питання щодо зниження оподаткування і надання податкових пільг, мотивуючи це необхідними заходами для їх розвитку, а також прикладом урядів зарубіжних країн. Проте було виявлено при використанні запропонованого коефіцієнта тінізації валової доданої вартості, що саме в цій галузі рівень тінізації є дуже високим. Тому для ефективної оцінки його тінізації пропонуємо впровадити коефіцієнт тінізації валової доданої вартості в сфері готельно-ресторанного бізнесу. Його розрахунок здійснюється за формулою:

$$T = \frac{X_r - X_f}{X_r} = 1 - \frac{X_f}{X_r}, \quad (2.7)$$

де: T – коефіцієнт тінізації валової доданої вартості (у %) в сфері готельно-ресторанного бізнесу, $0 < T < 1$;

X_r – розмір реального ВВП (грн.);

X_f – розмір фактичного ВВП (грн.).

Розрахуємо кожен з параметрів:

$$X_f = X_r - \frac{1}{6}(\alpha_1 X_r + \alpha_2 X_r + \alpha_3 X_r + \alpha_4 X_r + \alpha_5 X_r + \alpha_6 X_r), \quad (2.8)$$

де: α_i – оціночні коефіцієнти негативних факторів впливу на реальний ВВП,

$$\alpha_i \in [0; 1], i=1,6.$$

Зведемо формулу 2.8 наступним чином:

$$X_f = X_r \left(1 - \frac{\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 + \alpha_4 + \alpha_5 + \alpha_6}{6}\right); \quad (2.9)$$

Зробимо перетворення для визначення параметрів X_f та X_r :

$$X_f = X_r \left(\frac{6 - \alpha_1 - \alpha_2 - \alpha_3 - \alpha_4 - \alpha_5 - \alpha_6}{6}\right); \quad (2.10)$$

$$X_r = \frac{6X_p}{6 - \alpha_1 - \alpha_2 - \alpha_3 - \alpha_4 - \alpha_5 - \alpha_6}. \quad (2.11)$$

Таким чином, зробивши перетворення, одержимо загальну формулу коефіцієнта тінізації ВВП в сфері готельно-ресторанного бізнесу:

$$T = 1 - \frac{X_f}{6X_p} (6 - \alpha_1 - \alpha_2 - \alpha_3 - \alpha_4 - \alpha_5 - \alpha_6), \quad (2.11)$$

або в скороченому вигляді:

$$T = 1 - \frac{6 - \alpha_1 - \alpha_2 - \alpha_3 - \alpha_4 - \alpha_5 - \alpha_6}{6} \quad (2.12)$$

Обраними параметрами, що впливають на значення оціночного коефіцієнта α_i , є:

1. Зниження ВВП – чим більший спад, тим більший стимул до тінізації;
2. Зниження заробітної плати по галузі (чим нижча від середнього рівня заробітної платні, тим більше стимулу до тінізаційної діяльності);
3. Індекс цін – чим вищий, тим більше тінізації;

4. Диференціація життєвого рівня населення – чим нижчий рівень, тим більше тінізації;

5. Попит і пропозиція на ринку праці робочої сили – чим вищий рівень безробіття, тим більше стимулу до тінізації;

6. Заборгованість по оплаті заробітної платні в галузі – чим більша, тим більше стимулу до тінізації.

Статистичні дані для розрахунку коефіцієнта тінізації валової доданої вартості в сфері готельно-ресторанного бізнесу за 2011-2014 рр. наведено у табл. 2.2. [30; 142].

Таблиця 2.2.

Статистичні дані параметрів, що впливають на величину оціночного коефіцієнта α_i за 2011-2014 рр.

Параметр	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
ВВП	1302,1 млрд. грн.	1411,2 млрд. грн.	1444,0 млрд. грн.	1528,3 млрд. грн.
Середня заробітна плата по галузі	2013 грн.	2291 грн.	2457 грн.	2401 грн.
Індекс цін:				
Зміна споживчих цін	+4,6	-0,2%	+0,5	+24,9
Зміна цін виробників промислової продукції	+14,2	+0,3%	+1,7	+31,8
Диференціація життєвого рівня населення:				
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму:				(орієнтовно)
млн. осіб	3,4	4,0	3,7	4,2
у процентах до загальної чисельності населення	7,8	9,1	8,4	9,5
Довідково: середньорічний розмір прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн.)	914,1	1042,4	1113,6 7	1176
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9	1,9
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,4	3,3	3,3	3,3
Попит і пропозиція на ринку праці:				
Зайняте населення, тис. осіб	18590	18835	19002	17395
Рівень зайнятості, у %	66,8	67,4	67,8	65,3
Безробітне населення (за методологією МОП), тис. осіб	1716	1629	1553	1781
Зареєстровані безробітні, тис. осіб	536	479	509	465
Рівень безробіття (за методологією МОП), у %	8,5	8,0	7,6	9,3

Продовження таблиці 2.2.

Рівень зареєстрованого безробіття, у % до економічно активного населення працездатного віку	2,6	2,3	2,5	2,4
Заборгованість по оплаті заробітної плати в галузі	2,8 млн. грн.	4,1 млн. грн.	1,6 млн. грн.	4,3

Джерело: складено за даними Служби статистики України [30; 142]

За даними, наведеними в табл. 2.2., розрахуємо значення коефіцієнту тінізації валової доданої вартості в сфері готельно-ресторанного бізнесу для 2012-2014 рр.

Коефіцієнт тінізації валової доданої вартості в сфері готельно-ресторанного бізнесу за 2012 р.:

$$T_1 = 1 - \frac{6-0-0-0-1-0-1}{6} = 0,3334; \quad (2.13)$$

Коефіцієнт тінізації валової доданої вартості в сфері готельно-ресторанного бізнесу за 2013 р.:

$$T = 1 - \frac{6-0-0-1-1-1-0}{6} = 0,50; \quad (2.14)$$

Коефіцієнт тінізації валової доданої вартості в сфері готельно-ресторанного бізнесу за 2014 р.:

$$T = 1 - \frac{6-0-1-1-1-1-1}{6} = 0,8334. \quad (2.15)$$

Підвищення рівня тінізації в 2013 р. було зумовлене збільшенням кількості осіб, із загальним доходом нижчим, ніж прожитковий мінімум, адже зниження доходів населення є стимулом до тінізаційної діяльності, а його зростання у 2014 р. – не лише збереженням негативної тенденції попереднього року, але й зниженням середньої заробітної плати в галузі і підвищенням заборгованості по оплаті заробітної плати більше, ніж вдвічі. Все це є стимулом до надання закладами нелегальних послуг чи частково нелегальних (наприклад, придбання неофіційних квитків в басейн всередині самого басейну), виплату працівникам «зарплат в конвертах», приховування реальних доходів, робочої сили. Також суттєвий вплив на збільшення обсягів тінізації у сфері готельно-ресторанного бізнесу належить відтоку туристів, а

отже зниженню доходів, спричиненого нестабільною політичною ситуацією в Україні, що зумовлена військовими діями на Сході країни.

Отже, як випливає з даних розрахунку, рівень тінізації в сфері готельно-ресторанного бізнесу є великим і значно зріс за 2014 р., що є свідченням необхідності моніторингу ситуації, пов'язаною с тінізацією в цій сфері, та впровадження заходів, спрямованих на детінізацію готельно-ресторанного бізнесу. Запропонований коефіцієнт використовується в сучасних умовах при здійсненні оцінки офіційного рівня тінізації в сфері готельно-ресторанного бізнесу як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Крім того, за незначного коригування даних, на яких базується обчислення, коефіцієнт може бути пристосовано також до обчислення рівня тінізації в інших галузях, привабливих для тіньової діяльності.

2.2. Аналіз ефективності діяльності адміністративних структур щодо детінізації економіки

Тінізація фінансових потоків явище складне і багатогранне, у зв'язку з цим боротьба з ним повинна здійснюватись комплексно. Ефективна протидія тінізації досягається злагодженою співпрацею державних служб, законодавчих органів, громадськості (громадські організації, ЗМІ та ін.) та дієвою нормативно-правовою базою.

Провідна роль у детінізації фінансових потоків належить державним службам. Саме вони здійснюють моніторинг ситуації, пов'язаної з тінізацією економіки, формують фінансову політику, спрямовану на детінізацію економіки, розробляють та впроваджують методи та механізми детінізації економіки, приймають закони.

Проблему ефективності функціонування адміністративних структур в напрямі детінізації економіки досліджували такі зарубіжні вчені, як Т. Вюнтенберг, Х. Армстронг, М. Дайлама, Л. Луруш, Р. Лукас, В. Томсон [221] – зосереджували увагу на особливості детінізації фінансових потоків на місцевому рівні при розподілі фінансування.

В Україні питання вдосконалення ефективності діяльності адміністративних структур залишається малодослідженим. Ґрунтовними дослідженнями в цьому напрямі є праці заслуженого економіста України В. Піхоцького [116], який досліджував проблематику вдосконалення державного фінансового контролю з метою підвищення ефективності акумулювання коштів до Державного бюджету. Практика показала, що, з огляду на зміни в економіко-політичному становищі країни останніх років, ці рекомендації потребують удосконалення.

Для оцінки ефективності діяльності адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків з'ясуємо, на які державні органи в Україні покладено адміністрування боротьби з тінізацією економіки (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

Державні органи, що адмініструють детінізацію економіки в Україні

Державний орган	Повноваження
Національний банк України	Протидіє порушенням чи тінізаційним діям в банківському секторі.
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	Розрахунок фінансових показників, розробка норм та нормативів, забезпечення реалізації Механізму запобігання відмиванню «брудних грошей».
Міністерство фінансів України	Виконує роль головного координатора і контролюючого органу у справах, пов'язаних з фінансовою політикою держави та детінізацією економіки.
Державна фінансова інспекція	Здійснює незалежний державний фінансовий контроль за тінізаційною діяльністю і забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю за економічними правопорушеннями.
Державна служба фінансового моніторингу	Здійснює контроль за виконанням законодавчо закріплених постанов, норм, розпоряджень та ін. щодо детінізації.

Продовження таблиці 2.3.

Державна фіскальна служба	Здійснює моніторинг та детінізаційну діяльність в сфері оподаткування, митних процедур.
Національне антикорупційне бюро	Моніторинг та протидія корупційним діям.
Верховна рада України	Встановлення норм та нормативів, прийняття законів щодо детінізації та протидії корупції.
Кабінет Міністрів України	Встановлення норм та нормативів щодо детінізації.
Служба безпеки України	Протидія тіньовим схемам.
Міністерство внутрішніх справ України	Протидія тіньовим схемам.
Антимоніопольний комітет України	Протидія тіньовим схемам в господарській діяльності.

Джерело: складено автором

Високий рівень тіньової економіки в Україні свідчить про недосконалість в діяльності державних органів стосовно детінізації економіки в Україні. З'ясуємо головні недоліки в їх діяльності.

Національний банк України здійснює недостатньо жорстку політику стосовно нестійких та слабких банків. Це призвело до того, що труднощі виникають навіть у рекапіталізованих у попередні роки банків. За останні в кінці 2014 – на початку 2015 р. почалось маове закриття таких банків, а також нестабільних, що призвело до послаблення банківської системи України та підвищення недовіри населення до банківської системи в цілому. Така ситуація негативно позначається на фінансовій безпеці держави, крім того є причиною відтоку капіталу з банківського сектору, що в умовах економічної нестабільності ще більше дестабілізує фінансову систему. Також різке зниження золотовалютного резерву і падіння курсу національної валюти є свідченням недосконалої політики Національного банку України. Стосовно тінізації економіки, свідченням недостатнього контролю за банківською сферою є справа, пов'язана з банком «Таврика» [63]. Лише за 3 місяці 2015 р. на ліквідацію було подано 12 банків по Україні [114], що свідчить про недостатній контроль з боку НБУ за діяльністю комерційних банків. Таким чином, діяльність НБУ є недосконалою.

Державна фіскальна служба України теж має недолік в своїй діяльності. Основна частка тіньового капіталу припадає на сектор оподаткування. В цьому можна пересвідчитись, проаналізувавши головні показники, що використовуються при обчисленні рівня тіньової економіки. Також існує багато схем, пов'язаних з отриманням тіньового капіталу за рахунок махінацій, пов'язаних з відшкодуванням ПДВ [70]. Митна служба покликана протидіяти тінізації, але часто стає осередком тіньових схем у сфері розмитнення товарів чи міграції громадян. Про це свідчать факти порушень при розмитненні автомобілів, хабарництво [62] та існування «тіньового» офісу Київської регіональної митниці, до діяльності якого був причетний А. Пшонка за уряду В. Януковича. Цей офіс акумулював доходи конвертаційних центрів, «відкати» з тендерів, від корупційних схем у податковій інспекції та на митниці, «данину» від приватних підприємців. При відмові в сплаті цих «внесків» навіть фабрикувались кримінальні справи [149]. Також було виявлено тіньові схеми при відшкодуванні ПДВ при перетині митного кордону, внаслідок яких бюджет недотримував мільйони гривень [70]. Отже, Державна фіскальна служба України недостатньо ефективно здійснює детінізаційну діяльність.

Малоефективною є діяльність Антимонопольного комітету України, що здійснює недостатньо ефективний контроль за економікою України. Про це свідчать аукціони майна, на яких інколи присутні всього 2 учасника, порушення, пов'язані з тендерами [148] та ін. Санкції за недотримання вимог Антимонопольного комітету України є недостатньо жорсткими, що призводить до того, що підприємствам та організаціям нерідко вигідніше ігнорувати приписи та розпорядження Антимонопольного комітету України та сплатити штраф.

Рівень тіньової економіки в Україні зростає, з'являються нові тіньові та корупційні схеми навіть в державних органах, які покликані на боротьбу з ними. Умовно функціонування таких тіньових потоків можна зобразити на рис. 2.4. У зв'язку з цим можна сказати, що Служба безпеки України та

Міністерство внутрішніх справ України не достатньо ефективно виконують покладені на них функції.

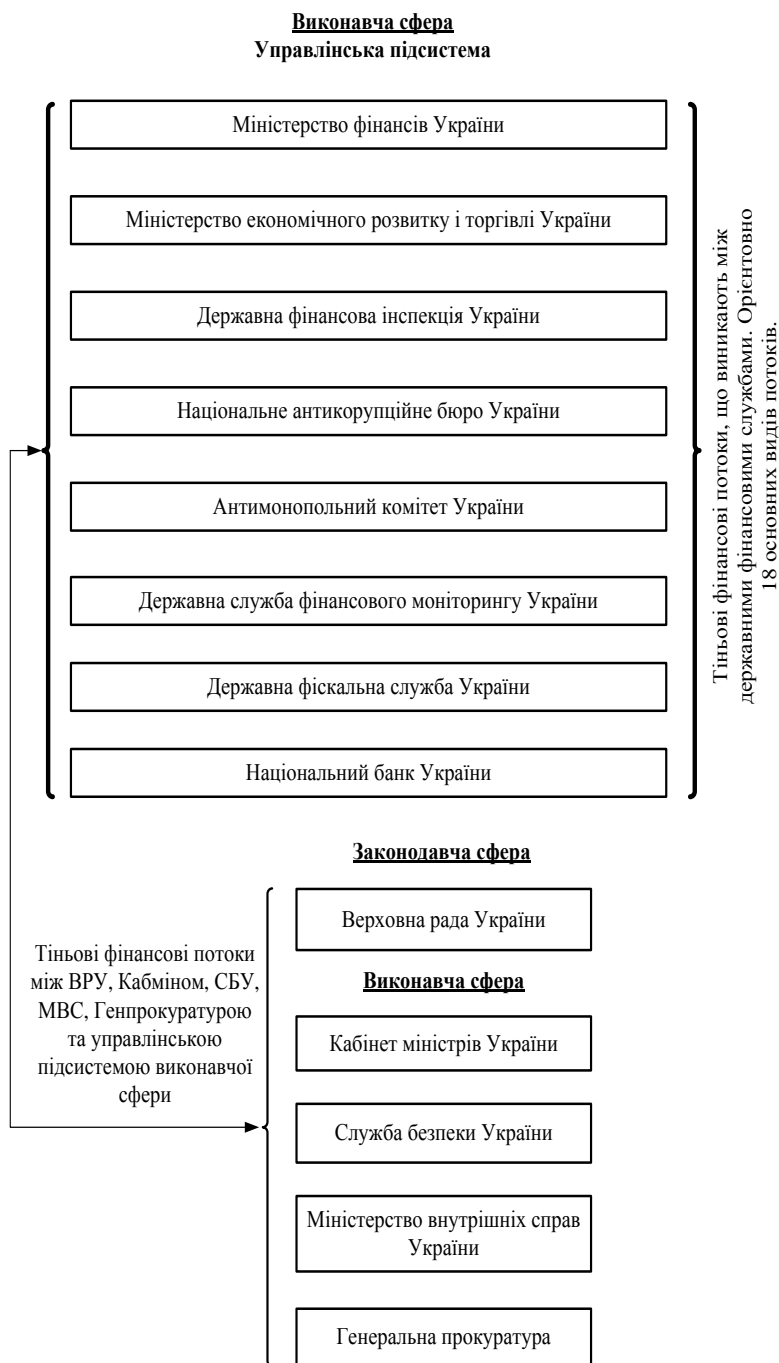

Рис. 2.4. Тіньові фінансові потоки, що виникають всередині адміністративного апарату України

Міністерства економічного розвитку і торгівлі України розробило недостатньо ефективну Методику розрахунку рівня тіньової економіки, яка

не дозволяє повною мірою оцінити рівень тінізації, що призводить до неточності в визначенні її рівня (детальніше у підрозділі 2.1.).

Міністерство фінансів України як головний контролюючий орган фінансової політики показав недосконалість в роботі, зважаючи на недоліки в усіх вищезазначених структурах. Тому удосконалення його роботи та налагодження тісних зв'язків між усіма державними органами, що адмініструють детінізацію економіки в Україні є важливим стратегічним завданням.

З огляду на те, що Національне антикорупційне бюро України перебуває ще в стадії становлення, проаналізувати його діяльність наразі неможливо.

Чинний механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» теж не виправдав себе, адже рівень тіньової економіки зростає, а при його аналізі виявилось, що він не охоплює всі фактори, що сприяють відмиванню «брудних» грошей, а отже є недосконалим, крім того, він не сприяє виведенню з тіні накопиченого раніше тіньового капіталу та подальшому здійсненню легальної діяльності, адже стимули і штрафні санкції є не достатньо ефективними (детальніше про недоліки та пропозиції щодо вдосконалення Механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні йдеться в підрозділі 3.2.).

Встановлення економічних норм і нормативів, а також законодавча база є невід'ємними і важливими складовими процесу адміністрування детінізації економіки, тому потребують особливої уваги. Як показали дослідження, нормативно-правова база України є недосконалою і не відповідає сучасним вимогам.

Окремі сфери тінізації економіки залишаються взагалі не охопленими законодавчо, зокрема економічна кіберзлочинність, нормативно-правова база не узгоджена і містить суперечливі моменти, що чинять перешкоди при прийнятті рішення чи диференціації того чи іншого виду правопорушення за важкістю чи приналежністю до тієї чи іншої категорії. Отже діяльність

Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з питань детінізації економіки України є недосконалою. З огляду на важливість цього елементу адміністрування детінізації економіки України, недоліки чинного законодавства та пропозиції щодо їх усунення детально розглянуто в підрозділі 2.3.

Органи контролю відіграють важливу роль в процесі адміністрування детінізації економіки України. Їх діяльність стосується всіх сфер економічного сектору. Вони повинні скеровувати і допомагати виявляти факти тінізації економіки та корумпованості в різних сферах виконавчим органам. Проте, з огляду на недоліки в діяльності органів державної влади та недосконалість нормативно-правової бази, можна зробити висновок, що Державна фінансова інспекція України і Державна служба фінансового моніторингу України недостатньо ефективно виконують свої функції у сфері детінізації економіки в Україні. З огляду на це робимо висновок, що ефективним буде створення спеціалізованого органу, діяльність якого буде зосередженою виключно на тінізаційних та корупційних діяннях.

Поліфункціональним органам не завжди вдається ефективно здійснювати контроль та протидію їй. Також їх обмеженість в засобах та повноваженнях чинить перешкоди в детінізації економіки. З іншого боку, зосередження частини ресурсів кожного з вищезазначених органів на тінізаційних процесах та налагодження взаємозв'язків і співпраці в цій сфері потребує великої кількості матеріальних та людських ресурсів. Тому створення єдиного органу, який спеціалізуватиметься на протидії тінізації економіки та корумпованості є доцільним та таким, що допоможе підвищити ефективність адміністрування детінізації економіки України. Пропозиції та структура такого органу викладено в підрозділі 3.1.

Отже, процес адміністрування детінізації економіки України є складним і стратегічно важливим явищем. Тіньові фінансові потоки виникають на всіх стадіях економічної діяльності (додаток Б).

Як видно з додатку Б, тіньові фінансові потоки мають місце не лише в комерційній сфері, але й серед органів державної влади та складових самого фінансового механізму. Крім того, вони функціонують таким чином, що охоплюють як зовнішнє, так і внутрішнє середовище країни. Підтвердженням цього є численні факти економічних злочинів урядовців та державних службовців, розглянути в цій роботі. Все це свідчить про недосконалість діяльності адміністративних структур в сфері детінізації фінансових потоків.

В зв'язку з тим, що існує багато тіньових потоків і діяльність органів влади виявилась неефективною щодо детінізації, необхідним є удосконалення науково-теоретичних підходів до розробки певних важелів впливу на тіньовий сектор економіки, результатом чого є запропонована модель підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків (рис. 2.5.).

З огляду на виявлені недоліки в діяльності державних служб, необхідною є розробка комплексної моделі підвищення ефективності адміністративних структур, для чого необхідно створити єдиний спеціалізований орган щодо детінізації економіки та боротьби з корупцією.

Для його ефективної діяльності, відповідності національної системи боротьби з тіньовою економікою міжнародним стандартам та вдосконалення адміністрування детінізації економіки необхідною є ефективна, приведена у відповідність до сучасних умов і потреб та вдосконалена нормативно-правова база. Це підвищить ефективність адміністрування детінізації економіки в Україні, приведе його у відповідність до міжнародних норм, допоможе знизити рівень тіньової економіки та зменшить навантаження на органи державної влади, що дозволить більш ефективно виконувати ними покладені на них функції та спростити процедуру провадження справ, пов'язаних з тінізацією економіки в Україні, що особливо важливо в умовах євроінтеграції та нестабільного економічного становища.

**МОДЕЛЬ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТРУКТУР
ЩОДО ДЕТІНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ**

ТФП (тіньові фінансові потоки):
 1 – між КБ і підприємствами;
 2 – між підприємствами і корпораціями, організаціями;
 3 – між КБ і корпораціями, організаціями;
 4 – між КБ, підприємствами і організаціями та управлінською підсистемою виконавчої сфери;
 5 – між КБ, підприємствами і організаціями та ВРУ, Кабміном, СБУ, МВС, Генпрокуратурою;
 6 – між ВРУ, Кабміном, СБУ, МВС, Генпрокуратурою та управлінською підсистемою виконавчої сфери;
 7 – між зовнішнім середовищем і управлінською підсистемою виконавчої сфери;
 8 – між зовнішнім середовищем і ВРУ, Кабміном, СБУ, МВС, Генпрокуратурою;
 9 – між КБ, корпораціями, організаціями і зовнішнім середовищем;
 10-18 – між структурами, що входять до складу управлінської підсистеми виконавчої сфери.
 [---] – запропоновано
 [→] – тіньові фінансові потоки
 [---] – співпраця з іншими організаціями
 [---] – контроль, що здійснює Комітет по боротьбі з тіньовими потоками і корупцією за тіньовими фінансовими потоками

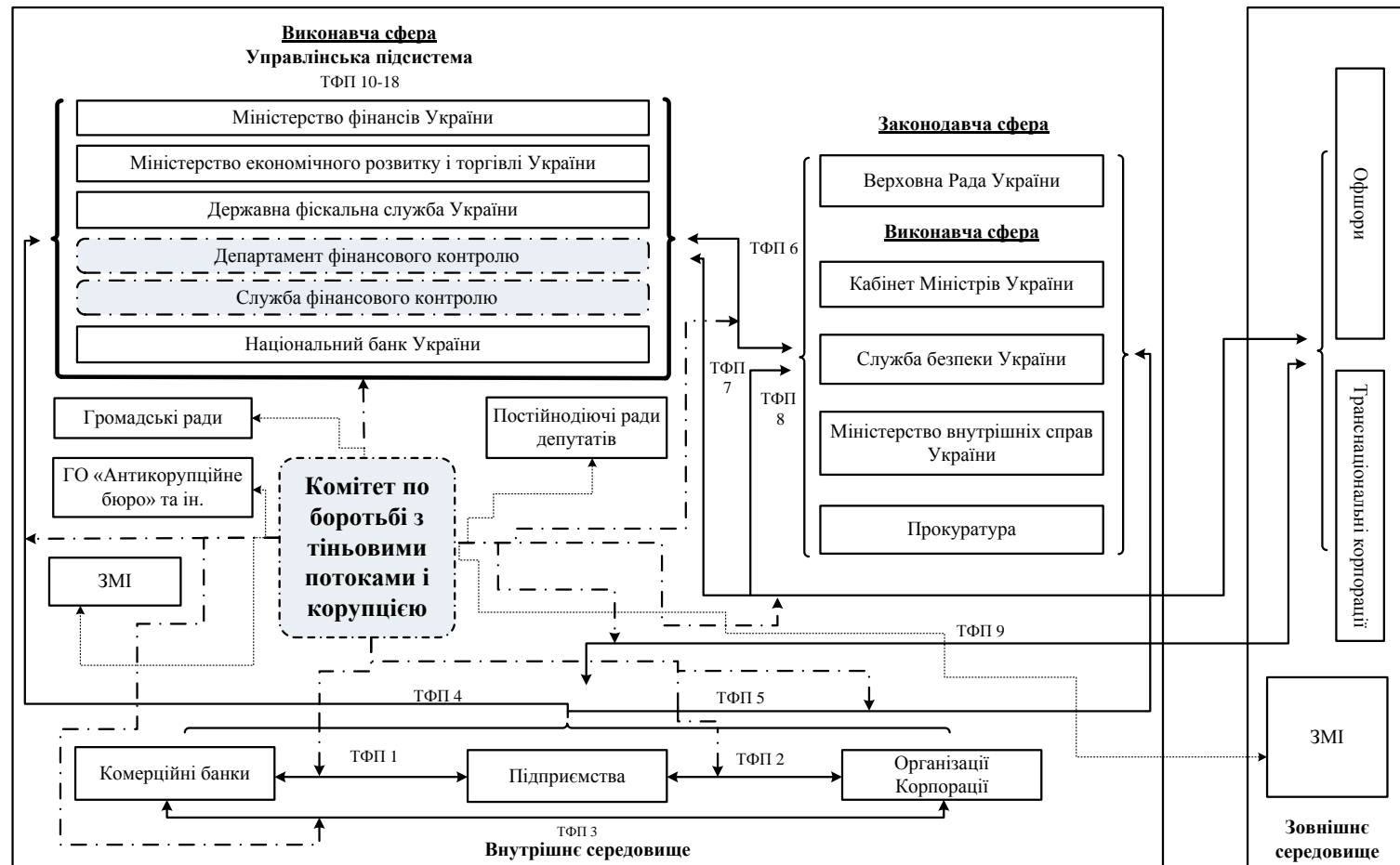

Рис. 2.5. Модель підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків

З огляду на недосконалість координації діяльності та налагодження зв'язків між державними органами, виникає необхідність покращити зв'язок між ними та налагодити роботу з громадськістю, адже вона відіграє важливу роль в управлінському процесі. Про це свідчить той факт, що різкий загальний підйом українського населення проти вирішення суспільних проблем є частиною української ментальності. Це простежується ще з часів гетьманщини, коли влада обиралась загальними виборами і, за потреби чи загального незадоволення, скидалась також рішенням громади.

Для українців і надалі характерним є прийняття важливих суспільних рішень «на майдані». Свідченням цього стали Помаранчева революція та Революція гідності. Це також показує, що в Україні громадськість відіграє важливу роль та реагує на події дещо інакше. Якщо у західних країнах на мітинги виходять певні категорії населення, незадоволені своїм становищем і реагують майже одразу (наприклад, працівники транспортної сфери, вимагаючи підняття заробітної платні, нерідко повністю зупиняють рух транспорту), українці довго очікують, але потім страйкувати починає все населення. Саме тому для підвищення ефективності роботи державних органів і врахування потреб, вимог населення з метою уникнення загострення соціально-економічного становища необхідним є створення на загальнодержавному рівні при Верховній Раді України як головному законодавчому органу Комітету по боротьбі з тіншовими потоками і корупцією з елементами незалежного фінансового контролю. Комітет буде мати вплив на прийняття рішень Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України, а також здійснюватиме фінансовий контроль за діяльністю державних адміністративних контролюючих органів, що забезпечить тісний взаємозв'язок між ними.

До складу Комітету пропонується залучити по одному представнику з кожної фракції та групи Верховної Ради України, а також, у випадку потреби вітчизняних і зарубіжних фахівців щодо детінізації та протидії корупції та незалежних експертів, з метою забезпечення тісного взаємозв'язку між

владними контролюючими органами, а також запобігання корумпованості всередині самого Комітету. Створення такого Комітету обумовлене тим, що у вітчизняних реаліях, як показала практика, є доцільним здійснення контролю за державними адміністративними контролюючими структурами.

До основних функцій Комітету належать:

контроль за тіншовими фінансовими потоками як всередині країни так і за тими, що виникають внаслідок співпраці вітчизняних суб'єктів господарювання із зовнішнім середовищем;

співпраця з іншими організаціями як всередині країни, так і за кордоном, що зосереджують свою діяльність на боротьбі з тінзацією економіки та корупцією;

співпраця з громадськістю щодо протидії тінзації та корупції;

співпраця зі ЗМІ вітчизняними та зарубіжними, придання гласності суттєвих справ, пов'язаних з тінзацією та корупцією;

створення пропозицій для Верховної Ради України щодо підвищення ефективності вітчизняного законодавства стосовно детінзації та протидії корупції.

До повноважень Комітету належить:

проведення незалежних розслідувань у справах, пов'язаних з тінзаційною та корупційною діяльністю;

залучення необхідних для здійснення розслідування фахівців та експертів;

втручання до процесу законотворення щодо детінзації та протидії корупції.

Для забезпечення ефективного функціонування цього органу та комплексного охоплення всіх сфер суспільного життя та всіх регіонів, пропонується встановити прямий зв'язок з Громадськими радами, створеними при державних структурах чи місцевих адміністраціях, громадського телебачення, що почало свою трансляцію на Першому національному каналі, громадських організацій, що здійснюють протидію

корупції, зокрема ГО «Антикорупційне бюро» та ін., а також незалежних експертів, як вітчизняних, так і закордонних, і міжнародних організацій. Також доцільно налагодити співпрацю з постійно діючими радами депутатів та ЗМІ. Засоби масової інформації окрім придання гласності фактів тінізації та корупції можуть здійснювати незалежні журналістські розслідування та виконувати функцію центру збору та обробки інформації, отриманої від громадян. Перевіряючи цю інформацію в результаті журналістських розслідувань, вони не лише допоможуть зменшити навантаження на правоохоронні органи, але і зможуть розслідувати ті справи, над якими складно за рахунок тих чи інших обставин працювати правоохоронним органам. Такої діяльності засобам масової інформації повинні надаватись спеціальні дозволи чи ліцензії Комітетом. Це допоможе не лише врахувати реальне становище кожного регіону, оцінити його потреби та проблеми, але й дозволить надавати всі важливі події гласності і буде додатковим важелем контролю громадськості за державними органами. А оскільки Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України мають тісний зв'язок з усім управлінським апаратом, що здійснює детінізацію економіки, це призведе до можливості громадськості впливати опосередковано і на діяльність інших державних структур та надавати гласності ті справи, які іноді залишаються без уваги суспільства.

Діяльність такого Комітету буде прямо та опосередковано впливати на боротьбу з тінізаційними процесами через фінансовий механізм та його зовнішнє середовище, не порушуючи положення про структурну цілісність самих адміністративних структур. Такий вплив буде здійснюватись лише за необхідності і через інші органи, залежно від потреби, наприклад, прокуратуру.

Також важливим елементом у запропонованій моделі підвищення ефективності адміністративних структур є зв'язок з міжнародними експертами та організаціями. Свідченням доцільності залучення іноземних експертів є те, що у провадженні справи проти П. Лазаренка, який за час

свої роботи шляхом корупційних діянь отримав більше 250 млн. дол. США та вивів їх на зарубіжні рахунки, а також був причетний до відмивання «брудних грошей», допомогла притягнути до відповідальності та конфіскувати нелегально отриманий капітал саме американська судова система [89].

Також зарубіжні організації здійснюють оцінки тих чи інших аспектів функціонування фінансової системи України, які залишаються поза увагою вітчизняних фінансових структур. Однією з таких компаній є, зокрема, американська Standard & Poor's.

З огляду на те, що досвід боротьби з окремими видами економічних злочинів, зокрема кіберзлочинами, в Україні або відсутній або дуже незначний, співпраця з організаціями та структурами закордону, які вже мають розроблену нормативно-правову базу, механізми, методики боротьби та протидії цим явищам є стратегічно важливим для України не лише в контексті адаптації вітчизняної нормативно-правової бази у відповідність до міжнародних норм, але і підвищення оперативності реагування на скоєння злочину та економії ресурсів на налагодження системи протидії злочинам тінізаційного характеру.

Ще одним важливим завданням залучення таких організацій в умовах євроінтеграції є адаптація вітчизняного законодавства та фінансової системи до міжнародних вимог та стандартів. Вже в багатьох міністерствах для цього на керівні посади було навіть залучено іноземних фахівців. Зокрема, Н. Ярецько – Міністр фінансів України, О. Квіташвілі – Міністр охорони здоров'я України, Е. Згуладзе – заступник Міністра внутрішніх справ України. Отже, урядом України визнано в сучасних умовах необхідність залучення іноземних експертів для модернізації вітчизняного управлінського апарату.

Також для налагодження зв'язків між державними структурами та підвищення ефективності їх діяльності необхідно вдосконалити законодавчу

базу, оскільки саме вона забезпечує формування тісних та злагоджених взаємозв'язків.

Ще одним елементом вдосконалення ефективності адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків на загальнодержавному рівні є об'єднання частини управлінських структур в єдину структуру, що зменшить кількість організацій, а отже і витрат на їх адміністрування, а також підвищить ефективність діяльності, забезпечивши тісноту зв'язків між всіма підрозділами.

Кількість адміністративних структур в Україні є одноєю з найбільших. Крім того, багато з них мають спільні риси та повноваження, а також розгалужену структуру. Така кількість адміністративних структур призводить не лише до часткового дисбалансу в функціонуванні системи, але і до значних витрат із бюджету на утримання управлінського апарату, що в умовах бюджетного дефіциту та постійного зростання цін є нерациональним. Також подібна структура стає осередком тінізації і корупції як на місцевому, так і загальнодержавному рівні.

В Україні вже розглядався подібний проект. Президентом України було запропоновано створити Службу фінансових розслідувань як органу протидії економічним злочинам. Такий орган повинен був об'єднувати Державну фінансову інспекцію України, Державну фіскальну службу України, Міністерство внутрішніх справ України та Службу безпеки України [132]. Подібні структури діють і в зарубіжних країнах, зокрема в Італії, Австрії, Румунії та Грузії, що свідчить про доцільність таких структур.

З огляду на національні особливості України, пропонуємо створити на загальнодержавному рівні Департамент фінансового контролю, як центральний орган державної виконавчої влади в структурі Кабінету Міністрів України з підрозділами, що функціонуватимуть на місцевому рівні. Департамент об'єднуватиме Фінансову інспекцію України, Антимонопольний комітет України, Антикорупційне бюро України та

Державну службу фінансового моніторингу України в якості підрозділів зі збереженням їх повноважень.

Така організація об'єднуватиме основні фінансові установи, а отже і скоротиться чисельність тіньових схем, та дозволить зменшити чисельність державних службовців, підвищивши при цьому координацію та ефективність роботи.

Законом України «Про Державний бюджет на 2015 р.» передбачено витрати на фінансування цих структур в розмірі 696548,6 тис. грн. [52] Скорочення апарату державних службовців хоча б на третину за рахунок реструктуризації призведе до економії бюджетних коштів щонайменше на 230 млн. грн. Крім того, кожного заощаджуватимуться кошти, які можна спрямувати на реформування, пов'язане з налагодженням ефективної системи детінізації економіки.

Отже, впровадження запропонованої моделі є особливо важливим в сучасних умовах не лише економічних, але й соціальних трансформацій. Воно дасть змогу підвищити ефективність функціонування та взаємозв'язку між державними структурами і дозволить громадянськості брати участь в прийнятті управлінських рішень та здійсненні контролю за діяльністю державних структур. З огляду на національні особливості українців, забезпечення прозорості та доступності інформації, а також можливість втручатись в процес детінізації допоможе не лише знизити рівень тіньової економіки в Україні, підвищити довіру народу до влади, але й наблизить вітчизняну економічну систему до міжнародних стандартів. Це, в свою чергу, допоможе підвищити ефективність вирішення економічних проблем та знизити напруження серед населення.

Залучення зарубіжних експертів та компаній є невід'ємною складовою євроінтеграційних процесів, а отже допоможе прискорити процес адаптації вітчизняного управлінського апарату у відповідність до міжнародних стандартів, що є одним із ключових завдань сьогодення. Крім того, участь незалежних експертів дозволить більш ефективно вирішити наявні проблеми,

оскільки дасть змогу оцінити ситуацію з різних точок зору, більш повно охопити проблему, а також розробити комплексну систему протидії тінізації, розраховану на особливості не лише країни в цілому, але і кожного регіону окремо.

Оприлюднення фактів корупційних та тінізаційних справ та співпраця не лише з вітчизняними, але й зарубіжними засобами масової інформації дасть змогу не тільки підвищити рівень поінформованості населення, але й налагодить співпрацю між ним та органами державної влади, а також допоможе при здійсненні розслідувань справ, пов'язаних з корупцією та тінізаційною діяльністю. Це пов'язано з тим, що журналісти також здійснюють незалежні розслідування, які за певних обставин можуть бути більш оперативними та ефективними, ніж ті, що здійснюються органами державної влади. Це зумовлено не лише меншим навантаженням та відсутністю необхідності діяти відповідно до регламенту, але і тим, що населення більше довіряє стороннім особам та відчуває менше страху перед представниками засобів масової інформації, ніж перед представниками правоохоронних структур.

В зарубіжній практиці результати журналістських розслідувань значною мірою впливають на провадження справ. В Україні теж є подібні проекти, хоч вони ще й не настільки масштабні. Прикладом такого проекту є діяльність телеканалу ZIK, який також іноді висвітлює справи, пов'язані з незаконною діяльністю та корупційними справами на території Львівщини [110]. Саме тому тісна співпраця запропонованого Комітету по боротьбі з тіншовими потоками і корупцією із ЗМІ є важливим елементом запропонованої моделі, а також детінізації фінансових потоків.

2.3. Прагматика фінансової складової нормативно-правової бази щодо детінізації економіки

Згідно з системним методом, ефективне функціонування будь-якої складної соціально-економічної системи, а суспільна система України є саме такою, залежить від чітко встановлених «правил гри». В сучасних реаліях по відношенню до теми дослідження такими правилами є нормативно-правова база.

З огляду на це, здійснимо оцінку нормативно-правової бази України щодо детінізації фінансових потоків.

Окремі аспекти, пов'язані з тінізацією економіки, розкрито в законодавчих актах України (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Нормативно-правова база України з питань детінізації фінансових потоків

Нормативно-правовий акт	Що регламентує
Закон України № 2121-III «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000	Передбачає контроль за діяльністю банківських установ щодо тінізації
Кримінальний кодекс України	Передбачає кримінальну відповідальність за скоєні злочини щодо тінізації та корупції
Кодекс України про адміністративні правопорушення	Передбачає адміністративну відповідальність за скоєні злочини щодо тінізації та корупції
Податковий кодекс України	Передбачає контроль та механізм нарахування та сплати податків суб'єктами господарювання
Господарський кодекс України	Передбачає відповідальність за скоєні злочини в сфері тінізації
Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована у 2005 р.	Міжнародна співпраця в сфері протидії кіберзлочинності, містить базові поняття комп'ютерних злочинів
Наказ Міністерства економіки України №123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки»	Затверджує державну Методику розрахунку рівня тіньової економіки в Україні

Продовження таблиці 2.4.

Розпорядження Кабінету міністрів України N 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р.	Обмежує перелік офшорних зон, можливих для використання в господарській діяльності вітчизняними суб'єктами господарювання з метою обмеження тінізаційної діяльності та відмивання «брудних» грошей
Указу Президента України «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр.» від 21.10.2011 р.	Передбачає довготривалі заходи по боротьбі з корупцією на визначений термін
Указ Президента України N 742 (742/2006) «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» від 11 вересня 2006 р. Втрата чинності від 27.10.2011	Визначає поняття та риси корупції, передбачає відповідальність за корупційні діяння
Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 2011 р., на зміну якому впроваджено в дію Закону України «Про запобігання корупції»	Визначає поняття та риси корупції, передбачає відповідальність за корупційні діяння, передбачає створення Національного антикорупційного бюро України, регламентує міжнародне співробітництво у сфері протидії корупції
Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII	Дає визначення доходів, здобутих злочинним шляхом, передбачає відповідальність за їх легалізацію, заходи фінансового моніторингу суб'єктів господарювання, регламентує діяльність Спеціально уповноваженого органу

Джерело: складено автором

Високий рівень тіньової економіки та корупції в Україні, а також численні факти правопорушень у цій сфері, особливо серед державних службовців (детальніше у підрозділі 3.1.) свідчать про недосконалість чинного законодавства.

Також свідченням недоліків чинного законодавства є факти закриття кримінальних справ, порушених проти державних службовців, зокрема суддів та прокурорів. Прикладом такого порушення законодавства є справи, порушені проти судді Печерського райсуду І. Литвиної, яка винесла «свідомо неправочинне рішення» щодо дружини экс-керівника «Родовід-банку» Г. Шепелевої, звільнивши її; кримінальну справу проти судді було нелегітимно закрито [15], та экс-прокурора Сумської області Р. Білоконя, який чинив перешкоди організації Євромайдану у Сумах, фабруючи

кримінальні справи проти його учасників; з прокурора було знято відповідальність [144].

Незважаючи на те, що створення нормативно-правової бази щодо детінізації економіки здійснюється в Україні вже більше двох десятиліть, рівень її залишається високим, а отже закони є недостатньо дієвими. Причиною такої ситуації у вітчизняній законодавчій сфері, на думку вітчизняних економістів Е. Багірова та Є. Невмержицького, є те, що самі державні службовці причетні до корупції і тому не прагнуть до розробки дієвого детінізаційного та антикорупційного законодавства, тому боротьба з цими явищами в Україні є профанацією [71]. Це призводить до численних недоліків чинного законодавства, як і те, що вітчизняна нормативно-правова база не в змозі охопити весь спектр тінізації (рис. 2.6.).

З'ясуємо основні недоліки чинного законодавства щодо детінізації фінансових потоків в Україні.

Перш за все, проблемою є те, що в Україні відсутній закон «Про детінізацію фінансових потоків». Крім того, законодавство не передбачає ні в кримінальній ні в фінансовій сфері визначення сутності тіньової економічної діяльності. Це призводить до того, що не всі злочини можна вірно класифікувати та передбачити належний рівень відповідальності за їх скоєння. Також, незважаючи на існуючу Методику розрахунку рівня тіньової економіки в Україні, важко чітко визначити рівень тіньової економіки, оскільки існуюча Методика має низку недоліків та рекомендаційний, а не обов'язковий характер. Крім того, в Україні оцінку обсягів тінізації також здійснює Служба статистики України. Проте її оцінка є малоефективною, оскільки ґрунтується на неврахованих офіційною економікою обсягах. Також недоліком є те, що офіційна оцінка рівня тінізації почала здійснюватись лише в середині дев'яностих і на сьогоднішній день також не має регулярного характеру, що ускладнює обрахунок рівня тінізації, а також не дає можливості чітко прослідкувати динаміку цього явища (детальніше в підрозділі 2.1.).

Нормативно-правова база України щодо детінізації економіки		
Сектор	Нормативно-правовий акт	Статус
Банківський	Закон України № 2121-III «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000	Чинний, загальнодержавного значення, загальнообов'язковий
Податковий	Податковий кодекс України	Чинний, загальнодержавного значення, загальнообов'язковий
Господарювання	Господарський кодекс України	Чинний, загальнодержавного значення, загальнообов'язковий
Корупція і «брудні гроші»	Указу Президента України «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр.» від 21.10.2011 р. Указ Президента України N 742 (742/2006) «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» від 11 вересня 2006 р. Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 2011 р., на зміну якому впроваджено в дію Закону України «Про запобігання корупції» Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII	Чинний, загальнодержавного значення, загальнообов'язковий Втратив чинність Чинний, загальнодержавного значення, загальнообов'язковий Чинний, загальнодержавного значення, загальнообов'язковий
Офшоризації	Розпорядження Кабінету міністрів України N 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р.	Чинний, загальнодержавного значення, загальнообов'язковий
Кіберзлочинності	Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована у 2005 р.	Чинний, міжнародний документ
Тінізація	Наказ Міністерства економіки України №123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки»	Чинний, має рекомендаційний характер
Відповідальність	Кримінальний кодекс України Кодекс України про адміністративні правопорушення	Чинні, загальнодержавного значення, загальнообов'язкові

Рис. 2.6. Сектори та рівень охоплення тінізації вітчизняною нормативно-правовою базою

Ще однією перешкодою на шляху ефективної боротьби з тіньовою економікою та корупцією в Україні є те, що в нас немає структурного підрозділу, який би спеціалізувався виключно на цій проблемі. Наразі часткова відповідальність за протидію цим явищем покладена на різні структурні підрозділи. Це знижує ефективність роботи, пов'язаної з детінізацією фінансових потоків оскільки немає повної інформації по обсяги тінізації. Також не всі злочини класифікуються вірно, що призводить до

технічного заниження рівня тінізації. Крім того, протидія за таких умов не може здійснюватись комплексно та ефективно, оскільки у структур, до яких потрапляють такі справи, часто немає належного досвіду боротьби з цим явищем.

Ускладнює ситуацію те, що нормативно-правова база України не приведена у відповідність до єдиних стандартів. У зв'язку з цим часто виникають хибні чи суперечливі тлумачення одного й того ж явища чи процесу, що створює перешкоди на шляху детінізації фінансових потоків в Україні. Саме тому при реформуванні чинного законодавства потрібно здійснити ґрунтовне дослідження не лише досвіду зарубіжних держав та власного, але і ретельно вивчити чинну нормативно-правову базу. Це дозволить реалізувати реформи комплексно і з одночасним видаленням неточностей, суперечливих моментів, позбавлення нових нормативно-правових актів «шпарин».

Перешкодою на шляху детінізації фінансових потоків в Україні є також те, що санкції за скоєні злочини чи правопорушення у цій сфері надто м'які та не спонукають громадян до здійснення правомірної діяльності. Нерідко вигідніше сплатити штраф за скоєний злочин, ніж працювати легально.

Наприклад, згідно зі статтею 364 Кримінального кодексу України, за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми з метою одержання особистої вигоди передбачено штраф у розмірі від ста п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у випадку, якщо це ж саме діяння завдало значної шкоди – від чотирьохсот до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [73], що при розмірі неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, передбаченого Податковим Кодексом України на 2014 р. в 17 грн. складає 2550-6800 та 6800-15300 грн. відповідно. Як видно з наведених даних, чинні штрафні санкції не спрямовані на те, щоб спонукати громадян до здійснення легальної діяльності. Значно заниженими є штрафні санкції також і стосовно інших

протиправних діянь в галузі тінізації фінансових потоків та корупції. Хоч в законодавстві і передбачено за скоєння злочину або відповідальність у вигляді терміну ув'язнення, або штраф, зазвичай рішення приймається на користь штрафу. В рідких випадках передбачено зняття з посади без права в подальшому обіймати аналогічну.

В Україні відсутня нормативно-правова база, що стосується економічної кіберзлочинності. Єдиним документом, що стосується економічної кіберзлочинності, є Конвенція про кіберзлочинність. Цей документ не передбачає визначення економічного кіберзлочину. Крім того, він є лише доповненням, що повинно сприяти міжнародному співробітництву в сфері протидії кіберзлочинності, в тому числі економічній, до чинного законодавства, якого в Україні стосовно економічної кіберзлочинності немає.

Стосовно відповідальності за такі злочини – тут також немає роз'яснення як класифікуються такі злочини за ступенем важкості, які міри передбачено застосовувати за той чи інший злочин. Все, що сказано в Конвенції стосовно мір покарання, це те, що злочини повинні «каралися ефективними, пропорційними і переконливими санкціями, включаючи позбавлення волі». Тобто кожен злочин може класифікуватись як завгодно і міра покарання може визначатись виключно на розсуд і за особистими вподобаннями осіб, що розслідують справу чи прокурором [67].

Це означає, що Конвенція є лише документом, що засвідчує наявність проблеми, потребу її вирішити, а також вказує на загальний напрям вирішення проблем та розробки нормативно-правової бази кожною країною самостійно. В Україні це не було реалізовано.

Спробою вирішити проблему економічної кіберзлочинності було прийняття законопроекту від 7.03.2013 р. «Про внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» щодо кібернетичної безпеки України». У ньому визначається поняття «кібернетичної безпеки» та «кібернетичного простору» [51], проте його було відкликано 27.02.2014 р.

Крім того, економічна кіберзлочинність має місце не лише на глобальному чи загальнодержавному рівні. Окремим сектором діяльності кіберзлочинців є організації чи установи. На більшості підприємств та організацій немає розроблених заходів та норм поведінки щодо запобігання як умисного так і неумисного кібершахрайства, а також інсайдерства шляхом кібернетичних атак чи діянь. В той же час, за кордоном існують нормативно-правові документи та кодекси поведінки та діяльності організацій щодо запобігання та виявлення економічних кіберзлочинів. Компанії постійно слідкують за тим, щоб уникнути фактів економічної кіберзлочинності, особливо банки. В корпораціях передбачається також створення окремих структурних підрозділів з виявлення економічної кіберзлочинності.

Також немає розробленої нормативно-правової бази, яка б регламентувала поведінку та способи захисту з метою виявлення та протидії економічним кіберзлочинам всередині державних підприємств, організацій чи управлінських структур. Крім того, не передбачено навчання персоналу в контексті запобігання та протидії економічним кіберзлочинам, адже значної їх частки можна запобігти виключно шляхом тренінгів, навчання та консультацій.

В той же час результати єдиного здійсненого для України аналізу стану економічної кіберзлочинності, що виконувався фірмою PricewaterhouseCoopers, дозволили зробити висновок:

1) кіберзлочинність в Україні:

кіберзлочинність стала одним із п'яти найпоширеніших економічних злочинів в Україні;

кожен третій респондент (37%) вважає, що ризик кіберзлочинності підвищився за останні 12 місяців;

понад 25% організацій не мають відповідних політик та механізмів реагування на кіберзлочини;

46% опитаних не проходили навчання в області кібербезпеки протягом останніх 12 місяців;

58% респондентів з України заявили, що в їхніх організаціях відсутній процес моніторингу відвідування соціальних мереж;

2) економічна злочинність в Україні:

36% організацій зафіксували випадки економічної злочинності за останні 12 місяців;

третина організацій не проводять оцінку ризиків шахрайства;

незаконне привласнення майна (73%), корупція та хабарництво (60%) залишаються найпоширенішими видами економічної злочинності в Україні;

кількість внутрішніх шахрайських операцій суттєво зросла (на 22%) у порівнянні з 2009 роком;

більшість українських респондентів, які зафіксували випадки шахрайства оцінюють збитки до 5 млн. дол. США;

40% злочинів були скоєні вищим керівництвом організацій;

по відношенню до кожного п'ятого працівника, який скоїв економічний злочин в організації, не було вжито відповідних заходів [220].

З огляду на вищезазначене, відсутність законодавства, спрямованого на вирішення проблеми економічної кіберзлочинності є суттєвим недоліком та небезпекою для детінізації фінансових потоків в Україні.

Також загрозливим для економіки України є відтік капіталу через офшорні зони. Довгий час в законодавстві України не було ніяких обмежень щодо використання в господарській діяльності суб'єктами господарювання та підприємницької діяльності офшорних банків чи офшорних компаній. Першою і єдиною спробою законодавчо врегулювати цю проблему стало прийняття Розпорядження Кабінету міністрів України N 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р. Завдяки його прийняттю зі списку дозволених було виключено Кіпр, через який відбувався основний відтік капіталу з України. Проте відсутність чітко розробленого законодавства щодо використання офшорних зон при здійсненні розрахунків призвело до подальшого відтоку капіталу. Про це свідчать також дані, наведені в табл. 2.5. [19].

Таблиця 2.5.

Обсяги грошових потоків шляхом експортно-імпорتنих операцій з послуг через офшори за 2012-2013 рр. у тис. дол. США

Країни	2012 р.			2013 р.		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
АНДОРРА	17,9	74,2	-56,3	77,5	111,6	-34,1
АРУБА	2320,5	0	2320,5	2949,2	0	2949,2
БАРБАДОС	1809,9	176,3	1633,6	1798,8	36,6	1762,2
БАХРЕЙН	1274,3	0,5	1273,8	1021,7	30,5	991,2
БЕЛІЗ	63063,6	11259,8	51803,8	83796,9	19128,0	64668,9
ВАНУАТУ	556,8	0	556,8	588,2	0	588,2
ДОМІНІКА	6101,8	622,2	5479,6	2341,5	8044,6	-5703,1
ДЖЕРСІ	112,2	0	112,2	358,9	994,7	-635,8
ЛІБЕРІЯ	35871,9	194,8	35677,1	33923,7	130,5	33793,2
МАЛЬДІВИ	393,4	2175,5	-1782,1	1949,1	2560,7	-611,6
МАРШАЛЛОВІ ОСТРОВИ	215589,9	1074,4	214515,5	69863,4	886,0	68977,4
МОНАКО	3576,1	176,2	3399,9	527,5	210,0	317,5
ОСТРОВИ КУКА	1420,3	0,3	1420	6101,0	0,7	6100,3
УСЬОГО	13599128,0	6736071,5	6863057	14836264,2	7608976,2	7227288
у тому числі офшорні зони	332108,6	15754,2	316354,4	205297,4	32133,9	173163,5
<i>питома вага офшорних зон у загальному обсязі</i>	2,442131584	0,233878	-	1,383754	0,422316	-

Джерело: складено за даними Служби статистики України [19]

В той же час, багатьма країнами, зокрема Францією давно передбачено обмеження на проведення експортно-імпорتنих операцій з офшорними зонами з метою протидії відмиванню «брудних грошей».

Недосконалим є також законодавство з приводу протидії корупційним діянням. Незважаючи на те, що в Законі України «Про запобігання корупції» передбачено функціонування Національного антикорупційного бюро України, залишається багато недопрацьованих чинників, зокрема низький рівень штрафних санкцій за скоєння злочину. Також, з огляду на рівень

корупції в 2013 р., Національна антикорупційна стратегія на 2011-2015 рр. була недієвою.

Враховуючи те, що на загальний рівень корумпованості в країні впливає також корумпованість всередині корпорацій, організацій навіть приватної форми власності, урядами розвинених країн розроблено Антикорупційний кодекс, який має рекомендаційний або обов'язковий в якості базового характер. Також, за зразком зарубіжних держав, доцільною є розробка для великих організацій методичних рекомендацій щодо створення центрів протидії корупції, які б займались анонімним збором інформації про такі дії, перевіркою їх та, за умов доведення факту злочину, передачею їх до правоохоронних органів та приданням гласності всередині самої компанії (детальніше у підрозділі 3.3.).

Щодо системи розрахунку рівня тіньової економіки в Україні та недоліків в реалізації фінансового механізму протидії відмиванню «брудних грошей» в Україні, їх детально розглянуто в підрозділах 2.1. та 3.2. відповідно.

Відсутність чи недосконалість нормативно-правової бази призводить до зростання рівня тіньових потоків в Україні. Тому на основі аналізу недоліків нормативно-правової бази щодо детінізації фінансових потоків, розроблено рекомендації для вирішення цієї проблеми (рис. 2.7.):

до законів:

пройняти Закон «Про детінізацію фінансових потоків», який буде враховувати чітке визначення тіньової економічної діяльності та передбачатиме відповідальність як адміністративну, так і кримінальну за його порушення зі встановленими межами з урахуванням важкості. Без здійснення такої реформи подальша діяльність в напрямі оптимізації та гармонізації нормативно-правової бази з детінізації фінансових потоків буде малоефективною;

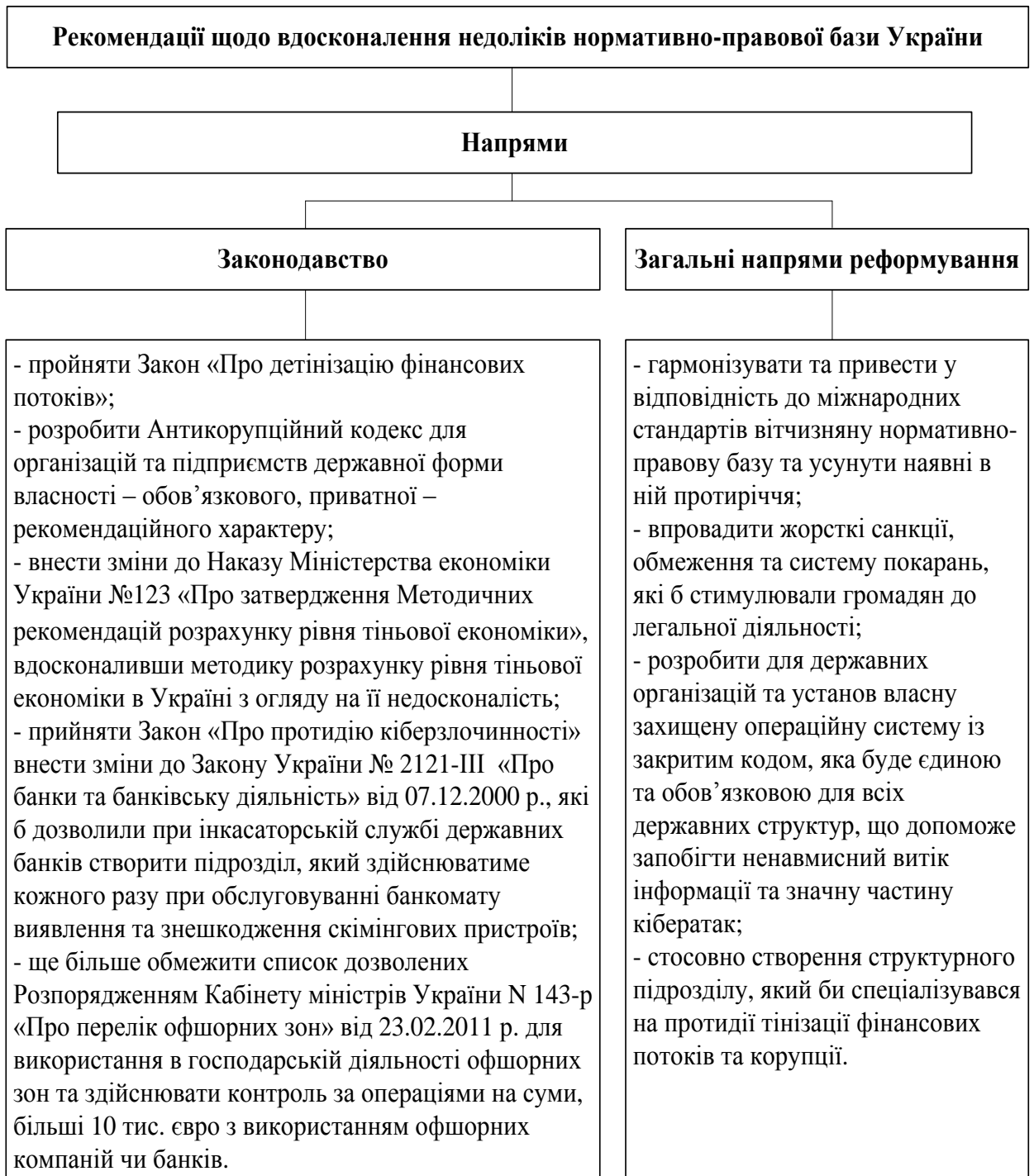

Рис. 2.7. Рекомендації щодо вдосконалення недоліків нормативно-правової бази України

внести зміни до Наказу Міністерства економіки України №123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки», вдосконаливши методика розрахунку рівня тіньової економіки в Україні з огляду на її недосконалість. Рекомендації щодо вдосконалення

методики розрахунку рівня тіньової економіки в Україні та особливості запропонованої вдосконаленої методики розкрито в підрозділі 2.1;

ще більше обмежити список дозволених Розпорядженням Кабінету міністрів України N 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р. для використання в господарській діяльності офшорних зон та здійснювати контроль за операціями на суми, більші 10 тис. євро з використанням офшорних компаній чи банків;

прийняти Закон «Про протидію кіберзлочинності», я якому необхідно чітко встановити, що саме вважається кіберзлочином і що є економічним кіберзлочином. Також необхідно покласти відповідальність за розслідування таких справ на певний структурний підрозділ та розробити систему санкцій та покарань за такі злочини. З огляду на те, що в Україні наразі немає досвіду в боротьбі з таким явищем, а отже і розробкою дієвого законодавства, пропонуємо за основу взяти праці М. Герке – експерта в галузі кіберзлочинності, який приймав участь в розробці законодавства та заходів по боротьбі з кіберзлочинністю в Європі, у працях «Розуміння кіберзлочинності: Керівництво для країн, що розвиваються» та «Розуміння кіберзлочинності: Явище, завдання та законодавчий аспект» визначав сутність кіберзлочинності та методи боротьби із ним. Також при розробці законодавства по боротьбі з кіберзлочинністю необхідно скористатись особливостями та досвідом роботи відкритого 11 грудня 2013 р. в Гаазі у штаб-квартирі Європолу Європейського центру по боротьбі з кіберзлочинністю (ЄСЗ). Основними напрямками роботи ЄСЗ є виявлення незаконної онлайн-діяльності, здійснюваної кримінальними угрупованнями, запобігання та захист від атак, спрямованих на електронні банківські системи, боротьба з онлайн-сексуальною експлуатацією дітей, та злочинами, що впливають на інфраструктуру та інформаційну систему ЄС. Захист електронних банківських систем було виокремлено в окремий напрям діяльності ЄСЗ після аналізу звітності Європолу, яка проілюструвала, що кіберзлочинці щороку крадуть більше ніж 1,5 млрд. євро з дебетних та

кредитних карток [157]. Імплементація досвіду останнього напрямку діяльності Європейського центру по боротьбі з кіберзлочинністю є дуже важливою для України, адже у побуті для громадян становлять найбільшу небезпеку шахрайства, пов'язані з банківськими картками. Найпростішим та найпоширенішим способом шахрайства з банкоматами є скімінг, тобто встановлення спеціальних камер на банкоматах, які фіксують інформацію, що вводиться користувачем на клавіатурі, пристроїв-сканерів на гнізда прийому банківських карток, які зчитують із них всю інформацію в момент потрапляння картки у банкомат, спеціальних накладок чи альтернативних клавіатур, накладених на основну клавіатуру банкомату, які теж фіксують інформацію, яку користувач вводить у систему. Для захисту від економічної кіберзлочинності на підприємствах та зниження загального рівня таких злочинів по країні пропонуємо зобов'язати на законодавчому рівні компанії, банки та підприємства, що діють на території України здійснювати навчання персоналу в сфері запобігання кіберзлочинів та призначення відповідальних осіб чи створення підрозділів з контролю за ризиковими стосовно кіберзлочинів відділами. Також пропонується для таких установ розробити державними структурами ефективне антивірусне та антифішингове програмне забезпечення та систем моніторингу за діяльністю в мережі;

внести зміни до Закону України № 2121-III «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р., які б дозволили при інкасаторській службі державних банків створити підрозділ, який здійснюватиме кожного разу при обслуговуванні банкомату виявлення та знешкодження скімінгових пристроїв. Також доцільно в якості послуг цього підрозділу здійснювати навчання інкасаторів приватних банків по боротьбі з такими шахрайськими приладами. До цього ж закону треба додати статтю, яка за досвідом європейських країн зобов'язуватиме банки емітувати чіповані картки для додаткового захисту користувачів та створення перешкод при махінаціях з банківськими картками. Також необхідно в якості вимог Національного банку до діяльності комерційних банків в Україні включити додатковий

пункт стосовно облаштування та функціонування банкоматів. Всі банкомати обладнані камерами спостереження, проте на практиці при розслідуванні справ про крадіжку карток чи коштів з рахунків виявляється, що камери або не працюють взагалі, або налаштовані таким чином, що кут огляду не дозволяє зафіксувати особу, що здійснювала операції з банкоматом. Також пропонується запровадити ідентифікацію користувача за фото при здійсненні операцій з банкоматом хоча б для корпоративних клієнтів, що дозволить знизити рівень несанкціонованого використання банківських карток чи їх дублікатів, виготовлених шахраями;

розробити Антикорупційний кодекс для організацій та підприємств державної форми власності – обов’язкового, приватної – рекомендаційного характеру. Це дозволить знизити рівень корумпованості всередині структур, а отже і в країні вцілому;

щодо загальних напрямів реформування:

гармонізувати та привести у відповідність до міжнародних стандартів вітчизняну нормативно-правову базу та усунути наявні в ній протиріччя. Це дозволить чітко трактувати нормативні акти та позбавить «шпарин» в законодавстві;

впровадити жорсткі санкції, обмеження та систему покарань, які б стимулювали громадян до легальної діяльності. Особлива увага при розробці карних мір повинна приділятися тим галузям, в яких рівень тінізації та корумпованості найвищий. Для цього запропоновано перейняти закордонний досвід у цьому напрямі, адаптувавши його до вітчизняних особливостей. Такі пропозиції розглянуто у підрозділах 1.3 та 3.3;

розробити для державних організацій та установ власну захищену операційну систему із закритим кодом, яка буде єдиною та обов’язковою для всіх державних структур, що допоможе запобігти ненавмисний витік інформації та значну частину кібератак;

стосовно створення структурного підрозділу, який би спеціалізувався на протидії тінізації фінансових потоків та корупції, рекомендації розкрито у підрозділі 3.1, а рекомендації щодо боротьби з корупцією – у підрозділі 3.3.

Впровадження запропонованих рекомендацій дасть змогу адаптувати національне законодавство до сучасних вимог та потреб, а також європейських стандартів.

Також це дозволить уникнути недоліків та усунути протиріччя, що є в чинній нормативно-правовій базі, уникнути «шпарин», якими користуються суб'єкти господарювання в своїй діяльності, в результаті чого з юридичної точки зору здійснюють цілком легальну діяльність, хоч і має місце відтік капіталу, зниження оподаткування та ін. Реформування вітчизняної нормативно-правової бази за запропонованим зразком допоможе вдосконалити її таким чином, щоб вона регламентувала дії державних структур та правоохоронних органів стосовно кожного виду тінізаційної діяльності, які були неохоплені чинним законодавством та встановлювала чіткі межі відповідальності за кожен злочин і не допускала подвійного трактування того чи іншого діяння, а також передбачала такі рівні відповідальності та штрафні санкції, які б стимулювали суб'єкти господарювання до ведення легальної діяльності.

Такі заходи є ефективними в сучасних умовах, оскільки відповідають міжнародним вимогам та пристосовані до особливостей та потреб України. Дотримання цих рекомендацій дасть змогу знизити рівень тіньової економіки в Україні, здійснити ефективну діяльність в сфері протидії економічній кіберзлочинності та підвищити рівень економічної освіченості населення.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертаційної роботи здійснено аналіз існуючих методів оцінки рівня тіньової економіки, запропоновано їх удосконалену класифікацію. Також запропоновано удосконалену методику розрахунку рівня тіньової економіки з урахуванням недоліків чинної; розроблено модель підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків; з'ясовано особливості вітчизняного законодавства щодо протидії тінізації економіки України та розроблено рекомендації щодо його вдосконалення. Аналіз обраної проблематики за вказаними напрямками дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Доведено, що існує багато різноманітних методів оцінки обсягу тіньової економіки та постійно з'являються нові, а отже і їх класифікації. Вони дають уявлення про сфери використання та напрями застосування методів, проте не вказують на можливі рівні застосування тих чи інших методів, що унеможлиблює вибір того чи іншого методу для певної структури чи підрозділу. З метою удосконалення недоліків наукових підходів щодо оцінювання обсягів тіньової економіки, запропоновано класифікувати ці методи, поділяючи їх за рівнями використання на методи місцевого та державного застосування, що дасть змогу чітко оцінити особливості, місце та можливості застосування кожного методу, а отже допоможе при розробці нових методів оцінки рівня тіньової економіки.

2. Виявлено, що особливостями офіційної Методики розрахунку рівня тіньової економіки є те, що вона дає змогу врахувати ті фактори тінізації, які раніше не було включено до методики, що дасть змогу повніше та точніше оцінити рівень тінізації економіки. Точна оцінка є необхідною, оскільки без неї не може бути здійснено дієвих заходів по боротьбі з тіньовою економікою. Зважаючи на це, запропоновано комплексну

удосконалену офіційну Методику, доповнивши її експертними методами оцінки. Оскільки рівні тіньової економіки в галузях економіки різні, але виокремлюють найбільш сприйнятливі до тінізації, серед яких, зокрема, будівельний, готельно-ресторанний, туристичний бізнес, виникає необхідність додаткової оцінки обсягів тінізації в цих галузях. Тому запропоновано впровадження коефіцієнту тінізації валової доданої вартості в сфері готельно-ресторанного бізнесу. Запропонований коефіцієнт є ефективним в сучасних умовах і може бути використаним при здійсненні офіційного рівня тінізації в сфері готельно-ресторанного бізнесу як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Це дасть змогу точніше оцінити рівень тіньової економіки.

3. З'ясовано, що в напрямі удосконалення науково-теоретичних підходів до підвищення ефективності функціонування адміністративних структур, впровадження структурної моделі підвищення ефективності адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків на загальнодержавному рівні з врахуванням думки громадськості та надання їй права управління та, європейських стандартів і залучення незалежних зарубіжних експертів, яка досягається шляхом створення Комітету по боротьбі з тіньовими потоками і корупцією і Департаменту фінансового контролю є стратегічно важливим завданням сучасності, що дозволить значно знизити рівень тінізації економіки в Україні та заощадити кошти Державного бюджету обсягом орієнтовно в 230 млн. грн.

4. Ефективність та належна організація, а також відповідність актуальним обставинам нормативно-правової бази в сфері детінізації фінансових потоків є одними із найважливіших факторів злагодженої роботи всіх установ та організацій, а також забезпечення відповідності чинного механізму боротьби з тіньовими потоками та ефективного його впровадження в дію.

5. З'ясовано, що в Україні відсутній закон «Про детінізацію фінансових потоків». Крім того, законодавство не передбачає навіть

загального визначення тіньової економічної діяльності, її чітких меж та відповідальності за такі дії. Це призводить до того, що не всі злочини можна вірно класифікувати та передбачити належний рівень відповідальності за їх скоєння.

6. Доведено, що в Україні немає структурного підрозділу, який би спеціалізувався виключно на боротьбі з тіньовою економікою. Наразі часткова відповідальність за протидію цим явищем покладена на різні структурні підрозділи. Це знижує ефективність роботи, пов'язаної з детінізацією фінансових потоків.

7. З'ясовано, що в Україні відсутні нормативно-правові акти, які визначають поняття економічної кіберзлочинності та передбачають відповідальність за них. Також не здійснюється оцінка рівня економічної кіберзлочинності незважаючи на те, що вона є одним з п'яти найпоширеніших злочинів в Україні і світі. Відсутні рекомендації щодо протидії економічній кіберзлочинності всередині корпорацій та організацій, не здійснюється консультаційна діяльність, тренінги з приводу протидії цьому явищу на підприємствах та організаціях державної форми власності.

8. Виявлено, що загрозливим для економіки України є відтік капіталу через офшорні зони. Довгий час в законодавстві України не було ніяких обмежень щодо використання в господарській діяльності суб'єктами господарювання та підприємницької діяльності офшорних банків чи офшорних компаній. Першою і єдиною спробою законодавчо врегулювати цю проблему стало прийняття Розпорядження Кабінету міністрів України N 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р. Проте відсутність чітко розробленого законодавства щодо використання офшорних зон при здійсненні розрахунків призвело до подальшого відтоку капіталу. В той же час в зарубіжних країнах, зокрема Франції, давно зробили висновок про те, що необхідно обмежувати використання офшорних зон суб'єктами господарювання з метою зниження рівня відмивання «брудних грошей».

9. Доведено, що недосконалим є законодавча база щодо боротьби з корупцією в Україні, про що свідчать статистика. Особливо важливим напрямом боротьби з корумпованістю в Україні є боротьба з корупцією державних службовців та серед політичних партій.

10. З'ясовано, що нормативно-правова база відіграє важливу роль в процесі детінізації економіки. Також виявлено, що при розробці нормативно-правових актів необхідно керуватись не лише юридичними поглядами на проблеми, але і здійснювати глибинний фінансовий аналіз, а також зважити на узгодженість нових актів з вже існуючими нормативно-правовими документами. Лише за таких умов можлива побудова ефективного законодавства щодо детінізації економіки.

Результати досліджень відображено у таких працях: [31; 33; 35; 39; 41; 48; 49].

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ НАПРЯМІВ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Домінанти фінансової політики держави щодо зменшення обсягів тіньових потоків

Фінансова політика держави, спрямована на зменшення обсягів тіньових потоків є одним із найважливіших напрямів фінансової політики держави. Вона не лише допомагає залучити додаткові кошти в економіку країни, але й зменшує ризики для економічної системи держави.

Серед науковців немає єдиного і чіткого визначення поняття «фінансова політика». Серед зарубіжних науковців найпоширенішими є наступні визначення.

Ш. Бланкарт, керуючись твердженням, що політика є сукупністю правил прийняття рішень, що визначають результат раціональних дій індивіда, визначає фінансову політику як правила прийняття рішень продуктивною державою і наголошує на зв'язку обсягу державної діяльності та правил прийняття рішень [8, с. 26].

К. Макконнелл і С. Брю ототожнюють поняття фінансово-бюджетної і фінансової політики та визнають їх як зміни, які вносяться урядом у порядок державних витрат і оподаткування та спрямовані на забезпечення повної зайнятості і неінфляційного національного продукту [61].

Вітчизняні науковці дотримуються дещо іншої думки стосовно сутності фінансової політики.

Згідно з думкою В. Опаріна, фінансова політика – комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та

повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей [163].

В. Федосов вважає, що фінансова політика – це цілеспрямована діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів задля досягнення поставленої мети [14].

О. Романенко визначає фінансову політику як сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і використання, які держава здійснює через фінансову систему [163].

О. Сліпушко вважає фінансову політику системою заходів у сфері фінансів з метою цілеспрямованого впливу держави на розвиток фінансово-кредитної системи і національної економіки загалом [59].

В результаті дослідження було виявлено 3 доміанти фінансової політики держави, спрямовані на зменшення обсягів тіньових потоків (рис. 3.1.):

діяльність державних органів, щодо боротьби з тінізацією фінансових потоків і спеціалізованих структурних підрозділів;

нормативно-правова база, щодо детінізації фінансових потоків;

ефективний механізм протидії відмиванню «брудних грошей».

З'ясуємо сутність доміант фінансової політики держави, спрямованих на зменшення обсягів тіньових потоків з часів незалежності і до наших днів в контексті напрямів реалізації фінансової політики держави щодо детінізації.

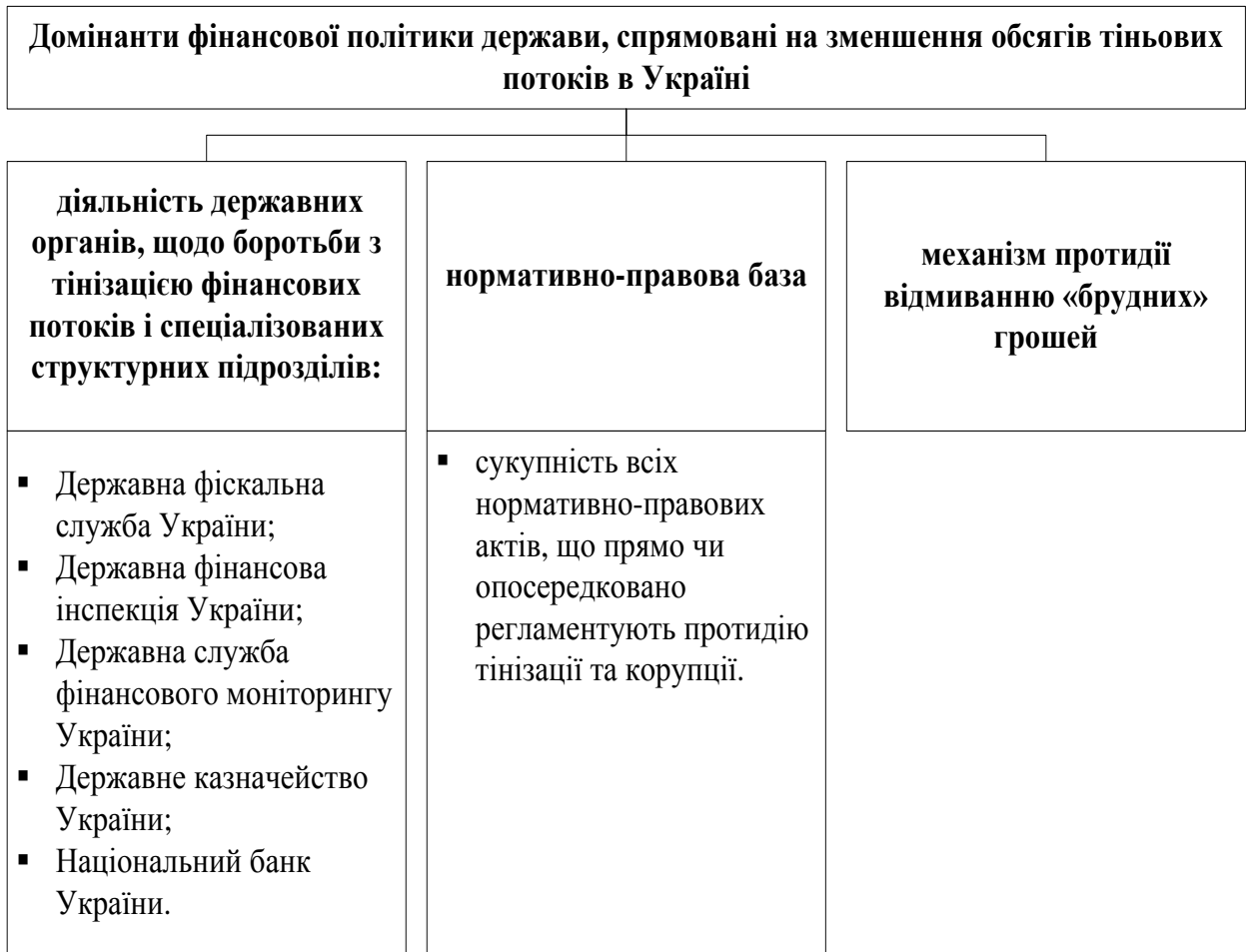

Рис. 3.1. Домінанти фінансової політики держави, спрямовані на зменшення обсягів тіньових потоків в Україні

Домінанта 1. Нормативно-правова база. Фінансова політика держави, спрямована на зменшення обсягів тіньових потоків, розпочалась на початку 1990-х рр. з прийняття базових законів (рис. 3.2.):

- Закону України «Про банки і банківську діяльність»;
- Закону України «Про державну податкову службу України»;
- Закону України «Про державну митну службу України»;
- інші.

Наступний етап почався в 1994 р. зі створюється першої Лабораторії дослідження тіньової економіки в Національному інституті економічних програм Національної академії наук України.

Рис. 3.2. Етапи формування доміанти 1 «Нормативно-правова база»

Це дало поштовх розвитку детінізації та глобальним дослідженням самого явища тінізації, його причин, наслідків, сутності.

Проте, незважаючи на реформи та дослідження проблеми тінізації, частина нормативних актів залишалась чинними ще з часів Радянського союзу, зокрема Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р., що не відповідало вимогам сучасності та вимагало глобального реформування.

В кінці 1990-х рр./на початку 2000-х рр. розпочалась часткова інтеграція закордонного досвіду боротьби з тіньовим капіталом та приведення національного законодавства до міжнародних стандартів. У цей час було:

прийнято рекомендації FATF щодо зменшення обсягів тіньового капіталу;

прийнято новий Кримінальний кодекс України;

внесено зміни до основних законів, що регламентують економічну діяльність країни відповідно до міжнародних норм та стандартів.

Також у 2001 р. було підписано Конвенцію про кіберзлочинність, проте ратифікували її лише в 2005 р., а чинності вона набрала 01.07.2006 р. Хоча подальших кроків в розвитку цього напрямку протидії тінізації реалізовано так і не було. 11 вересня 2006 р. прийнято Указ Президента України N 742 (742/2006) «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», а в 2009 р. було затверджено Наказом Міністерства економіки України №123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки».

Починаючи з 2010 р. відбулось багато змін у сфері боротьби з тіньовими потоками:

прийнято Бюджетний кодекс України;

прийнято Податковий кодекс України;

змінено в черговий раз базові закони, що прямо чи опосередковано впливають на обмеження рівня тіньових потоків в Україні;

здійснено перші кроки на шляху до зниження рівня тінізації економіки разом з прийняттям Розпорядження Кабінету міністрів України N 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р.;

важливим кроком стало офіційне визнання проблеми корупції разом з прийняттям 21.10.2011 р. Указу Президента України «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр.»;

на зміну Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 2011 р. впроваджено Закон України «Про запобігання корупції», який частково усуває слабкі місця в попередніх нормативних документах, що стосувались боротьби з корупцією;

прийняття 2014 р. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;

створення Національного антикорупційного бюро України 2015 р.

В Україні було здійснено багато заходів для зменшення обсягів тіньових потоків. Проте вони виявились недостатньо дієвими. Про це свідчить той факт, що на початку 2010 р. Україну було внесено до «чорного списку» FATF [153], а також численні масштабні економічні махінацій в Україні. Українські установи також були звинувачені у тінізаційній діяльності.

У 2012 р. проти українського банку «Базис» порушено справу, пов'язану із тіньовою діяльністю. Зокрема, найбільш гучними були справи, пов'язані з діяльністю будівельної компанії «Еліта-Центр» [99] та банку «Таврика» [63].

У 2014 р. урядом Австрії заморожено рахунки 18, Швейцарії – 29 [58], Нідерландів – 18, Великобританії – 18, Канади – 18 [215] українських урядовців, проти яких порушено справи про фінансові злочини. До цих списків потрапили: С. Арбузов, М. Азаров, О. Азаров, Р. Богатирьова, М. Добкін, Ю. Іванющенко, І. Калінін, Г. Кернес, О. Клименко, А. Ключев, С. Ключев, Б. Колесников, Ю. Колобов, В. Козак, С. Курченко, В. Коряк, О. Лукаш, А. Портнов, О. Попов, М. Присяжнюк, А. Пшонка, В. Пшонка, В. Ратушняк, В. Сівкович, Е. Ставицький, Д. Табачник, С. Шуляк, О. Якименко, О. Янукович, В. Янукович (молодший), В. Янукович, О. Єфремов, В. Захарченко. Також про значні масштаби хабарництва серед державних службовців та управлінського апарату свідчать

дослідження Legatum Institute, та нью-йоркського Institute of modern Russia [99].

Фактично неоціненою і залишеною без уваги в Україні є проблема економічної кіберзлочинності. Єдиний документ, що регламентує її є Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована в 2005 р. Наразі немає механізму визначення обсягів фінансових потоків через віртуальний сектор економіки, більшість порушень взагалі не розглядаються як кримінальні. Відсутня також система оцінки важкості злочину та не розроблено карних заходів за такі злочини. Немає чітко визначених структур, до компетенції яких повинні потрапляти такі злочини. Лише в окремих випадках, коли економічний кіберзлочин може класифікуватись і як виключно економічний чи кримінальний, згідно з чинним законодавством України, злочинця може бути притягнуто до відповідальності. В інших випадках такі злочини залишаються поза увагою і стають інколи темою неофіційних досліджень громадських організацій, як, наприклад, фірма PwC (PricewaterhouseCoopers) – одна з чотирьох найбільших у світі міжнародних компаній з аудиту, оподаткування та права, супроводу транзакцій та консультування зі штаб-квартирою у Лондоні, Сполучене Королівство, що діє на території України з 1993 р. У 2011 р. нею було здійснено дослідження «Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочини в центрі уваги» [158], що є на сучасному етапі єдиною спробою оцінити масштаби економічної кіберзлочинності та її особливості в Україні. З огляду на значний рівень показників, отриманих в результаті дослідження, та відсутність уваги уряду до цієї проблеми, необхідне реформування законодавства з приділенням належної уваги економічній кіберзлочинності.

Проблемною залишається сфера розрахунків через офшорні зони. Щороку значні обсяги капіталу залишаються на рахунках офшорних компаній та не повертаються в економіку країни. Зважаючи на значний обсяг капіталу, виведеного державними службовцями за межі країни, важливість врегулювання проблеми використання офшорних банків та офшорних

підприємств у господарській діяльності резидентами України гостро постає в наш час.

Єдиним документом, який хоч якось обмежує використання офшорних зон в господарській діяльності громадян України є Розпорядження Кабінету міністрів України N 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р. З 2011 р. жодних кроків у напрямі скорочення обсягу капіталу, що проходить через офшорні зони, не було, хоча досвід зарубіжних держав показав, що обмеження експортно-імпортних операцій з використанням офшорних зон ж дієвим кроком на шляху скорочення обсягів відмивання «брудних грошей».

Обсяги офіційно зареєстрованих грошових потоків через офшорні центри наведено в табл. 3.1. [177; 19].

Таблиця 3.1.

Обсяги грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій з товарів та послуг через офшори за 2013 р. у млн. дол. США

Країни	Експорт	Імпорт	Сальдо
АНДОРРА	0,0742	0,1116	-0,0374
АРУБА	2,9492	0	2,9492
БАРБАДОС	1,7988	0,0366	1,7622
БАХРЕЙН	1,0217	0,0305	0,9912
БЕЛІЗ	268,4969	24,528	243,9689
ВАНУАТУ	0,5882	0	0,5882
ДОМІНІКА	2,3415	8,0446	-5,7031
ДЖЕРСІ	0,3589	0,9947	-0,6358
ЛІБЕРІЯ	33,9237	0,1305	33,7932
МАЛЬДІВИ	1,9491	2,5607	-0,6116
МАРШАЛЛОВІ ОСТРОВИ	69,8634	0,886	68,9774
МОНАКО	0,5275	0,21	0,3175
ОСТРОВИ КУКА	6,101	0,0007	6,1003
УСЬОГО	78156,96	84595,78	-6438,812
у тому числі офшорні зони	389,9941	37,5339	352,4602
питома вага офшорних зон у загальному обсязі	0,498988	0,044369	-

Джерело: складено за даними Служби статистики України [177; 19].

З огляду на обсяги відтоку капіталу через офшорні центри, реформування законодавства, що регламентує їх використання, є необхідним у сучасних умовах. Також доцільним є не лише обмеження офшорних

центрів, доступних для використання, але і можливості резидентам створювати власні підприємства чи банки на території офшорних зон.

Як вже було зазначено, обсяги корумпованості державних службовців в Україні значні. Лише за офіційними даними СБУ обсяг корупції становить 35-52,5 млрд. грн. щорічно [153]. З огляду на те, що обсяг ВВП в 2013 р. становив 1,475 трлн. грн. [9], корупційні діяння становлять близько 3,56% ВВП, не зважаючи на прийняті закони та Стратегію боротьби з корупцією. Також великим є обсяг тінізації всередині підприємства та організацій як державної, так і приватної форми власності. Тому необхідною є розробка законодавства, спрямованого на зниження рівня корупції як серед державних службовців, так і всередині підприємств і організацій державної (обов'язковий характер) та приватної (рекомендаційний характер) форми власності.

Домінанта 2. Механізм протидії відмиванню «брудних грошей» детально досліджено в підрозділі 3.2.

Домінанта 3. Державні органи, щодо боротьби з тінізацією фінансових потоків. На даний час в Україні немає єдиного органу, який здійснює контроль, оцінку та вирішення проблеми тіньової економіки. Частково ці функції покладено на, Державну фіскальну службу України, Державну фінансову інспекцію України, Державну службу фінансового моніторингу України, Державне казначейство України та Національний банк України.

Оцінку рівня тіньової економіки здійснюють Державна служба статистики України та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Кожна установа керується власними нормативними документами, що регламентують саме її діяльність. Це призводить до того, що в поле зору кожної установи потрапляють лише окремі злочини, а не всі, що пов'язані з тінізацією фінансових потоків. Деякі злочини важко класифікувати, оскільки вони можуть мати одночасно риси кількох видів злочинів. Це призводить до ускладнень в прийнятті рішень щодо такого злочину та передачі його до компетенції того чи іншого органу, що не лише збільшує витрати часу на

розгляд кожної справи, але й призводить до зростання витрат на адміністрування кожного окремого випадку. Щодо оцінки обсягу тіньових потоків, завдяки різним підходам до оцінки, виникають суттєві розбіжності в показниках (детально розглянуто в розділі 2.1). Отже, така діяльність є неефективною.

На основі аналізу недоліків фінансової політики держави, спрямованої на зменшення обсягів тіньових потоків, розроблено рекомендації для вдосконалення фінансової політики держави, спрямованої на зменшення обсягів тіньових потоків.

Рекомендації щодо вирішення проблеми економічної кіберзлочинності, відтоку коштів через офшорні зони та реформування законодавства, стосовно корупційних діянь з метою обмеження обсягів корупції в Україні, розкрито у розділі 2.3., вдосконалення діяльності адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків на загальнодержавному рівні в Україні у підрозділі 2.2., а механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні в підрозділі 3.2.

В зарубіжних країнах давно дійшли висновку, що боротьбу з тінізацією економіки та корупцією повинні реалізовувати спеціалізовані служби, що значно підвищує ефективність протидії цим явищам. З огляду на високий рівень тінізації фінансових потоків та корупції в Україні, реформа, спрямована на створення єдиного органу попередження та контролю за ними на місцевому рівні, є необхідною.

Запропоновано створити в Україні на місцевому рівні Службу фінансового контролю при регіональних радах депутатів. Вона включатиме до свого складу депутатів місцевих рад і матиме державне фінансування. Служба буде сприяти вирішенню проблем тінізації фінансових потоків та корупції. На відміну від сучасної організації контролю і протидії тінізації фінансових потоків та корупції на місцевому рівні, це дасть змогу не лише зосередити всі важелі управління в одній структурі, але й сприятиме кращій координації детінізаційних заходів.

До штату цього органу пропонується включити спеціалістів різних галузей: економіки, юриспруденції, інформатики, фінансової міліції. З огляду на те, що у певних структур вже є досвід боротьби з тінізацією фінансових потоків, доцільно залучити фахівців з Національного банку України, Державної фіскальної служби України, Державної фінансової інспекції України та Державного казначейства України. Для виїзних перевірок пропонується організувати мобільні групи, склад яких повинен формуватись в залежності від особливостей кожного конкретного випадку. У зв'язку зі скороченням бюджетного фінансування та з метою економії бюджетних коштів запропоновано не створювати спеціальну структуру, а заснувати Службу фінансового контролю при регіональних радах депутатів. Для координації діяльності Служби також пропонується залучити в якості експертів незалежних науковців.

До Служби повинні потрапляти всі справи, що стосуються тінізації чи корупції. Її основною функцією повинен бути збір інформації про тінізаційні та корупційні діяння на місцевому рівні, їх розслідування за потреби та передача інформації до Департаменту фінансового контролю чи до Комітету по боротьбу з тіньовими потоками і корупцією, в залежності від результатів розслідування. Лише вона повинен розглядати їх та провадити за ними розслідування на місцевому рівні.

На Службу необхідно покласти відповідальність за розробку норм, нормативів та стандартів щодо діяльності, яка може бути пов'язаною із тінізаційною чи корупційною. Також Служба повинна здійснювати роз'яснювальну та консультаційну роботу серед населення.

Для держслужбовців необхідно розробити систему норм та приписів, що регламентують їх діяльність, а також інструкції щодо поведінки в різних ситуаціях для чіткого розмежування незаконної діяльності. Також необхідно здійснювати тренінги з періодичністю в один рік щодо уникнення нелегальної діяльності.

Ще одним напрямом діяльності Служби фінансового контролю повинна бути перевірка державних службовців, а також політиків на місцевому рівні перед зайняттям ними посади на наявність яких-небудь порушень в сфері тінізації чи корупції, глибока перевірка джерел їх доходів. Цей орган повинен також здійснювати періодичну перевірку державних службовців з метою виявлення недобросовісних працівників та здійснювати контроль за подальшою діяльністю осіб, що раніше обіймали керівні посади і можуть володіти стратегічно важливою інформацією чи такою, що може бути класифікована як державна таємниця та у випадку розголошення може завдати шкоди національним інтересам. Цей орган повинен розробляти норми та приписи щодо правміл поведінки державних службовців як тих, що працюють всередині країни, так і тих, що знаходяться у відрядженні за кордоном.

Також при новоствореній організації повинні існувати центри та гарячі лінії, куди б могли звертатись громадяни та повідомляти про відомі їм факти корупції чи тінізації. Такі центри та лінії повинні ґрунтуватись на принципі анонімності та надійності. Це означає, що особи, які повідомляють про скоєний злочин чи діяння, повинні зберігати анонімність та не нести відповідальності перед законодавством.

Вся інформація, що надходить від громадян, повинна бути, перш за все, перевіреною на надійність та достовірність. Лише у випадку доведення її правдивості співробітники можуть починати розслідування.

Також новостворений орган повинен нести відповідальність за розробку та впровадження ефективної системи оцінки обсягів тіньових потоків на місцевому рівні. На нього також покладається розробка та удосконалення механізму боротьби з тіньовими потоками, відмиванням «брудних грошей», економічною кіберзлочинністю та корупцією, результати якої подаватимуться в якості пропозицій до Департаменту фінансового контролю та Комітету по боротьбі з тіньовими потоками і корупцією.

Ще одним важливим напрямом діяльності запропонованого органу повинна бути обов'язкова гласність. Всі значні справи, що належать до його компетенції, повинні обов'язково оприлюднюватись по завершенню розслідування. Його представники мають тісно співпрацювати з громадськими організаціями, що здійснюють протидію тінізації фінансових потоків та корупцією та, за необхідності, підтримувати їх і надавати необхідну для їх діяльності інформацію.

Така співпраця сприятиме прозорості діяльності державних структур, підвищенню рівня довіри у населення, а також допоможе охопити більш широке коло чинників і параметрів, що впливають на збільшення рівня тіньової економіки та корумпованості суспільства, а також створенню цілісної системи контролю за тіньовими потоками та корупцією.

Окрім громадських організацій, що здійснюють протидію корумпованості та фінансовій тінізації суспільства, є ще один важливий орган управління, який необхідно залучити до боротьби з тінізацією фінансових потоків – постійно діючі комісії депутатів.

Ці комісії є важливим органом самоврядування. Вони можуть стати ефективним доповненням до діяльності запропонованої організації, оскільки до їх компетенції належать фактично всі сфери життя громади. До їх компетенції належать такі питання:

1. Регламенту, забезпечення законності, правопорядку, розвитку місцевого самоврядування.
2. Бюджету, фінансів, соціально-економічного розвитку.
3. Житлово-комунального господарства та управління комунальною власністю.
4. Підприємницької діяльності, побутового, торговельного обслуговування та регуляторної політики.
5. Освіти, молоді, культури, спорту та засобів масової інформації.
6. Соціального захисту населення, охорони здоров'я материнства та дитинства.

7. Екології та регулювання земельних відносин.

8. Промисловості, будівництва, транспорту та зв'язку.

Діяльність постійно діючих комісій депутатів на користь запропонованої організації дозволить знизити рівень тінізації та корумпованості серед її представників, а також отримувати більш повну інформацію про злочини та правопорушення, оскільки до цих комісій надходять великі масиви інформації з усіх сфер господарювання та депутати володіють інформацією, яку отримують від громадян, що звертаються у їх приймальні.

З одного боку, у громадян більше довіри та менше остраху перед депутатами, а отже останні можуть отримати більше даних, з іншого – така робота допоможе знизити навантаження на працівників запропонованої служби та скоротити витрати часу та коштів на адміністрування.

Злагоджена робота постійно діючих депутатських комісій та запропонованої Служби дасть змогу також налагодити більш тісний зв'язок між структурними підрозділами, суспільством і державою, збільшити рівень довіри населення до органів державної влади та спонукати населення до перейняття контролюючих функцій. Також доцільним буде залучення незалежних експертів з різних галузей до діяльності запропонованої організації. Особливе значення матиме перейняття зарубіжного досвіду у залучених провідних закордонних експертів.

З огляду на суспільні та економічні особливості регіонів України, заключним етапом у формуванні діяльності запропонованої організації повинна бути співпраця та обмін досвідом між працівниками її структурних підрозділів у різних регіонах країни. Завдяки обміну працівниками на певний час досягатиметься не лише їх об'єктивність при розгляді тих чи інших справ на незнайомій території, але й підвищення їх кваліфікації, збагачення досвіду та забезпечення мобільності.

Структурну модель функціонування Служби фінансового контролю зображено на рис. 3.3.

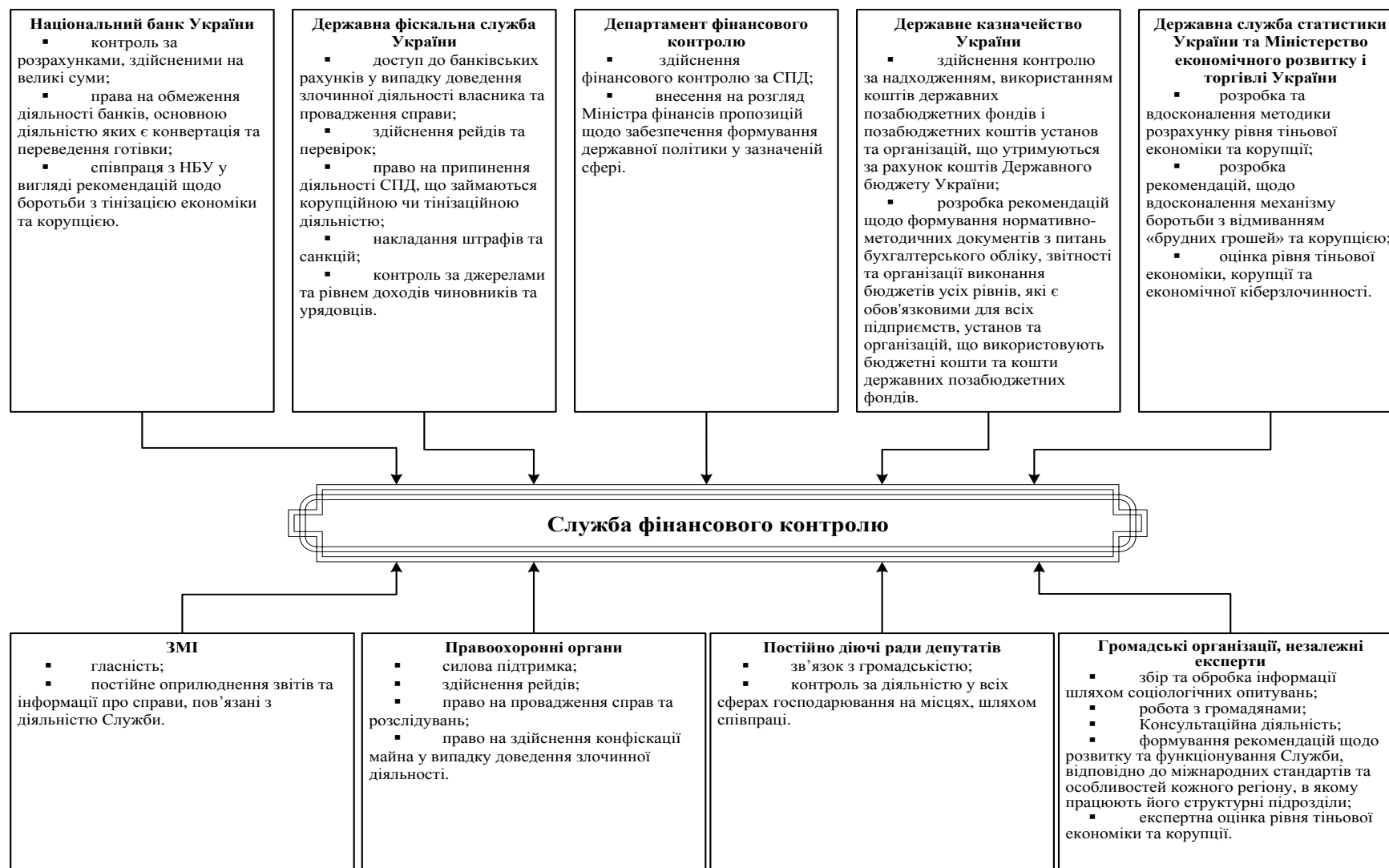

Рис. 3.3. Структурна модель функціонування Служби фінансового контролю

Запропоновані зміни передбачають заснування єдиної організації, яка вирішуватиме проблему тінізації фінансових потоків та корупції на місцевому рівні. На відміну від сучасної організації контролю та протидії тінізації фінансових потоків та корупції, це дасть змогу не лише зосередити всі важелі управління в одній структурі, але й сприятиме кращій координації, прискорить реагування, додасть прозорості та допоможе залучити до боротьби з тіньовою економікою та корупцією громадські організації, постійно діючі комісії депутатів та громадян.

Також відмінністю є те, що створення такої організації як Служба фінансового контролю відповідатиме європейським нормам (як зазначалося у пп. 1.3., в Німеччині є організації, що працюють за подібним зразком) та сприятиме підвищенню рівня фінансової та правової освіченості населення, особливо у сфері протидії тінізації фінансових потоків та корумпованості.

Запропоновані рекомендації щодо створення Служби фінансового контролю є ефективними в сучасних умовах, оскільки відповідають нормам міжнародного права, що важливо в умовах міжнародних інтеграційних процесів. Також вони пристосовані до українських реалій. Дотримання цих рекомендацій дасть змогу не лише підвищити рівень довіри населення до влади та здійснювати більш ефективну діяльність в напрямі боротьби з тінізацією фінансових потоків та корупцією, але і значно знизити затрати часу та коштів на адміністрування, що є важливим в умовах сучасного дефіциту бюджету та політики економії бюджетних коштів.

Перевагою запропонованих пропозиції є те, що вони можуть бути впроваджені та будуть ефективними також в умовах економічної нестабільності.

3.2. Формування фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей»

Механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» є важливою складовою фінансової безпеки будь-якої країни. Завдяки його ефективному функціонуванню забезпечується фінансова стійкість держави. Механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» є складовою фінансового механізму держави.

В фаховій літературі зустрічається лише фрагментарне висвітлення фінансового механізму який має відношення до тінізації фінансових потоків, а саме у працях В. Базилевича, Ш. Бланкарта, М. Крупки. Погляди на окремі складові механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» містяться у працях Ю. Козака [65], П. Мельника [10], В. Романюка [125], О. Грищенка [17], К. Швабія [176], О. Турчинова [152].

Наведемо окремі визначення фінансового механізму.

Одне із перших визначень фінансового механізму у вітчизняній економічній думці було дано в монографії М. Песселя, де він визначив фінансово-кредитний механізм як складову частину єдиного механізму соціалістичного господарювання – сукупність методів, за допомогою яких використовується дія економічних законів соціалізму. І чим глибше вони пізнані та більш правильно застосовуються, тим більш ефективні рішення органів господарського керівництва, тим більш дієве використання фінансів та кредиту [115, с. 23].

В. Базилевич та Л. Баластрик пропонують таке визначення фінансового механізму: фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою

забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення [6].

На думку Ш. Бланкарта, складовими частинами фінансового механізму є планування і прогнозування, розрахунок фінансових показників, нормативи та норми, ліміти, резерви, стимули, санкції, закони, управління [175].

М. Крупка трактує фінансово-кредитний механізм як сукупність методів і форм, інструментів та важелів з відповідним регулюванням і забезпеченням їхнього впливу на інноваційний розвиток усіх сфер національної економіки [75; 76].

Отже, зважаючи на відсутність визначення саме фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей», запропонуємо відповідне визначення.

Фінансовий механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» – це складова фінансового механізму держави, яка має на меті контроль за відмиванням «брудних» грошей та функціонує на всіх рівнях фінансової системи і направлена на протидію тінізації фінансових потоків.

Фінансовий механізм повинен мати сферу застосування та складові. Отже, дамо характеристику фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей». Він функціонує на державному рівні та охоплює всіх суб'єктів господарювання. Тобто учасниками процесу, пов'язаного з функціонуванням фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» є господарські суб'єкти та банківська система.

Суб'єктами забезпечення функціонування механізму є окремі структури чи установи і організації, що можуть формувати структурні підрозділи по боротьбі з тіньовою економікою чи її складовими.

Об'єктом механізму є будь-які прояви тінізації фінансових потоків суб'єктами господарювання.

Складовими фінансового механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» є планування і прогнозування, розрахунок фінансових показників,

нормативи та норми, ліміти, резерви, стимули, санкції, закони, управління, контроль.

Проаналізуємо, як реалізується виконання всіх складових механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні які є недоліки у їх реалізації:

а) планування і прогнозування існує у вигляді розробки стратегії боротьби з тіньовою економікою і корупцією та розрахунків показників цих явищ. Планові та прогнозні показники і стратегія боротьби з тіньовою економікою виявилась неефективними, оскільки планові обсяги та ті, які відображали органи державної статистики були значно нижчими, ніж реальні. О. Баллоу у дослідженні корупції в Україні за часів В. Янкуовича, що здійснювалось на замовлення Legatum Institute, а також нью-йоркського Institute of modern Russia зазначає, що масштаби корупції урядовців та високопосадовців значно перевищують будь-які з існуючих оцінок, адже практично у всіх ланках державного апарату хабарництво було, свого роду, системним явищем [206];

б) розрахунком фінансових показників реалізується Державною службою статистики України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та ґрунтується на спеціально розроблених оцінках. Зокрема такою мірою для виявлення рівня тіньової економіки є затверджена Наказом Міністерства економіки України №123 «Про затвердження методики Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009 р. методика. Розрахунок фінансових показників також здійснюється недостатньо ефективно. На сучасному етапі державна статистика не може в повному обсязі охопити всі сфери господарювання, зокрема стихійну торгівлю, корупційні діяння, нелегальний ринок оренди майна та надання послуг без офіційної сплати податків;

в) нормативи та норми – встановлюються Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, Національним банком України та міністерствами. До них відносять норми обігових коштів, ставки заробітної

плати, норми витрачання коштів у бюджетних установах, норми відрахувань до фондів соціального призначення тощо. Також, згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність», НБУ встановлює обов'язкові для всіх комерційних банків економічні нормативи:

- мінімальний розмір статутного фонду;
- платоспроможність банку;
- показники ліквідності банку;
- максимальний розмір ризику на одного позичальника.

У напрямі розробки та реалізації норм та нормативів здійснювалось багато кроків з боку НБУ, проте їх виявилось не достатньо. Падіння курсу гривні та зниження золотовалютних запасів, зростання зовнішньої заборгованості свідчить про те, що його діяльність була не достатньо ефективною та своєчасною;

г) ліміти встановлюються Національним банком України, Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України. До них належать обмеження обігу готівкових коштів, допустимої суми готівкових та безготівкових коштів при розрахунках за добу, обмеження обміну та обігу валюти, ввезення/вивезення при перетині кордону грошових коштів, ембарго та інше. В сучасних умовах є досить дієвими;

д) резерви формуються Національним банком України для покриття непередбачуваних витрат та стабілізації економіки в кризовий період. Як показала практика, політика формування резервів була недостатньо дієвою, оскільки сформованих резервів не вистачає на покриття державних потреб у кризовий період та належної підтримки банківського сектору. Також останнім часом спостерігається скорочення золотовалютних резервів України, що є негативним явищем;

е) стимулами є зниження податкових ставок, пільги для зайнятих у тій чи іншій галузі, податкові канікули, амністія капіталу, здобутого певним чином. На даний час система стимулів недостатньо розвинута;

ж) санкції приймаються до фізичних та юридичних осіб, що порушили законодавство за рішенням суду за ініціативи уповноважених органів. Реалізуються у вигляді штрафів, пені, обмежень різних рівнів, виключення зі списку держзакупівель та ін. На даний час система санкцій є недостатньо жорсткою, про що свідчать численні порушення. Це призводить до того, що нерідко суб'єктам господарювання вигідніше порушувати законодавство та сплачувати штрафи, ніж дотримуватись законодавства. Лише одним із багатьох прикладів цього слугує Стаття 231. «Розмір штрафних санкцій» Господарського кодексу України. Нею передбачено штрафні санкції за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) у розмірі 20 % вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг), а за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1 % вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожний день прострочення, а за прострочення понад тридцять днів додатково стягується штраф у розмірі 7 % вказаної вартості [13];

з) закони приймаються Верховною Радою України для регулювання питань, пов'язаних з економічною діяльністю суб'єктів господарювання. Прикладом такого Закону у боротьбі з легалізацією злочинного капіталу є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 р. Законодавча база з питань запобігання тінізації економіки потребує реформування;

и) управління протидією легалізації «брудних грошей» також реалізується нераціонально. Немає спеціально сформованого органу чи структури, яка б в єдиному порядку вирішувала справи, пов'язані з тінізацією економіки та корупцією. Справами, пов'язаними з відмиванням «брудних грошей» згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму» від 28.11.2002 р. повинен реалізовувати Спеціально

уповноважений орган, який є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Діяльність такого ж органу передбачена Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 р. Проте його діяльність не є спеціалізованою суто на відмиванню «брудних грошей» та корупції, що значно знижує його ефективність. Також негативним чинником є те, що наразі всі структури, які причетні до розслідування таких злочинів підпорядковані управлінському апарату. Тобто апріорі не зацікавлені в розслідуванні, якщо до таких справ причетний хтось з високопосадовців;

к) контроль за справами, пов'язаними з відмиванням «брудних грошей» покладено на Спеціально уповноважений орган, Фінансову інспекцію України, Державну службу фінансового моніторингу України, Державну фіскальну службу України та Національний банк України.

Як показала практика, чинний механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні виявився недостатньо ефективним, що призвело до масового відтоку коштів з держави саме завдяки високопосадовцям. Аналіз реалізації цього механізму дав змогу виявити недоліки практично у всіх його складових.

На основі аналізу недоліків складових чинного механізму запобігання відмиванню «брудних грошей», було розроблено науково-методичний підхід щодо напрямів удосконалення механізму запобігання відмиванню «брудних грошей». Ці рекомендації систематизовано за такими напрямками:

Зв'язки з громадськістю:

для більш об'єктивної оцінки та прогнозування рівня тіньової економіки необхідно залучення незалежних експертів, експертів FATF, а також таких незалежних організацій та проектів, як Corrupt UA створеного за

підтримки посольства Королівства Нідерланди в рамках програми Matra, що є відкритою платформою моніторингу корупційних правопорушень та Центр Протидії Корупції – громадська організація, яка об'єднує експертів з юридичного, медійного та громадсько-політичного секторів, які коренем ключових проблем розвитку України вважають корупцію. Впродовж останніх років до рекомендацій та результатів досліджень цих організацій не було належної уваги з боку уряду, проте їх дослідження можуть бути корисними в сучасних умовах.

У банківській системі:

в якості додаткового стабілізаційного заходу доцільно зобов'язати збільшити відрахування до резервного фонду на покриття можливих втрат за всіма статтями активів та позабалансових зобов'язань для банків з основною частиною іноземного капіталу зі зберіганням цих коштів на рахунках НБУ. Також ефективним є залучення ЗМІ та постійне інформування населення про будь-які зміни в секторі економіки;

в якості додаткового заходу удосконалення у секторі лімітів пропонується впровадити контроль та обмеження при використанні Bitcoin.

доцільно впровадити додатковий контроль за формуванням державних резервів та надавати гласності їх обсяги та використання. Це буде додатковим важелем контролю. В якості додаткового джерела наповнення цих фондів пропонується впровадити додатковий збір з великих підприємств та підприємств іноземної власності у розмірі 0,5 % від їх доходу.

У нормативно-правовій базі:

в сучасних умовах для розвитку галузей та залучення іноземних інвестицій доцільно використовувати стимули по відношенню до стратегічно важливих галузей та перспективних, які можуть привабити іноземних інвесторів чи товари, роботи, послуги яких матимуть попит на зовнішньому ринку;

необхідно запровадити санкції для підприємств, що використовують нелегальну працю з урахуванням масштабів підприємства. Наприклад, до

малих підприємств та підприємств місцевого значення можна застосовувати штрафні санкції, пропорційні кількості нелегально працюючих та часу їх зайнятості, якщо його можна вирахувати, а для великих підприємств в якості санкції може застосовуватись вилучення зі списку державних закупівель на певний час чи позбавлення можливості отримувати іноземні інвестиції на певний час. Такі зміни дозволять скоротити чисельність нелегально зайнятих працівників та компенсувати втрати бюджету від нелегальної зайнятості;

необхідно запровадити спільної відповідальності підприємств-партнерів за нелегальних працівників, несплачені чи сплачені не в повній мірі відрахування до соціальних фондів чи приховану заробітну платню. Для незначних порушень доцільно впровадити обов'язкову виплату недоотриманих соціальними фондами та бюджетом коштів в п'ятикратному розмірі з кожного із партнерів. У випадку масштабних шахрайств – обмеження діяльності підприємств на певний термін шляхом не допуску до участі у масштабних та закордонних проектах, вилучення зі списку держзакупівель чи держзамовлень, не допуск до отримання іноземних інвестицій;

для вдосконалення законодавчої бази необхідно впровадити бінарну відповідальність за дачу хабара, а також звільнити від відповідальності та гарантувати анонімність особам, які повідомляють про хабарництво з боку державних службовців та урядовців, що допоможе суттєво знизити рівень хабарництва серед державних службовців та полегшити роботу представників податкової служби та Міністерства внутрішніх справ. Для цього слід внести зміни до Закону України «Про запобігання корупції», а саме: доповнити розділ 6 додатковою статтею, яка включала би вищезазначені пропозиції. Також потрібно внести зміни до статті 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність», а саме – внести до пункту 3 Департамент фінансового контролю. Адже на сьогоднішній день у випадку підозри чи провадження справи про корупцію чи тінізацію надсилати запит на розкриття державної таємниці мають право лише органам прокуратури

України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України. У випадку підозри про неправомірну економічну діяльність фізичної чи юридичної особи Департаментом фінансового контролю, останній не зможе отримати необхідну інформацію, що ускладнює роботу, спричиняє до затрати зайвого часу та бюджетних коштів. Також потрібно особливою статтею у Законі України «Про банки та банківську діяльність» виокремити розрахунки з використанням біткоїнів та розробити механізм їх регулювання. Необхідним є розробка законодавства, що містило би чіткі критерії економічної кіберзлочинності та санкції за такі злочини. Адже Конвенція про кіберзлочинність не містить такої інформації та приписів;

досвід країн із низьким рівнем тіньової економіки показує, що діяльність спеціалізованих служб по боротьбі з корупцією та тіньовою економікою на місцевому рівні є ефективною, отже заснування такої організації за зразком Британського Бюро по боротьбі з шахрайством, яке б стало органом контролю за тіньовими потоками на місцевому рівні було би ефективним і для України (детально пропозиції щодо створення такої служби розкрито у підрозділі 3.1.).

Удосконалений механізм боротьби з відмиванням «брудних грошей» в Україні зображено на рис. 3.4.

Вищеописаний механізм є складним та багатоступеневим тому він повинен реалізовуватись за певною схемою із застосуванням певних заходів на кожному етапі та має бути розрахованим на довгострокову перспективу, оскільки обсяги тіньового капіталу в українській економіці значні і одразу припинити будь-яку тіньову діяльність не вдасться.

Також такі різкі обмеження можуть призвести не лише до супротиву, але й до пригнічення діяльності окремих секторів економіки, які значною мірою підтримувались та фінансувались саме завдяки тіньовому капіталу.

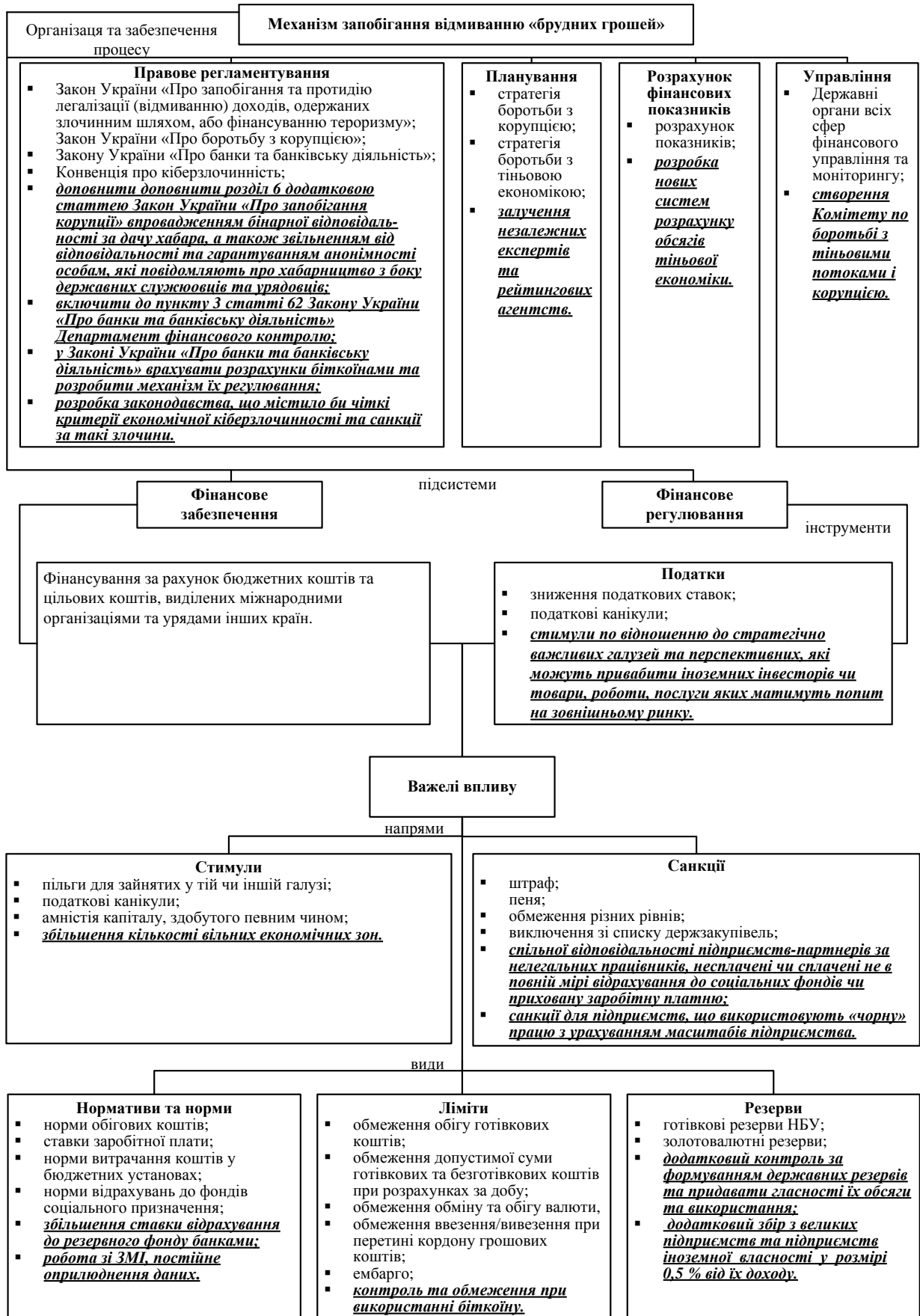

Рис. 3.4. Удосконалений механізм запобігання відмиванню «брудних грошей»

З огляду на те, що у сучасних умовах в економічній системі відбувається багато змін і це є причиною зниження ефективності чинного механізму запобігання відмиванню «брудних грошей», необхідно його вдосконалити.

Реалізацію удосконаленого механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» запропоновано здійснювати за чотирма напрямками (додаток В).

Першим напрямом у боротьбі з відмиванням тіньового капіталу повинна бути амністія того капіталу, який було накопичено до моменту її оголошення у випадку, якщо кошти здобуто не внаслідок злочинних дій чи таких, що можна класифікувати як терористичні. Такі дії повинні гарантуватись державою та особи, що легалізували кошти не повинні зазнавати утисків чи переслідувань, бути притягнуті до відповідальності.

З огляду на економічну ситуацію в країні, амністію пропонується здійснювати за двома напрямками:

1) офіційна легалізація коштів впродовж 3 місяців для бажаючих, у випадку якщо їх було здобуто не злочинним шляхом, зі сплатою податку за диференційованою ставкою залежно від суми легалізації (чим більше коштів легалізовано тим менша ставка податку, що повинно стимулювати осіб з таким капіталом) від 15 до 5%;

2) легалізація коштів без сплати податку, але при цьому вони повинні бути направлені у вигляді інвестицій, гарантованих державою, у ті сектори економіки, які потребують грошових вливань з боку держави чи інвесторів. Як додатковий варіант, можливе вливання коштів у підприємства з приватною часткою капіталу але підконтрольні державі. Такі вкладення повинні гарантуватись державою.

У випадку повторного виявлення нелегальної діяльності у осіб, що вже легалізували у пільговий період капітал, пропонується конфісковувати вкладені ними кошти у спільні підприємства повністю чи пропорційно завданих офіційній економіці збитків.

Проти тих, хто відмовився у пільговий період легалізувати кошти і тінізаційна діяльність яких може бути доведена, необхідно провадити кримінальні справи та накладати арешт на рахунки в державних банках.

Другим напрямом повинна бути реалізація всіх сорока рекомендацій FATF. Ці рекомендації було підготовлено ще в 1990 р. як заходи для протидії відмиванню грошей, отриманих в результаті торгівлі наркотиками. Їх було переглянуто в 1996 р. у зв'язку з появою нових механізмів відмивання. Того ж року їх схвалило більше ніж 130 країн світу і з тих пір вони є міжнародним стандартом по боротьбі з відмиванням «брудних грошей». Хоча Україна зобов'язалась дотримуватись цих рекомендацій, проте не всі вони реалізуються.

Оскільки їх дотримання є важливим в умовах євроінтеграційних процесів та зважаючи на їх глобальність, адже вони охоплюють нормативно-правову базу, стосуються діяльності фінансових установ у нефінансових сферах, передбачають інституційні заходи для боротьби з відмиванням «брудних грошей» та міжнародне співробітництво, другий напрям реалізації вдосконаленого механізму боротьби з відмиванням «брудних грошей» є необхідною основою для подальшої його реалізації.

Третім напрямом необхідно створити такі економічні умови, які б сприяли зниженню обсягів тінізації та сприяли тому, щоб учасники економічного процесу та інвестори були зацікавлені у залученні капіталу всередині країни, а не виведенню їх за кордон.

Для цього пропонується знизити ставки податків для малого бізнесу, стимулюючи тим самим його діяльність, також запровадити гнучку прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб. Для підприємств, що планують діяльність у сферах, важливих для держави, пропонується впровадити податкові канікули на період їх становлення. Це також допоможе легалізації підприємствами реальних обсягів виробництва.

Підготовку до реалізації четвертого напрямку необхідно починати завчасно, оскільки вона займає багато часу та зусиль. При його реалізації

потрібно комплексно вирішити проблеми, які є найбільш актуальними стосовно тінізації.

Найбільше можливостей для тінізації та відмивання коштів є на ринку праці, під час приватизації та при операціях, пов'язаних із землею. Саме тому необхідно реформувати законодавство, пов'язане із приватизацією державного майна та здійснювати періодичний нагляд за його використанням. Особливо важливим є моніторинг на стадії реалізації майна, оскільки часто це відбувається за явно заниженою вартістю.

Для врегулювання питань, пов'язаних із земельними ресурсами, необхідно перевірити земельний кадастр та включити до нього всі землі, чітко розподіливши їх за якістю та призначенням і встановити мінімум ціни, за яку можна продати той чи інший вид землі. Також важливим є питання врегулювання земельного оподаткування. Податкові ставки необхідно переглянути та впровадити диференціювання не лише за місцевістю село-місто-за межами населеного пункту, але й за цінністю земель. Продаж земель повинен централізовано здійснювати один державний орган, щоб виключити махінації, пов'язані із земельними ресурсами.

Для уникнення нелегальної зайнятості та виплати «зарплати в конвертах» доцільним з боку Департаменту фінансового контролю є періодичний моніторинг на підприємствах. У законодавстві необхідно виокремити низку санкцій різних рівнів у випадку виявлення тінізації (пропозиції у підрозділі. 2.3.).

Практика показала, що у більшості схем легалізації тіньового капіталу беруть участь фірми, що створюються лише на короткий період для реалізації чергової схеми [147], тому важливим є посилення контролю за діяльністю новостворених фірм. Зокрема пропонуються наступні заходи:

обмеження по оборотам для новостворених підприємств. Чим менший термін існування фірми та її розмір тим меншим може бути оборот капіталу. Для кожної галузі потрібно встановити такі мінімально- та максимально допустимі межі обороту. У випадку перевищення належить здійснювати

перевірку для того, щоб виявити чи дійсно це підприємство діє легально чим має місце відмивання капіталу;

для того, щоб уникнути відкриття фірм-одноденок пропонується на перший час доки фірма не зарекомендує себе як надійне підприємство зобов'язати керівництво при реєстрації формувати резервний капітал на рахунках Національного банку України, який буде повернено підприємству через певний час, коли воно вважатиметься надійним (термін 2-5 років залежно від розмірів та галузі, в якій воно зайняте) або у випадку ліквідації, якщо підприємство збанкрутує. Це слугуватиме стимулом продовжувати господарську діяльність, адже у випадку дострокової ліквідації кошти з резервного фонду відійдуть державі.

Реформування також потрібне і в банківському секторі. Одним із найпоширеніших видів відмивання тіньового капіталу є використання у своїй діяльності кредитних та банківських установ малорозвинених країн. Кошти, що пройшли через їх рахунки чи цінні папери, придбані в цих чи через ці установи простежити майже не можливо [147]. Обмеження для використання в розрахунках фінансових установ цих країн разом із подальшим обмеженням доступних для здійснення операцій офшорних зон суттєво знизить можливість відмивання тіньового капіталу.

Ще однією з найрозповсюдженіших схем відмивання тіньового капіталу є ввезення на територію України в якості транзиту певних товарів та переміщення їх на кордоні до іншого транспорту і подальший продаж вже на самій території держави товарів, не сплачуючи мита і офіційно не декларуючи товари [147; 60]. З метою запобігання таких дій, доцільно запровадити на кордоні електронну систему реєстрації транзитних декларацій та перевіряти чи дійсно транзитний вантаж перетнув кордон держави, чи так і залишився всередині. Також необхідно запровадити пост-аудит на митному кордоні України. Це допоможе уникнути відмивання коштів таким шляхом та виявити «слабкі» ланки на митниці.

Також економічній системі України необхідно працювати на випередження. На сучасному етапі відмиванню «брудних грошей» сприяє переміщення електронних грошей. Обмежити чи встановити контроль за коштами на електронних картках доволі проблематично. Проте останнім часом з'являються нові небезпеки. Зокрема такий вид електронної валюти як Bitcoin.

Bitcoin – електронна валюта, яка була створена у 2009 р. та базується на самоопублікованому документі С. Накамото [213]. Повна капіталізація ринку біткоїнів зараз становить 7,865,298,695 USD (5,742,527,794 EUR) [189]. Ціна одного біткоїна на 14 березня 2014 р. – 632 доларів [176]. Урядами багатьох країн останнім часом біткоїн офіційно приймається за розрахункову одиницю, а інколи на інтернет-аукціонах цінується як дорогоцінні метали [186].

Популярність та вартість цієї валюти останнім часом стрімко зростає і, не зважаючи на падіння в кінці 2014 р., стійкість та попит на біткоїн залишається високим (рис. 3.5.) [233; 20].

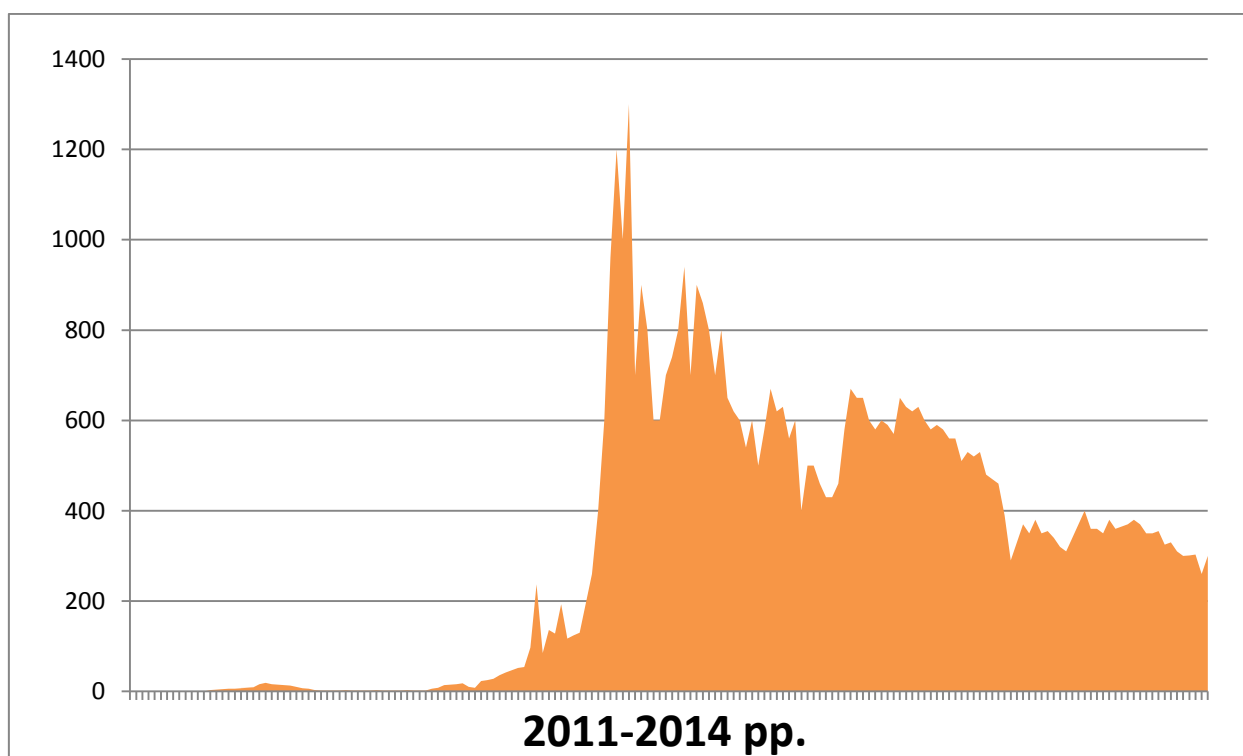

Рис. 3.5. Динаміка курсу біткоїну у відношенні до долару США за 2011-2014 рр. [233; 20]

З огляду на те, що ціна цієї одиниці постійно зростає, а сама вона офіційно визнана як форма розрахунку, незабаром необхідно очікувати і масове використання її вітчизняними користувачами. Особливістю біткоїну є те, що при його використанні майже не залишається інформації про користувача, тобто він забезпечує високий рівень анонімності, що робить його привабливим для відмивання коштів та в якості додаткового інструменту корупції. Таким чином, для уникнення нових корупційних схем уряду необхідно долучитись до міжнародних програм, що здійснюють протидію тіньовим схемам шляхом використання електронних ресурсів та розробити власне, адаптоване до реалій України законодавство, що регулюватиме діяльність та обіг електронних платіжних систем та валюти.

Ще одним суттєвим каналом відмивання грошей є надання різноманітних подарунків, особливо посадовим особам. В Україні наразі немає чітко розробленого закону, який би регламентував отримання подарунків та при перевищенні дозволених сум їх оподаткування. Тому розробка такого законодавства за зразком аналогічних законів, що діють у більшості розвинених країн дозволить уникнути легалізації «брудних грошей» таким чином.

За даними РБК, в Україні в 2013 р. на 1 мільйон справжніх банкнот припадало 3,4 фальшива банкноти. До тих, що найчастіше підробляють, належать банкноти номіналом 20, 50 та 100 грн. [92]. В 2014 р. збільшилась кількість фальшивих банкнот номіналом в 500 грн., що підвищило показник до рівня 3,5 фальшиві банкноти на 1 мільйон справжніх [12]. Хоч цей показник і не є високим (в європейських країнах він становить 43 банкноти на 1 мільйон), але він має тенденцію до зростання. Тому необхідні додаткові заходи із захисту національних банкнот.

Зарубіжний досвід показав, що ефективним є впровадження в обіг полімерних грошей. Перші гроші з пластику було емітовано 1983 р. в Коста-Ріці фірмою American Banknote Company. Згодом вони набули подальшого поширення [123]. На сього їх емітує 40 центральних банків у всьому світі. За

даними французьких банкірів, на початку 2000-х рр. емісія таких грошей зросла до 5 млрд. штук на рік. Десятки країн перейшло повністю чи частково на таку валюту. Серед них, зокрема, Австралія, Нова Зеландія, Румунія, В'єтнам, Нікарагуа, Канада. Також Великобританія планує емісію полімерних грошей.

Це пов'язано з низкою переваг полімерних банкнот:

вони не змінюють форму та стан навіть за екстремальних умов (під час тестування витримували кип'ятіння, 9 місяців перебування в землі, довготривале на сонці, кілька годин в пральній машині, скручування та зминання);

незважаючи на більші затрати при виготовленні (майже в півтора рази порівняно з паперовими), такі гроші служать значно довше (у 4-5 разів), а також згодом можуть бути перероблені на нові банкноти, здешевлюючи їх емісію;

високий рівень захисту від води, масел, поту, пилу та інших забруднювачів та від фальшування (затрати на виготовлення якісної підробки у кілька разів перевищують її номінал);

також має місце екологічний фактор, оскільки пластик запобігає появі колоній мікроорганізмів [123].

З огляду на зазначені переваги та досвід зарубіжних країн, доцільним є частковий перехід на полімерні гроші, а саме – емісія банкнот на пластику тих номіналів, що найчастіше підлягають фальшуванню.

В якості останнього кроку цього напрямку слід модернізувати та оптимізувати діяльність органів фінансового моніторингу. Також доцільно залучити в якості незалежних експертів до складу державних органів фінансового моніторингу фахівців FATF, що сприятиме кращій координації діяльності вітчизняних систем моніторингу та протидії легалізації тіньового капіталу. Покращення зв'язку між структурними підрозділами та взаємного обміну інформації дасть можливість оперативніше та ефективніше протидіяти та виявляти нові та існуючі тінізаційні схеми.

Запропонований механізм відрізняється від чинного врахуванням додаткових параметрів, що впливають на тінізацію економіки, врахуванням закордонного досвіду та поступовою його імплементацією з приведенням національної системи боротьби з відмиванням «брудних грошей» у відповідність до міжнародних стандартів, що особливо важливо в умовах євроінтеграції. Також він враховує всі сфери господарювання та, на відміну від існуючого, приділяє особливу увагу корупції державних службовців і діяльності недержавних організацій з боротьби з корупцією та легалізацією тіньового капіталу. Він розрахований на довготривалу перспективу та чітко розмежований на етапи впровадження реформ. Також механізм охоплює всі ризикові стосовно відмивання «брудних грошей» сфери в Україні та містить пропозиції щодо вирішення вже наявних та запобігання потенційних загроз з боку відмивання тіньового капіталу.

Запропонований механізм базується на врахуванні закордонного досвіду і відрізняється від чинного тим, що враховує додаткові параметри, які впливають на тінізацію економіки та розрахований на поступову комплексну імплементацією з приведенням національної системи боротьби з відмиванням «брудних грошей» у відповідність до міжнародних стандартів, що забезпечує підвищення ефективності боротьби з відмиванням «брудних грошей» та сприяє попередженню нових методів легалізації тіньового капіталу. Він є ефективним у сучасних умовах, оскільки відповідає вимогам міжнародного законодавства, що важливо в умовах євроінтеграційних процесів. Також він пристосований до українських особливостей у фінансовій, законодавчій сфері та стосовно відмивання «брудних грошей». Спираючись на зарубіжний та власний, вітчизняний, досвід, він допомагає запобігти тим недолікам, які є в чинному механізмі та працювати на випередження стосовно протидії відмиванню «брудних грошей» в Україні, оскільки розрахований і на перспективу. Він може бути застосований державними структурами як в умовах економічної стабільності так і кризових явищ в Україні.

3.3. Імплементация міжнародного досвіду детінізації економіки в фінансовій сфері у контексті євроінтеграційних процесів

В зарубіжних країнах багато уваги приділяється зниженню рівня тінізації фінансових потоків та корумпованості. З огляду на прагнення України наблизитись до європейських стандартів, важливою є імплементация досвіду країн Європейського союзу не лише у політичній сфері, але й економічній. Зокрема, з огляду на обсяги тінізації в Україні – щодо детінізації економіки.

У зв'язку з тим, що Україна повністю підписала угоду про асоціацію з ЄС лише в 2014 р., питання імплементации рекомендацій міжнародних організацій та досвіду зарубіжних країн Україною в фінансовій сфері в контексті євроінтеграційних процесів ще не було ґрунтовного досліджено в працях науковців, тому потребує особливої уваги.

Окремі аспекти, пов'язані з імплементациєю зарубіжного досвіду в фінансовій сфері з'ясовано у працях А. Малярчука – у сфері бюджетних відносин [86], О. Тулая – стосовно формування фінансових та бюджетних відносин на місцевому рівні [151]. Проте ці рекомендації не враховують останніх соціально-економічних змін та аналізу пропозицій міжнародних організацій та експертів.

Для того, щоб ефективно вдосконалити вітчизняну економіку і підняти її до рівня розвинених європейських країн, потрібно вивчати досвід зарубіжних держав та імплементувати ті позитивні інструменти фінансової політики, що є в цих країнах, адаптуючи їх з врахуванням особливостей вітчизняної економіки з врахуванням окремих складових тінізації: корупцією, економічною кіберзлочинністю, «відмиванням» грошей через офшорні зони.

Дослідимо особливості зарубіжного досвіду боротьби з тінізацією фінансових потоків.

Окремі аспекти особливостей протидії тінізації фінансових потоків в зарубіжних країнах розкрито в підрозділі 1.3.

Актуальним для України є також досвід боротьби з корупцією зарубіжних країн.

Австрія – країна з низьким рівнем тіньової економіки та досить високим показником сприйняття корупції. Головним напрямом боротьби з корупцією в країні було впровадження заходів по запобіганню корупції серед державних службовців. Для цього австрійським держслужбовцям заборонено приймати подарунки, спрямовані на те, щоб викликати прихильність чи отримати певну користь, які службовець може надати в силу своїх повноважень (§ 59 Beamten-Dienstrechtsgesetz 1979).

Також антикорупційні заходи не минули партійну діяльність. Згідно §4 Abs. 710 Partengesetz [BGBl. Nr. 404/1975] (Цивільний кодекс Австрії), у випадку отримання партіями пожертвувань на значні суми, вони повинні бути оприлюдненими, незалежно від того, чи були вони здійснені приватними особами, чи громадськими організаціями [198].

Великобританія має давні традиції боротьби з корупцією. Детально її досвід щодо протидії корупції досліджено у підрозділі 1.3.

Боротьба з корупцією в Нідерландах ґрунтується на таких основних принципах:

постійної звітності та гласності, зокрема Міністр внутрішніх справ доповідає Парламенту про виявлені факти корупції та вжиті заходи;

розробка системи моніторингу за можливими джерелами виникнення корупції та підозрілими особами;

розробка антикорупційного законодавства для посадовців;

жорстка система покарань, зокрема заборона обіймати державні посади, штрафи, тимчасове відсторонення від виконання обов'язків;

впровадження в усіх органах державної влади підрозділів, що відслідковують діяльність службовців; оприлюднення матеріалів по справах, пов'язаних з корупцією, якщо це не несе шкоди системі національної безпеки; держслужбовці мають право ознайомитись із повною характеристикою на себе;

функціонування системи навчання держслужбовців, що роз'яснює всі нюанси, пов'язані з їх діяльністю;

функціонування системи державної безпеки по боротьбі з корупцією типу соціальної поліції;

покладення на державних службовців обов'язку по реєстрації всіх відомих їм випадків корупції; співпраці зі ЗМІ [197].

Інтерес в досвіді Бельгії представляють заходи щодо запобігання тінізації коштів серед членів партій. Згідно Закону від 4.07.1981 *Über die Begrenzung der Wahlkampfausgaben und die Pflichten zur Rechenschaftslegung der politischen Parteien*, вибори партіям заборонено фінансувати за рахунок фізичних осіб чи організацій. Весь виборчий процес повинен бути профінансований лише за рахунок власних коштів. Також встановлюється контроль за коштами партій. Для цього вони вкладаються у спільне підприємство, звіт про доходи та витрати якого публікується щорічно, а також про кількість використаних партією коштів. Достовірність інформації перевіряється на парламентському засіданні.

Також дієвим кроком на шляху боротьби з тіньовою економікою було заснування Королівським Указом 17 лютого 1998 р. *Office Central pour la Répression de la Corruption* – OCRC (Центрального управління по боротьбі з корупцією). Воно є підрозділом Федеральної поліції та знаходиться під керівництвом Генерального комісара судової поліції та підзвітне йому. Управління очолює начальник, а органи судової поліції знаходяться у віданні Міністерства юстиції та судової влади. До штату Управління входить 60 слідчих та спеціалісти цивільних професій. Структурно воно розділене на три відділи: відділ фінансових злочинів, відділ порушень у сфері розподілу

субсидій та відділ по розслідуванню порушень та зловживань у контрактах на державні закупівлі. Завданнями OCRC є: аналіз стану корупції; провадження розслідувань у складних справах, пов'язаних з корупцією в державному та приватному секторах управління та економіки; розслідування справ про корупцію у сфері розміщення державних контрактів, проведення державних закупівель, розподілу субсидій; надання допомоги судовій поліції. Проте, у зв'язку з тим, що у відомство цього органу потрапляють усі важкі злочини, пов'язані з корупцією, чи такі, що підривають інтереси державної служби, незалежно від того, чи приналежні вони до діяльності Управління, чи інших структур, приступити до виконання своїх повноважень OCRC може лише за розпорядженням прокуратури [191; 127].

Для боротьби з тіньовою економікою та корупцією урядом Німеччини було створено ряд організацій, зокрема Bundesfinanzpolizei (Федеральна фінансова поліція), Abteilung zur Bekämpfung der organisierten Kriminalität und der Korruption (Відділ боротьби з організованою злочинністю та корупцією), Departement für innere Angelegenheiten – DIA (Департамент внутрішніх розслідувань). Їх діяльність та головні особливості боротьби з корупцією в Німеччині містяться у підрозділі 1.3.

Законодавство Німеччини суттєво обмежує можливості державних службовців до ведення тіньової та корупційної діяльності [198]. Для них передбачена повна особиста відповідальність за порушення правомірності дій та службових обов'язків. Після звільнення від державної служби, державний службовець повинен дотримуватись правил щодо нерозголошення своєї попередньої діяльності. У випадку, якщо для подальшого працевлаштування необхідно надати інформацію про попереднє місце служби, на надання такої інформації необхідно отримати дозвіл від організації, в якій він працював (ці ж правила діють і у випадку необхідності подання інформації до суду). Зазвичай його надає керівник установи. Інформацію пресі можуть надавати лише уповноважені особи. На

державного службовця покладено обов'язок повідомляти про кримінально карні діяння, що стали йому відомі.

Така жорстка система заборон та обмежень компенсується високими заробітною платнею, додатковими виплатами, гарантією збереження робочого місця та кар'єрного зростання.

Державному службовцеві забороняється здійснювати інші види діяльності без попереднього дозволу вищої службової інстанції. Дозвіл не потрібен лише у випадку прийняття опікунства, догляду за хворими чи немічними, реалізації обов'язків, накладених заповітом, зайнятості вільною професією, науковою чи дослідницькою діяльністю та управлінням власним майном. Державні службовці не мають права бути зайнятими підприємницькою діяльністю ні особисто, ні через довірених осіб, брати участь у правлінні підприємством чи організацією або бути членом наглядової ради підприємства будь-якої форми власності.

Усі інші питання, пов'язані із роботою державного службовця регламентуються постановами федерального уряду, що мають силу закону. Прикладом такої постанови може бути постанова уряду від 12 листопада 1987 р., згідно з якою побічною визначається будь-яка діяльність, що не належать до основної, незалежно від місця зайнятості, виключення становить лише виконання почесних обов'язків. Винагородою за побічну діяльність вважається як грошова сума, так і її матеріальний еквівалент. Для різних категорій службовців визначається гранично допустимий річний розмір таких винагород.

Якщо ж після припинення основної діяльності службовець зайнятий роботою, що пов'язана зі службовою діяльністю (можлива в останні п'ять років в перед закінченням державної служби), він зобов'язаний заявити про це за останнім місцем служби. Будь-яка трудова діяльність державного службовця може буту заборонена, якщо є підозра, що вона може нанести в подальшому шкоду державі. Така заборона виноситься останньою вищою

службовою інстанцією державного службовця та втрачає чинність через п'ять років. з моменту закінчення служби.

Про дієвість впроваджених заходів по боротьбі з тіньовою економікою та корупцією та негативний характер деяких заходів з боку держави в соціальній політиці на рівень тінізації свідчать дані, опубліковані Ф. Шнайдером і наведені в табл. 3.2. та табл. 3.3. відповідно [219].

Таблиця 3.2.

Вплив економіко-політичних заходів
на тіньову економіку в 2013 р.

Пропозиції/заходи	Вплив (приріст (+)/спад (-)) на тіньову економіку, млн. євро
1) Економічна ситуація приріст ВВП 0,80%, безробіття 2,75 млн.	-1400
2) Зниження ставки пенсійних внесків з 19,6% до 18,9% при зростанні розрахункової бази з 5.600 € до 5.800 € (Захід) та з 4.800 € до 4.900 € (Схід)	-1100
3) Збільшення заробітку при мінімальній зайнятості з 400 € до 450 €	-200
Загальне відхилення	-2700

Джерело: складено за даними Ф. Шнайдера [219]

Таблиця 3.3.

Вплив альтернативних політичних сценаріїв
на тіньову економіку в 2013 р.

Пропозиції/заходи	Вплив (приріст (+)/спад (-)) на тіньову економіку, млн. євро
4) Скасування мінімальної зайнятості впровадження повного податкового зобов'язання при незначній зайнятості	+7000
5) Впровадження національної мінімальної заробітної платні у всіх галузях єдине оподаткування заробітної плати з 8,50 € за годину для 5,79 млн. працюючих	+900

Джерело: складено за даними Ф. Шнайдера [219]

Результати дослідження боротьби з корупцією у вищезазначених країнах дають нам можливість узагальнити досвід, характерний для конкретних країн у протидії корупції в додатку Г і виокремити та узагальнити індивідуальні та спільні заходи по боротьбі з тіньовою економікою, притаманні цим країнам.

Як показав досвід боротьби з корупцією цих країн, вони є одними з найбільш дієвих та універсальних, адже не залежать від особливостей, притаманних тій чи іншій країні.

Дослідження Ф. Шнайдера проілюструвало зниження рівня тіньової економіки в окремих країнах ЄС в результаті реалізації таких методів боротьби з тіньовою економікою та корупцією, що підтверджує їх ефективність і раціональність застосування на практиці. Досвід досліджуваних країн є позитивним і може бути застосований іншими країнами.

Також світовий досвід показав, що з розвитком корпорацій та масштабних організацій частка корумпованості саме в цій сфері збільшується і не тільки в Україні. Тому варто зосередити увагу на дослідженні цього виду корупції.

Беручи до уваги загальні риси корупції, з'ясовано, що в українському законодавстві немає розроблених заходів та рекомендацій, що б стосувалися протидії корупційним діянням в межах самої компанії. Здебільшого мова йде про корупційні діяння фізичних та юридичних осіб по відношенню до посадовців, проте у багатьох країнах є розроблені рекомендації щодо протидії корумпованості серед працівників компаній.

Низку таких рекомендацій запропонувала для зарубіжних країн Міжнародна торгова палата, що з 1977 р. працює в напрямі зниження корумпованості. Її фахівцями було розроблено Кодекс поведінки «Протидія корупції», який містить основні заходи боротьби з цим явищем на підприємствах.

Цей документ постійно змінюється та доповнюється у відповідності до сучасних економічних реалій.

У цьому Кодексі передбачено наступні напрями боротьби:

1. Етика фірми та приклад в особі начальства. Під цим мається на увазі, що кожен працівник, включаючи керівників, повинен поводитись і будувати свої стосунки всередині фірми так, щоб не потрапляти ні від кого в залежність чи не бути зобов'язаним кому-небудь.

2. Надання переваг працівникам, що включає в себе: коректне поводження з партнерами та представниками влади; відповідальність стосовно подарунків; чітке розмежування між діловими та приватними подарунками; уникнення конфлікту інтересів в результаті додаткової зайнятості в тому числі і розподіл капіталу; пожертвування.

3. Внутрішні організаційні заходи, до яких входять: принцип-чотирьох-очей, чіткий розподіл обов'язків та ведення документації без «білих» плям; ротація персоналу у чутливих областях; постачальники-альтернативи; система таємних інформаторів; інформація та комунікація.

4. Контроль та санкції, які ґрунтуються на: перевірці достовірності; посиленні контролю та підвищенні стандартів; власне санкціях [209].

Як свідчить закордонний досвід, формування схем боротьби з тіньовою економікою ефективно також стосовно економічної кіберзлочинності.

Крім протидії корупції для України важливою є імплементація зарубіжного досвіду боротьби з економічною кіберзлочинністю, скільки вітчизняне законодавство в цій сфері є недостатньо розробленим. Крім того, в Україні не здійснювалось жодної оцінки рівня економічної кіберзлочинності державними органами. Єдиною спробою його оцінити було дослідження фірми PwC (PricewaterhouseCoopers) в 2011 р. Дані, опубліковані ними, свідчать про важливість вирішення цієї проблеми. На час здійснення дослідження, економічні кіберзлочини належали до п'яти найпоширеніших економічних злочинів в Україні та світі (рис. 3.6.) [209].

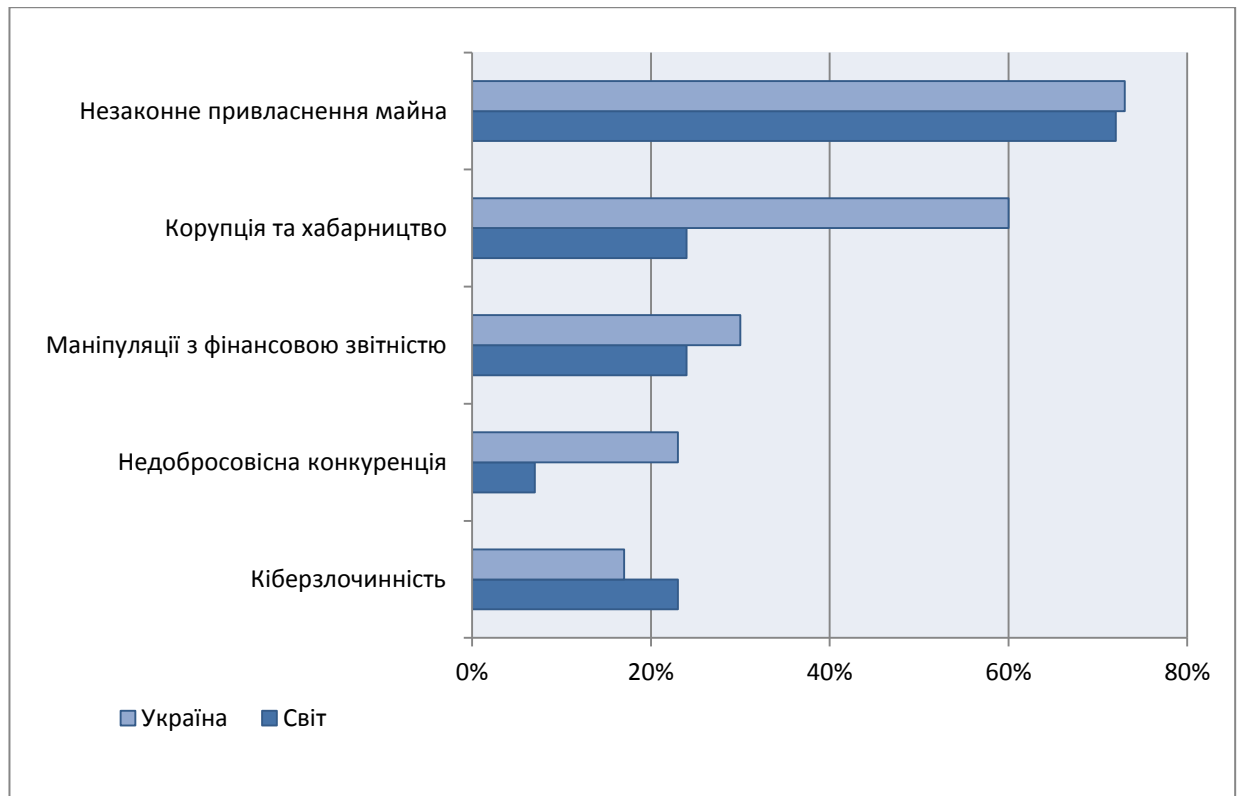

Рис. 3.6. П'ять найпоширеніших економічних злочинів в Україні та світі у 2011 р.

Також про важливість цієї проблеми свідчить те, що до зовнішніх небезпек з приводу кіберзлочинності і основних країн походження кіберзлочинності, як показали дослідження, належать Гонконг (разом з Китаєм), Індія, Нігерія, Росія, США та Україна [220].

Негативним є той факт, що Україна увійшла у топ світових джерел DDoS-атак ((Distributed) Denial-of-service attack – розподілена атака на відмову в обслуговуванні) за даними лабораторії Касперського [225] та утримується там вже кілька років. Близько 25% всіх DDoS-атак у 2012 р. припадало на Україну (рис. 3.7.), в той час як у 2011 лише 12% [69].

Така статистика має загрозливий характер та свідчить про надто низький захист вітчизняних мереж. Ці атаки завдають шкоду в першу чергу економічній системі країни, оскільки більшість із них спрямована на сайти інтернет-торгівлі (більше чверті), близько 20 та 15% атак відповідно припадає на торгові платформи та ігрові сайти.

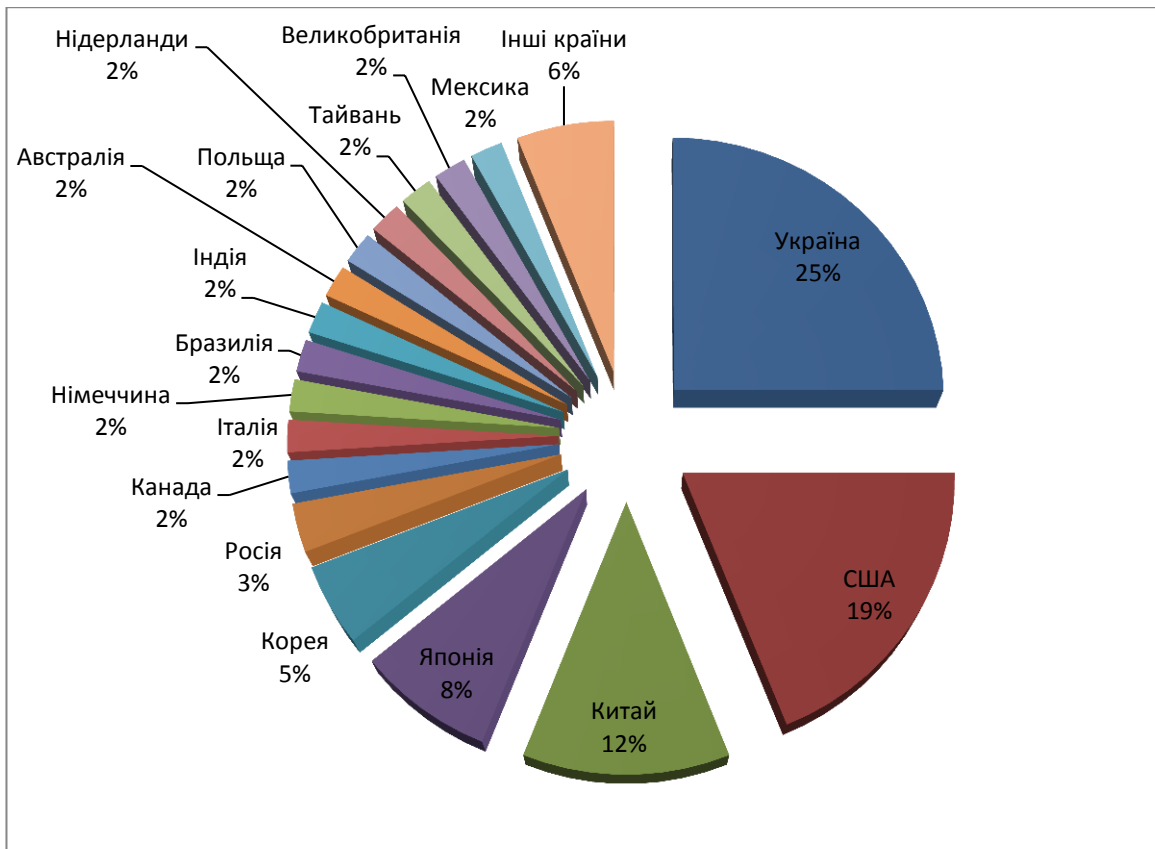

Рис. 3.7. Розподіл DDoS-атак за країнами станом на перше півріччя 2012 р.

Також негативним є той факт, що поступово зростає кількість нападів на державні ресурси, зокрема у 2011 р. їх збільшилось на 2% [69]. Це відображає вразливість національних систем, призводить до незручностей у користуванні, підриває авторитет владних структур та завдає збитків.

Загалом кібератаки за ціллю спрямування та актуальністю для України умовно поділяють на п'ять груп:

Фінансові злочини та шахрайство. Здебільшого здійснюються добре профінансованими групами осіб чи активістами за допомогою сучасних технологій.

Шпіонаж. Один з найпоширеніших видів кіберзлочинів. У наш час більшість інформації зберігається у електронному вигляді, здебільшого користувачі активно використовують електронну пошту. Таким чином, за допомогою сучасних технологій можна перехопити будь-яку інформацію від

особистих даних про кожного працівника до інформації про об'єкти інтелектуальної власності та підготовку нових патентів таким чином, що постраждала сторона не підозрюватиме про втрати.

Військові дії. До цієї групи належать військові конфлікти між державами, захоплення стратегічно важливих об'єктів.

Тероризм. Атаки здійснюються терористичними групами з метою захоплення стратегічно важливих об'єктів.

Активізм. За своїм характером нагадує усі попередні види, проте дії здійснюються прихильниками ідеалізму [219].

Найбільш розповсюдженими є перші дві групи кіберзлочинів. Якщо компанії частіше зустрічаються із другим видом злочинів, то громадяни із першим.

Незважаючи на актуальність проблеми та стратегічну важливість її вирішення, рівень економічної кіберзлочинності в Україні зростає. Це пояснюється не лише відсутністю контролю за соціальними мережами, несприйняттям компаніями загрози, недосконалістю систем захисту, про які вже йшла мова раніше. В Україні немає законодавства, яке би визначало що саме є кіберзлочином, в тому числі і економічним кіберзлочином, міру покарання за ці злочини, а також немає розробленої системи протидії та запобігання скоєнню злочинів такого типу, хоч економічні кіберзлочини найчастіше і відносять до тіньової економічної діяльності. Це створює всі можливості для діяльності хакерів на території України.

Ще одним важливим етапом на шляху вдосконалення української економіки є імплементація рекомендацій міжнародних організацій Україною щодо детінізації в контексті євроінтеграції.

Головними організаціями, які дають рекомендації щодо економічного розвитку України є FATF, Світовий банк і Міжнародний валютний фонд. Проте деколи вони надходять і від окремих експертів. Так на початку 2015 р. низку рекомендацій було внесено американським фінансистом Д. Соросом.

Проаналізуємо особливості та напрями запропонованих рекомендацій і можливість та доцільність їх імплементації Україною.

FATF, як організація, що спеціалізується на боротьбі з тіньовим сектором економіки, спрямовує свої рекомендації на детінізацію економіки та боротьбу з відмиванням тіньового капіталу. Нею було розроблено сорок рекомендацій, які ще не в повному обсязі дотримано.

Світовий банк зосереджує увагу на захисті споживачів фінансових послуг і на підвищенні фінансової грамотності населення. Його рекомендації для України містять сім пунктів:

1. Сформувати бачення й узгодити заходи на найвищому політичному рівні, що зроблять захист прав споживачів фінансових послуг і підвищення фінансової грамотності населення як основою розвитку фінансового сектора та соціального захисту.

2. Створити механізм для належного впровадження органами нагляду затвердженої політики. На думку СБ, доцільно створити в НБУ, Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку, а також Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг спеціальні департаменти захисту прав споживачів.

3. Оновити законодавство у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг.

4. Створити ефективний механізм вирішення спорів, наприклад – запровадити посаду незалежного фінансового омбудсмена і/або створити внутрішні департаменти розгляду скарг у фінансових установах.

5. Розробити й впровадити національну програму фінансової освіти, зокрема здійснювати спеціальне навчання суддів, журналістів і вчителів, переглянути навчальні матеріали для початкових і середніх шкіл.

6. Покращити ділову практику, управління й прозорість. На думку СБ, необхідно зміцнити пруденціальний нагляд, консолідувати ринок професійних асоціацій: один ринок – одна асоціація, з обов'язковим

членством, чіткими правилами входу/виходу, високими стандартами ділової етики.

7. Після реалізації всіх попередніх заходів, Україна може почати процес вдосконалення існуючих і створення нових фондів гарантування, зокрема для вкладників кредитних спілок, а також зі страхування життя [36].

МВФ вважає, що в Україні для стабілізації економіки необхідними є жорсткі міри. Зокрема ним було передбачено фінансову консолідацію, підвищення податків, скорочення дефіциту бюджету, підняття тарифів на комунальні послуги для населення.

Д. Сорос зосередив увагу на боротьбі з корупцією в Україні, необхідність налагодження ефективної співпраці між Парламентом та Кабінетом Міністрів України, залучення громадськості та гласність, необхідність судової реформи в Україні. Окремим напрямом реформування, за його словами, є відновлення економіки України за інноваційним типом та створення фонду страхування прямих іноземних інвестицій та необхідність налагодження співпраці з міжнародними інституціями [142].

Проаналізуємо, чи доцільно імплементувати ці рекомендації в сучасних умовах.

Рекомендації FATF були апробовані багатьма країнами світу, а також прийняті за основу боротьби з тіньовою економікою в Україні ще в кінці 90-х рр. Кроки на шляху дотримання цих рекомендацій допомогли Україні вийти з чорного списку FATF. Ці рекомендації є доцільними та ефективними для країни, а також їх дотримання є важливим елементом євроінтеграції. Тому імплементация цих рекомендацій є важливою для України.

Рекомендації Світового банку є глобальними і потребують значних структурних перетворень та є орієнтованими на поетапне впровадження та довготривалу перспективу. Проте вони зосереджені на захисті користувачів фінансових послуг та на боротьбу з тінізаційними схемами та відмиванням «брудних грошей» через банківські установи та фондові біржі. Підвищення фінансової освіченості населення також позитивний крок на шляху розвитку

економічної системи та детінізації економіки. Враховуючи рівень тіньової економіки в Україні, дотримання таких рекомендацій з урахуванням економічних особливостей України та економіко-політичного становища є доцільним і повинно мати позитивний результат.

Рекомендації Д. Сороса мають глобальний характер, проте їх дотримання допоможе знизити рівень корумпованості в країні та скоротити обсяги тіньової економіки, зокрема в сфері інвестування.

Страхування прямих іноземних інвестицій допоможе не лише знизити рівень тінізації в цьому секторі, але й допоможе залучити капітал навіть в умовах нестабільного становища, а також сприятиме створенню нових робочих місць. Робота з громадськістю та налагодження співпраці між Кабінетом Міністрів України і Парламентом, співпраця з міжнародними організаціями дозволять не лише більш ефективно впроваджувати реформи, але й адаптувати їх до реальних потреб з врахуванням закордонних стандартів та вимог.

Проте не всі рекомендації є ефективними і доцільними. Так, за результатами аналізу аудиторів МВФ, з'ясовано, що рекомендації Фонду не є дієвими і можуть навпаки призводити до спаду розвитку економіки та збільшення обсягів тінізації і корупції [88]. Досвід розвинених країн показав, що в умовах кризи необхідно навпаки стимулювати економіку і вливати в неї додаткові кошти. Також дослідження аудиторів показали, що впровадження рекомендацій МВФ призводить до погіршення економічного становища та може бути додатковим поштовхом до дефолту.

Отже, перш ніж імплементувати рекомендації, розроблені експертами, необхідно проаналізувати економічний стан та особливості країни і спрогнозувати як ті чи інші рекомендації будуть працювати в економічних реаліях України, оскільки відсутність коригування рекомендацій на вітчизняну специфіку може призвести до протилежних наслідків, ніж було заплановано.

Позитивні рекомендації для України, що доцільно використати в сучасних умовах, наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4.

Рекомендації міжнародних організацій та експертів, що доцільно імплементувати в Україні в контексті євроінтеграції

Організація, експерт	Що доцільно імплементувати
FATF	Сорок рекомендацій FATF.
Світовий банк	Розробка дієвого механізму захист прав споживачів фінансових послуг і підвищення фінансової грамотності; створення механізму для належного впровадження органами нагляду затвердженої політики; оновлення законодавства у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг; створення ефективного механізму вирішення спорів; розробка і впровадження національної програми фінансової освіти; покращення ділової практики, управління і прозорості; вдосконалення існуючих і створення нових фондів гарантування вкладів населення [36].
Д. Сорос	Боротьба з корупцією; налагодження ефективної співпраці між Парламентом та Кабінетом Міністрів України; залучення громадськості та гласність; судова реформа; створення фонду страхування прямих іноземних інвестицій; співпраця з міжнародними інституціями [142].

Джерело: складено за даними Д. Сороса та Світового банку [24; 142]

Також на основі виконаного дослідження досвіду зарубіжних країн (підрозділ 1.3) ми дійшли висновку, що для зниження рівня тіньової економіки в Україні запропоновано імплементувати зарубіжний досвід за сферами застосування (рис. 3.8.).

1. Адміністративно-правова сфера:

досвід країн із низьким рівнем тіньової економіки показує, що діяльність спеціалізованих служб по боротьбі з корупцією є ефективною, отже заснування на місцевому рівні Служби фінансового контролю за зразком Бюро по боротьбі з шахрайством, при регіональних радах депутатів з державним фінансуванням, яка діятиме на місцевому рівні та включатиме до свого складу депутатів місцевих рад буде ефективною для України.

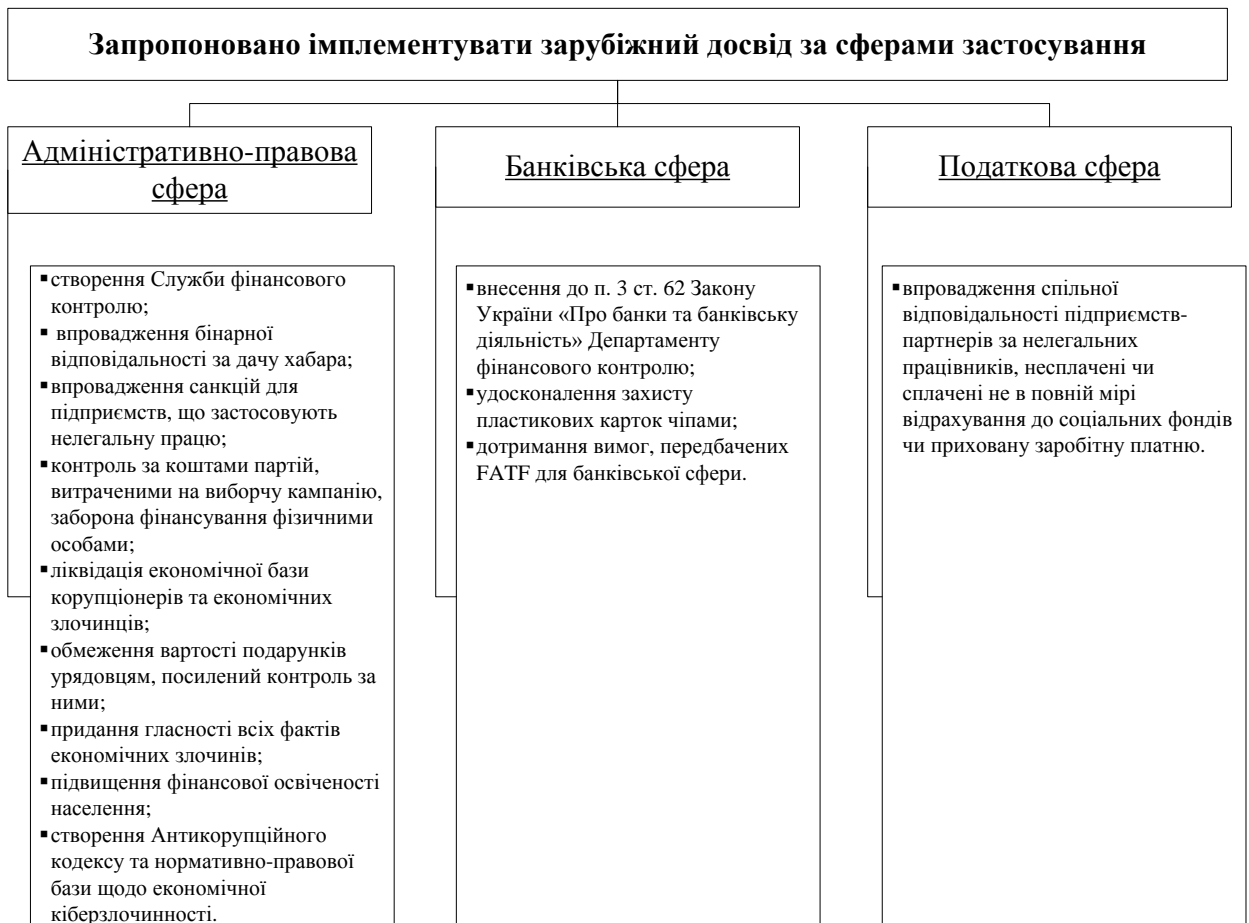

Рис. 3.8. Схема імплементатії зарубіжного досвіду детінізації економіки за сферами впровадження

До штату цього органу пропонується включити спеціалістів різних галузей: економіки, юриспруденції, інформатики, фінансової міліції. З огляду на те, що у певних структур вже є досвід боротьби з тінізацією фінансових потоків, доцільно залучити фахівців з Національного банку України, Державної фіскальної служби України, Державної фінансової інспекції України та Державного казначейства України. Для виїзних перевірок пропонується організувати мобільні групи, склад яких повинен формуватись в залежності від особливостей кожного конкретного випадку. У зв'язку зі скороченням бюджетного фінансування та з метою економії бюджетних коштів запропоновано не створювати спеціальну структуру, а заснувати Службу фінансового контролю при регіональних радах депутатів.

Для координації діяльності Служби також пропонується залучити в якості експертів незалежних науковців.

Це допоможе підвищити ефективність роботи органів з детінізації економіки на місцевому рівні, оскільки допоможе покращити співпрацю між різними ланками влади та прискорить обмін інформацією (підпункт 3.1.);

потрібно впровадити бінарну відповідальність за дачу хабара, а також звільняти від відповідальності та гарантувати анонімність особам, які повідомляють про хабарництво з боку державних службовців та урядовців, це допоможе суттєво знизити рівень хабарництва серед державних службовців та полегшити роботу представників податкової служби та Міністерства внутрішніх справ України. Для цього необхідно внести зміни до Закону України «Про запобігання корупції», а саме: доповнити розділ 6 додатковою статтею, яка включала би вищезазначені пропозиції;

потрібно також впровадити санкції для підприємств, що використовують «чорну» працю з урахуванням масштабів підприємства. Наприклад, до малих підприємств та підприємств місцевого значення можна застосовувати штрафні санкції, пропорційні кількості нелегально працюючих та часу їх зайнятості, якщо його можна вирахувати, а для великих підприємств в якості санкції може застосовуватись вилучення зі списку державних закупівель на певний час чи позбавлення можливості отримувати іноземні інвестиції на певний час. Такі зміни дозволять скоротити чисельність нелегально зайнятих працівників та компенсувати втрати бюджету від нелегальної зайнятості;

впровадити підвищену відповідальність за тінізацію та корупційні діяння в сфері нелегальної зайнятості та махінацій, пов'язаних із заробітною платою та відрахуваннями до фондів соціального страхування;

впровадити контроль за коштами, що надходять у розпорядження партій та витрачаються ними під час виборчої кампанії, а також впровадити заборону на фінансування партій коштами фізичних чи юридичних осіб;

ліквідувати фінансову базу корупціонерів та економічних злочинців та угруповань у разі виявлення та доведення факту злочину, що створить додаткові перешкоди для подальшої тінізаційної діяльності;

обмежити граничну суму, на яку може бути здійснено подарунок урядовцям та посадовим особам, а також обмежити загальну кількість таких подарунків у році. Це дасть змогу обмежити та ускладнити дачу хабару держслужбовцям, а також допоможе уникнути значної частки протекціонізму у владних структурах;

обов'язкова реєстрація всіх фактів скоєння корупційних діянь та придання їх гласності, а також розробка жорсткої системи санкцій з урахуванням періодичності та важкості заподіяного корупційного діяння стосовно держслужбовців та посадових осіб також сприятиме зниженню рівня корумпованості;

підвищення поінформованості населення та навчання посадових осіб щодо правил та норм поведінки, антикорупційного законодавства та діючих систем контролю та санкцій, як і стосовно того, що і в яких межах їм дозволено в якості посадових осіб є важливим кроком не лише для зниження корумпованості, але й для підняття фінансової культури та освіченості населення;

створення особливого підрозділу, завданням якого буде дослідження ситуації, пов'язаної з тінізацією економіки та корумпованістю суспільства, а також прогнозування майбутніх проявів корумпованості та їх джерел дасть змогу не лише більш ефективно та оперативно здійснювати боротьбу з корупцією, але й допоможе виявляти та ліквідувати саму причину нових корупційних зрушень, а отже допоможе також зекономити бюджетні кошти під час розслідування та розкриття нових справ, пов'язаних з тінізацією коштів та корупцією;

розробка Антикорупційного кодексу для корпорацій та великих компаній, який буде обов'язковим при організації господарської діяльності та управління дасть змогу знизити рівень корумпованості в підприємницьких

структурах та допоможе відобразити реальні доходи підприємств, а отже і збільшити податкові надходження до державного бюджету;

розробка нормативно-правової бази протидії економічній кіберзлочинності з чітким визначенням поняття економічного кіберзлочину, органів, до компетенції яких належить провадження справ, пов'язаних з економічною кіберзлочинністю, та відповідальність за такі злочини.

Як зазначалось раніше, досвід досліджуваних країн показав зниження рівня тінізації економіки на 5-17 %, отже, з огляду на значний рівень тінізації в Україні навіть за меншої дієвості зазначених заходів прогнозується скорочення тінізації на 3-8%.

2. Банківська сфера:

доцільно внести зміни до статті 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність», а саме – внести до пункту 3 Департамент фінансового контролю. Адже на даний час у випадку підозри чи провадження справи про корупцію чи тінізацію надсилати запит на розкриття державної таємниці мають право лише органам Прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України. У випадку підозри про неправомірну економічну діяльність фізичної чи юридичної особи Департамент фінансового контролю не може отримати необхідну інформацію і повинен звернутись до інших структур чи передати справу до їх відомства, що значно ускладнює роботу, спричиняє до затрати зайвого часу та бюджетних коштів;

удосконалення системи захисту пластикових карток чіпами буде доцільним в сучасних умовах, оскільки допоможе суттєво знизити рівень економічної кіберзлочинності. З боку Національного банку України були спроби запровадження соціальних смарткарток, які містили повну інформацію про користувача, проте ці картки є досить незручними, оскільки не містять магнітної стрічки, а отже не приймаються більшістю банкоматів та терміналів, а комбінування чіпа та магнітної стрічки дозволяє захистити власника картки та не створює незручностей при здійсненні розрахунків,

адже їх приймають навіть ті банкомати чи термінали, що не оснащені системою перевірки чіпів.

З огляду на те, що Україна займає перше місце по електронним шахрайствам, такі заходи повинні значно обмежити їх рівень. Зважаючи на досвід досліджених країн, для України цей показник може становити близько 10%.

3. Податкова сфера:

доцільним буде впровадження спільної відповідальності підприємств-партнерів за нелегальних працівників, несплачені чи сплачені не в повній мірі відрахування до соціальних фондів чи приховану заробітну платню. Для незначних порушень доцільно впровадити обов'язкову виплату недоотриманих соціальними фондами та бюджетом коштів в п'ятикратному розмірі з кожного із партнерів. У випадку масштабних шахрайств – обмеження діяльності підприємств на певний термін шляхом недопуску до участі у масштабних та закордонних проектах, вилучення зі списку держзакупівель чи держзамовлень, недопуск до отримання іноземних інвестицій. Це буде стимулом для одних підприємств контролювати діяльність інших для того, щоб в подальшому уникнути санкцій, накладених за шахрайство з боку партнера.

З огляду на досвід та ефективність цих заходів в Німеччині, вони можуть призвести до скорочення близько 4-5% тінізації в Україні.

Таким чином, дотримання рекомендацій міжнародних організацій та експертів, а також імплементація зарубіжного досвіду щодо детінізації економіки є доцільною за умови їх аналізу, поєднання та моделювання. Лише за попередньої оцінки дієвості та адаптації до українських реалій можна імплементувати ті чи інші рекомендації, оскільки не всі з них є дієвими та ефективними.

Рекомендації FATF, Світового банку та Д. Сороса доцільно імплементувати в Україні оскільки вони є дієвими, доповнюють одне одну та спрямовані на вирішення стратегічних проблем вітчизняної економічної

системи. Крім того, дотримання рекомендацій міжнародної спільноти є важливим кроком в умовах євроінтеграційних процесів, що не лише допомагає адаптувати національну економіку до європейських вимог, але й підвищити рівень довіри зарубіжних країн до України.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертаційної роботи досліджено особливості фінансової політики України, спрямованої на зменшення обсягів тіньових потоків, запропоновано напрями його удосконалення; здійснено аналіз чинного механізму протидії відмиванню «брудних грошей» в Україні та запропоновано, на основі здійсненого дослідження, удосконалений механізм, подано його визначення; з'ясовано можливі напрями імплементації зарубіжного досвіду щодо детінізації економіки.

Аналіз обраної проблематики за вказаними напрямами дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Обґрунтовано необхідність удосконалення напрямів фінансової політики держави, спрямованої на зменшення обсягів тіньових фінансових потоків, зокрема її домінанти, які включають: нормативно-правову базу щодо детінізації, економічні норми, нормативи, санкції за тінізаційну діяльність, функціонування на місцевому рівні спеціалізованої організації щодо протидії тінізації економіки, з огляду на її недосконалість. Запропоновано підвищити її ефективність завдяки заснуванню Служби фінансового контролю при регіональних радах депутатів з державним фінансуванням, яка діятиме на місцевому рівні та включатиме до свого складу депутатів місцевих рад;

2. Доведено, що механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні потребує удосконалення з врахуванням додаткових параметрів, що впливають на тінізацію економіки, забезпечення реалізації пост-аудиту на митниці, закордонного досвіду з метою його приведення у відповідність до міжнародних стандартів, що забезпечує підвищення ефективності боротьби з відмиванням «брудних грошей» та сприяє попередженню нових методів легалізації тіньового капіталу.

3. З'ясовано, що фінансова політика держави, спрямована на зменшення обсягів тіньових потоків, розпочалась на початку дев'яностих років з прийняття базових законів: Закону України «Про банки і банківську діяльність», «Про державну податкову службу України», «Про державну митну службу України» та ін., в 1994 р. створюється перша лабораторія дослідження тіньової економіки в Національному інституті економічних програм НАН України. Проте частина нормативних актів залишалась чинними ще з часів Радянського Союзу, зокрема Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р., що не відповідає вимогам сучасності.

4. Доведено, що фінансовий механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» – це складова фінансового механізму держави, яка має на меті контроль за відмиванням «брудних» грошей та функціонує на всіх рівнях фінансової системи і направлена на протидію тінізації фінансових потоків.

5. Виявлено, що фактично неоціненою і залишеною без уваги в Україні є проблема економічної кіберзлочинності. Єдиний документ, що регламентує її є Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована в 2005 р. Наразі немає механізму визначення обсягів фінансових потоків через віртуальний сектор економіки, більшість порушень взагалі не розглядаються як кримінальні. Відсутня також система оцінки важкості злочину та не розроблено карних заходів за такі злочини. Лише в окремих випадках, коли економічний кіберзлочин може класифікуватись і як виключно економічний чи кримінальний, згідно з чинним законодавством України, злочинця може

бути притягнуто до відповідальності. В інших випадках такі злочини залишаються поза увагою і стають інколи темою неофіційних досліджень громадських організацій, як, наприклад, фірма PwC (PricewaterhouseCoopers), якою 2011 р. було здійснено дослідження «Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочини в центрі уваги», що є на даний час єдиною спробою оцінити масштаби економічної кіберзлочинності та її особливості в Україні.

6. З'ясовано, що на сучасному етапі в Україні немає єдиного органу, який здійснює контроль, оцінку та вирішення проблеми тіньової економіки. Частково ці функції покладено на, Державну фіскальну службу України, Державну фінансову інспекцію України, Державну службу фінансового моніторингу України, Державне казначейство України та Національний банк України. Оцінку рівня тіньової економіки здійснюють Державна служба статистики України та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Кожна установа керується власними нормативними документами, що регламентують саме її діяльність. Це призводить до того, що в поле зору кожної установи потрапляють лише окремі злочини, а не всі, що пов'язані з тіннізацією фінансових потоків. Деякі злочини важко класифікувати, оскільки вони можуть мати одночасно риси кількох видів злочинів. Це призводить до ускладнень в прийнятті рішень щодо такого злочину та передачі його до компетенції того чи іншого органу, що не лише збільшує витрати часу на розгляд кожної справи, але й призводить до зростання витрат на адміністрування кожного окремого випадку. Щодо оцінки обсягу тіньових потоків, завдяки різним підходам до оцінки, виникають суттєві розбіжності в показниках. Отже, така діяльність є неефективною.

7. Виявлено в результаті аналізу зарубіжного досвіду, що впровадження на великих підприємствах власних нормативних документів та заходів контролю за корупційними діями є дієвим, тому запропоновано

впровадити аналогічні заходи з врахуванням вітчизняних особливостей на українських підприємствах.

8. Доведено, що діяльність постійно діючих комісій депутатів на користь організацій по боротьбі з проявами тінізації економіки дозволить знизити рівень тінізації та корумпованості серед її представників, а також отримувати більш повну інформацію про злочини та правопорушення, оскільки до цих комісій надходять великі масиви інформації з усіх сфер господарювання та депутати володіють інформацією, яку отримують від громадян, що звертаються у їх приймальні.

9. Доведено, що імплементація зарубіжного досвіду щодо детінізації фінансових потоків є актуальною в сучасних умовах. Аргументовано, що цей досвід може бути адаптовано до вітчизняних умов за сферами: адміністративно-правовою, банківською та податковою.

Результати досліджень відображено у таких працях: [30; 32; 34; 36; 37; 40; 41; 42; 45; 47; 50; 236; 237].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі викладено теоретичні узагальнення щодо формування та сформульовано науково обґрунтовані пропозиції до реформування фінансової політики держави у протидії тінізації економіки України. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Доведено, що для розробки ефективних заходів боротьби з тінізацією фінансових потоків необхідною є періодизація етапів тіньової економіки для країн світу, СРСП та України, яка є комплексною та побудованою на узагальненні поглядів науковців і враховує, на відміну від існуючих, не лише основні етапи розвитку тінізації фінансових потоків, але і особливості та характерні риси від їх виникнення і до сучасності. В результаті аналізу еволюції та характерних рис тінізації запропоновано такі класифікації для країн світу, СРСП та України.

2. Проаналізовано методи оцінки обсягу тіньової економіки в результаті чого виявлено, що жоден метод не є універсальним до умов України. Беручи до уваги недосконалість існуючих класифікацій, запропоновано удосконалену класифікацію методів оцінки обсягів тінізації економіки, яка об'єднує 44 методи і дає змогу визначити рівні їх використання: державний та місцевий, що дозволяє обрати оптимальний метод для оцінки обсягів тінізації.

3. Виявлено, що діючі методи оцінки тіньової економіки не можуть достовірно визначити обсяг тінізації, оскільки вхідною інформацією для розрахунку рівня тіньової економіки за офіційною Методикою, яку було затверджено Наказом Міністерства економіки №123 «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009 р., є статистична звітність зареєстрованих суб'єктів господарювання. Проте вона є недосконалою, оскільки методи офіційної

оцінки рівня тіньової економіки ґрунтуються на державній статистиці, що враховує лише дані, подані підприємцями та фізичними особами і не дозволяє врахувати тінізацію шляхом корупційних діянь, доходів, отриманих внаслідок стихійної торгівлі, незареєстрованої здачі в оренду рухомого і нерухомого майна, надання без ліцензій та реєстрації певних послуг, зокрема ремонтних робіт, та ін., що складає значний процент тінізації. Експертні методи в чистому вигляді також не можуть бути ефективно застосованими в українських реаліях. Вони використовують дані, отримані внаслідок соціологічних досліджень, тобто дають змогу оцінити невраховані офіційною Методикою напрями тінізації, але при цьому експерти не мають повного доступу до державної статистики, що призводить до того, що великий масив даних залишається неохопленим. У зв'язку з цим значний інформаційний блок не враховується як при оцінці рівня тіньової економіки за офіційною Методикою, так і за допомогою експертних методів. Тому для оцінки обсягів тінізації було запропоновано вдосконалену комплексну методика, яка ґрунтується на офіційній Методиці та враховує елементи експертних методів, а також коефіцієнт тінізації валової доданої вартості у сфері готельно-ресторанного бізнесу і дозволяє більш точно і якісно оцінити реальний рівень тінізації. В результаті застосування запропонованого коефіцієнту було визначено, що рівень тінізації в 2014 р. у сфері готельно-ресторанного бізнесу становив 83,34%. Запропонована методика доведена до рівня практичного застосування.

4. Запропоновано систему загальнодержавного та громадського контролю за тіньовими потоками та корупційними схемами з оцінкою ефективності діяльності адміністративних структур, яка ґрунтується на принципово нових засадах: поєднанні державних структур і діяльності громадськості, щодо нинішнього етапу не реалізовувалось. У зв'язку з євроінтеграційними процесами реалізація такої системи є доцільною, оскільки в зарубіжних країнах є досвід створення організацій, що працюють за таким принципом, зокрема Департамент внутрішніх розслідувань у

Німеччині. У результаті аналізу діяльності загальнодержавних адміністративних структур було виявлено, що їх робота є неефективною, тому запропоновано на загальнодержавному рівні структурну модель підвищення ефективності діяльності адміністративних структур щодо детінізації фінансових потоків України. Вона реалізується шляхом об'єднання Антимонопольного комітету, Антикорупційного бюро, Державної фінансової інспекції та Державної служби фінансового моніторингу в якості підрозділів у Департамент фінансового контролю – центрального органу виконавчої влади в структурі Кабміну Міністрів України, який має підрозділи на місцевому рівні, а також створенням Комітету по боротьбі з тіньовими потоками і корупцією у Верховній Раді України, який співпрацює з громадськістю та має вплив на прийняття рішень Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України. Його завданням є контроль за діяльністю державних адміністративних контролюючих органів із метою уникнення тінізації та запобігання корупційним діям в їх структурі.

5. Обґрунтовано необхідність удосконалення напрямів фінансової політики держави, спрямованої на зменшення обсягів тіньових фінансових потоків, зокрема її домінанти, які включають: нормативно-правову базу щодо детінізації, економічні норми, нормативи, санкції за тінізаційну діяльність, функціонування на місцевому рівні спеціалізованої організації щодо протидії тінізації економіки, з огляду на її недосконалість. Запропоновано підвищити її ефективність завдяки заснуванню Служби фінансового контролю при регіональних радах депутатів із державним фінансуванням, яка діятиме на місцевому рівні та включатиме до свого складу депутатів місцевих рад. До складу Служби за необхідності можуть залучатись фахівці різних сфер і незалежні експерти, що дозволяє підвищити ефективність боротьби з тінізацією фінансових потоків та корупцією, а також знизити затрати часу і коштів на адміністрування.

6. Доведено, що механізм запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні є неефективним з огляду на численні факти тінізації економіки і корупції в Україні. Беручи до уваги його недосконалість, запропоновано напрями удосконалення механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» із врахуванням додаткових параметрів, що впливають на тінізацію економіки, закордонного досвіду, що забезпечує підвищення ефективності боротьби з відмиванням «брудних» грошей та сприяє попередженню нових методів легалізації тіньового капіталу.

7. З'ясовано специфіку фінансової політики держави в умовах тінізації економіки. Зокрема виявлено, що для України вона зумовлена ознаками тінізації: формується за умов відсутності дієвих важелів боротьби з тіньовими схемами з боку владних структур; використання державного майна і службового становища посадовцями для отримання неофіційного приватного доходу; розгалужена система пільг та субсидій; відсутність чіткої межі між офіційною і тіньовою діяльністю; корумпованість державних службовців; службові зловживання; «співпраця» державних службовців з тіньовими структурами; недосконала законодавча база.

8. Доведено, що імплементація зарубіжного досвіду щодо детінізації фінансових потоків, зокрема інструментів фінансової політики, є актуальною в сучасних умовах. Розроблено рекомендації щодо його імплементації у вітчизняну практику за сферами: адміністративно-правовою, банківською та податковою.

9. З'ясовано специфіку фінансової політики держави в умовах тінізації економіки. Зокрема виявлено, що для України вона зумовлена ознаками тінізації: тіньова економіка формується за умов відсутності дієвих важелів боротьби з тіньовими схемами з боку владних структур; використання державного майна і службового становища посадовцями для отримання неофіційного приватного доходу; розгалужена система пільг та субсидій, що призводить до зловживання та нецільового використання бюджетних коштів; відсутність чіткої межі між офіційною і тіньовою

діяльністю; корумпованість державних службовців владних структур і контролюючих служб; службові зловживання, встановлення з порушенням Конституції України податків і митних зборів за послуги, які входять в обов'язкове виконання відповідними відомствами. Крім того, вартість виконання деяких послуг значно перевищує їх встановлений норматив, фактично стає додатковим митом. Процес ліцензування і видачі різного роду дозволів стає найбільш бажаним для міністерств і відомств, оскільки на його основі можуть бути отримані значні надходження, у тому числі і на поповнення приватного, що не враховуються офіційно доходу; «співпраця» державних службовців з тіншовими структурами, що здійснюється в якості залучення фірмами у власний штат у вигляді «консультантів» – посадовців високого і найвищого рангу з метою лобіювання своїх інтересів у державних інстанціях; недосконала законодавча база, особливо суперечливі закони та «шпарини» у законодавстві, що дають можливість створенню та функціонуванню тіншових схем, також це призводить до нестабільності економічної системи та коливання процентних ставок по депозитам та кредитам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы борьбы с экономической преступностью: Тр. Акад. / [Редкол.: Алексеев А.И. (отв. ред.) и др.]. – М.: Акад. МВД РФ, 1992. – 143 с.
2. Алексеев В.А. Организованная преступность: криминализация функций участников преступных формирований / Алексеев В.А., Борисов И.Н., Емельянов А.С. // Советское государство и право. — М., 1991. - № 10. – С. 65-71.
3. Андреева Л. Квалификация правонарушений кооператоров / Л. Андреева, Г. Овчинникова // Социалистическая законность. – 1991. - № 4. – С. 62-64.
4. Андрошук Г.О. «Пірати» індустрії / Г.О. Андрошук // «Знання» України. Сер. 8. Новини науки і техніки. – К., 1991. - № 5. – 48 с.
5. Антіпов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічне узагальнення) / В.І. Антіпов. – Вінниця: ДП ДКФ, 2006. – 1040 с.
6. Базилевич В. Д. Державні фінанси: навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик; за заг. ред. В. Д. Базилевича. — К.: Атіка, 2002. — 368 с.
7. Бекряшев А.К. Теневая экономика и экономическая преступность / А.К. Бекряшев, И.П. Белозеров, Н.С. Бекряшева. – Омск: ОГУ, 2000. – 459 с.
8. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт // За науковою редакцією В.М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 486 с.
9. ВВП України за 2013 рік становитиме близько 1,475 трлн грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/875810-vvp-ukrajini-za-2013-rik-stanovitime-blizko-1475-trln-grn.html>.

10. Відмивання грошей: кримінально-правова кваліфікація, запобігання злочинності, законодавство та міжнародний досвід: Навчальний посібник / [авт. тексту Азаров М.Я., Ярошенко Ф.О., Мельник П.В. Жвалюк В.Р.]. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004.
11. Вісник Київського національного Університету ім. Т. Шевченка. Економікаю – 2003. – № 66-67. – С.109-112.
12. В Украине увеличилось количество фальшивых банкнот номиналом 500 грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubr.ua/finances/exchange-market/v-ukraine-uvelichilos-kolichestvo-falshivyh-banknot-nominalom-500-grn-317971>.
13. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
14. Государственные финансы: Учеб. пособие / Под ред. проф., д.е.н. В.М. Федосова, С.Я. Огородника и В.Н. Суторминой. – К.: Лыбидь, 1991.
15. ГПУ закрила справу проти судді, яка відпустила Галину Шепелеву [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.lb.ua/news/2015/01/08/291505_gpu_zakrila_spravu_proti_suddi_yaka.html.
16. Грант А. Мафия, говорящая по-русски / А. Грант [Ст. из США] // Криминал. – 1992. – № 3. – С. 71-77.
17. Грищенко Олександр Проблеми боротьби із «відмиванням брудних коштів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1816>.
18. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Р. Декарт. — М.: Мысль, 1989. – С. 250—268. – (Сочинения в 2 томах / Р. Декарт; Том 1).
19. Динаміка експорту-імпорту послуг за країнами світу (2005–2013 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/din_rik/din_u/dei_posl07.html.

20. Динамика курса доллара США к Биткоин (USD/BTC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finstat.info/dinamika-kursa-dollar-ssha-k-bitkoin-usd-btc>.
21. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gvdvg_rik/dvdg_u/duferen2006_u.htm.
22. Договір про Європейський Союз від 07.02.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
23. Доктор Пундей Сар Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду / Доктор Сар Дж. Пундей // Матеріали українсько-американського семінару "Проблеми економічного зростання: питання доброчесності". - Львів, 1997.
24. Эксперт. Кризисные махинации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expert.ru/2012/02/6/krizisnyie-mahinatsii/>.
25. Експерти Світового Банку пропонують Україні 7 рекомендацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nabu.com.ua/ukr/press_central/news/418/.
26. Ернандо де Сото. Інший шлях: Невидима революція в третьому світі: Дослідження нелегальної економіки в Перу / де Сото Ернандо. — М.: Catallaxy, 1995.
27. ЕС оголошує війну кіберзлочинцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/dw/article/0,,15842572,00.html>.
28. Жалило Я. Теневая экономика – и бремя, и спасение / Я. Жалило // Фондовый рынок. – 1999. – № 20 – С. 12–15.
29. Жан Фавье. Ангерран де Мариньи. Советник Филиппа IV Красивого / Жан Фавье. — СПб: Евразия, 2003.
30. Задворних С.С. Боротьба з корупцією на місцевому рівні – пріоритетний напрям у протидії корумпованості суспільства / С.С. Задворних // Актуальні проблеми фінансової системи України: міжнар. наук.-практ. конф. 6-7 травня 2014 р.: тези допов. – м. Черкаси, 2014. – С. 24-26.

31. Задворних С.С. Доповнення методики розрахунку рівня тіньової економіки для сфери готельно-ресторанного бізнесу України / С.С. Задворних // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – №4/1'2015. – С. 58-60.
32. Задворних С.С. Досвід США щодо детінізації фінансових потоків / С.С. Задворних // Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство: міжнар. наук.-практ. конф. 15 травня 2015 р.: тези допов. – м. Львів, 2015. – Ч. 2. – С. 314-317.
33. Задворних С.С. Досконалість нормативно-правової бази щодо детінізації фінансових потоків / С.С. Задворних // Стан, проблеми та перспективи розвитку національної економіки: міжнар. наук.-практ. конф. 23-24 січня 2015 р.: тези допов. – м. Одеса, 2015. – Ч. 2. – С. 52-55.
34. Задворних С.С. Економічна кіберзлочинність – глобальна загроза для економіки України / С.С. Задворних // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – 2013. – Вип. 33. Частина II. – С. 192-197.
35. Задворних С.С. Економічна кіберзлочинність: сутність, загрози та наслідки / С.С. Задворних // Сучасні аспекти розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів: між нар. наук.-практ. конф. 7-8 червня 2013 р.: тези допов. – м. Львів, 2013. – С. 34-38.
36. Задворних С.С. Етапи вдосконалення механізму боротьби з відмиванням «брудних грошей» в Україні / С.С. Задворних // Молодий вчений. – 2015. – №2. Частина 2. – С. 76-80.
37. Задворних С.С. Закордонний досвід у боротьбі з порушеннями у сфері оподаткування та можливість імплементувати його у вітчизняних умовах / С.С. Задворних // Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теорія та практика: між нар. наук.-практ. конф. 30-31 травня 2013 р.: тези допов. – м. Київ, 2013. – С. 8-10.
38. Задворных С.С. Зарубежный опыт борьбы с теневой экономикой / С.С. Задворных // Веснік БДЭУ. – 2013. – Вып. 6. – С. 112-118.

39. Задворных С.С. Методы оценки тенизации экономики: опыт Болгарии и Украины / С.С. Задворных // Финансите и стопанска отчетност – състояние, тенденции, перспективи. – 2013. – Т. 3. – С. 196-204.

40. Задворних С.С. Мінімізація податкових зобов'язань як метод боротьби з тіньовою економікою в Україні / С.С. Задворних // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту фінансового права. – 2012. – С. 135-136.

41. Задворних С.С. Модель підвищення ефективності функціонування адміністративних структур щодо забезпечення детінізації фінансових потоків в Україні / С.С. Задворних // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – Вип. 3. – С. 49-53.

42. Задворних С.С. Напрями та рекомендації щодо вдосконалення фінансової політики держави, спрямованої на зменшення обсягів тіньових потоків / С.С. Задворних // Economics and Finance. – 2014. – V. 2 – С. 50-55.

43. Задворних С.С. Періодизація тіньової економіки в Україні від часів СРСР до сучасності / С.С. Задворних // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 32. Частина II. – С. 151-154.

44. Задворних С.С. Періодизація тіньової економіки в Україні з часів незалежності / С.С. Задворних // Проблеми сучасної економіки: міжнар. наук.-практ. конф. 30-31 травня 2013 р.: тези допов. – м. Донецьк, 2013. – С. 69-70.

45. Задворних С.С. Рекомендації щодо імплементації зарубіжного досвіду по боротьбі з тінізацією фінансових потоків / С.С. Задворних // Інноваційна економіка. – 2015. – №2'2015 (57). – С. 200-204.

46. Задворних С.С. Сутність тіньової економіки та її характерні риси для України / С.С. Задворних // Проблеми ринку та розвитку регіонів країн СНД: між нар. наук.-практ. конф. 7-8 червня 2013 р.: тези допов. – м. Дніпропетровськ, 2013. – С. 9-11.

47. Задворних С.С. Тіньова економіка як перешкода на шляху міжнародної інтеграції України / С.С. Задворних // Актуальні проблеми

фінансової системи України: міжнар. наук.-практ. конф. 18-19 квітня 2013 р.: тези допов. – м. Черкаси, 2013. – С. 87-89.

48. Задворних С.С. Удосконалення методики розрахунку рівня тіньової економіки в Україні / С.С. Задворних // Economics and Finance. – 2015. – V. 2 – С. 49-52.

49. Задворних С.С. Удосконалення фінансової політики України щодо детінізації фінансових потоків шляхом створення Громадського бюро / С.С. Задворних // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 4. – С. 716-721.

50. Задворних С.С. Удосконалення механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні / С.С. Задворних // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 9. Частина 2. – С. 104-108.

51. Законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» щодо кібернетичної безпеки України» від 7.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.abslib.com/ukr-ekonomika/10031-2-obschestvennaya-organizaciya-ivovskaya-ekonomicheskaya-fundaciya-suchasni-aspekti-rozvitku-finansovih-innovacijnonvesticiynih-pr.php>.

52. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» 28.12.2014 № 80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

53. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

54. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.

55. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
56. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
57. Закон України «Про державну митну службу України» від 18.03.2013 р. N 141/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1145/96>.
58. Запрограмований лібералізм – «зарплата в конветрах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gaslo.info/?p=3108>.
59. Заяц Н. Теория финансов: учеб. пособие / [Н. Заяц, м. К. Фисенко, т. Е. Бондарь и др.]. – [2е изд., стереотип]. – Мн.: Выш. шк., 1998. – 142 с.
60. Іонін Є.Є. Фінансові важелі детінізації економіки / Є.Є. Іонін // Збірник наукових праць «Економічний аналіз». Том 20, – Тернопіль: „Економічна думка”, 2015, С. 145-150.
61. Кемпбелл Р. Макконнелл Аналітична економія, принципи, проблеми і політика, Частина I, Макроекономія / Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю. – Львів.: “Просвіта”, 1997. – С. 290-312.
62. Керя І. Корупція як основна причина економічної кризи / І. Керя // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 3 – С. 26–28.
63. Керівники банку «Таврика» втекли з грошима українців за кордон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/kerivniki-banku-tavrika-vtekli-z-groshima-ukrayinciv-za-kordon-zmi.html>.
64. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sai.gov.ua/ua/practice/2.htm>.
65. Козак Ю.Г. Міжнародна макроекономіка [Електронний ресурс]. / Ю.Г. Козак. – Режим доступу: http://libfree.com/192649728-ekonomikamizhnarodna_makroekonomika__kozak_yug.html.

66. Конституція України (Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.). – К.: Видавництво “Право”, 1996. – 38 с.
67. Конвенція про кіберзлочинність Міжнародний документ від 23.11.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
68. Користін О. Е. До питання про ухилення від сплати податків / О.Е. Користін // Фінанси України. – 1997. – № 4. – С. 34–39.
69. Кореспондент. Україна увійшла у топ світових джерел DDoS-атак - Лабораторія Касперського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/web/1322313-ukrayina-uvijshla-u-top-svitovih-dzherel-ddos-atak-laboratoriya-kasperskogo>.
70. Корупційні схеми «родини» в податковій та митниці продовжують працювати на Яценюк і компанія? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/5459-koruptsijni_shemi_rodini_v_podatkovij_ta_mitnitsi_prodovhujutj_pratsjuvati_na_jatsenjuk_i_kompanija.
71. Корупцію в Україні потрібно узаконити – експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corruption.net/k2-tags/novini-pro-koruptsiyu/340-koruptsiyu-v-ukrajini-potribno-uzakoniti-ekspert>.
72. Корягина Т. «Теневая экономика» в СССР (анализ, оценка, прогнози) / Т. Корягина // Вопросы экономики. – 1990. – № 3. – С. 110–111.
73. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
74. Крисоватий А. І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання / А.І. Крисоватий. – Тернопіль: Видавництво Карпюка, 2000. – 306 с.
75. Крупка М. І. Фінансовий механізм реформування державної власності / М.І. Крупка // Фінанси України. – 2002. – № 3. – С. 70–81.
76. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня

доктора екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / М.І. Крупка. – Київ, 2002. – 26 с.

77. Лаврик А. Наркотрафік. UA / А. Лаврик // Галицькі контракти. – 2004. – № 4. – С. 48–49.

78. Лазовский В. О. О сущности, структуре и субъектах “теневой экономики” / В.О. Лазовський // Экономические науки. – 1990. – № 8. – С. 62–67.

79. Ламанова Т. Тіньова економіка – визначення, структура, методи оцінки / Т. Ламанова // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 3. – С. 22–24.

80. Латов Ю. В. “Плохие” законы или культурные традиции? / Ю.В. Латов // Общественные науки и современность.–2002.– № 5. – С. 35–47.

81. Литвак О.М. Злочинність в Україні: стан, тенденції, заходи протидії (1992–1995 роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.М. Литвак. – Х., 1997. – 20 с.

82. Лісовий А. В. Методи виявлення та оцінювання тіньового сектору економіки / А. В. Лісовий, С. В. Кирпа // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 267–275.

83. Любенко А. М. Контроль ефективності управління бюджетними установами через призму зарубіжного досвіду / А.М. Любенко // Фінансовий контроль. – 2002. – № 3. – С. 42–48.

84. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія / І. Мазур. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. – 239 с.

85. Малишева Л. А. Світова практика приватизаційних процесів як передумова для їх проведення в Україні / Л.А. Малишева // Фінансовий контроль. – 2002. – № 3. – С. 49–53.

86. Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів / А. Малярчук // Вісник ТАНГ. – 2005. - № 1. – С. 23-27.

87. Мандибура В. О. Тіньова економіка України та напрямки законодавчої стратегії її обмеження / В.О. Мандибура. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 135 с.

88. МВФ признал, что его советы были ошибочными для Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/blogs/07524-mvf-priznal-chto-ego-sovetyi-byili-oshibochnyimi-dlya-ukrainyi.htm>.

89. Мельничук В. Г. Економічне зростання і проблеми державного фінансового контролю / В.Г. Мельничук // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 21–28.

90. Методичні основи оцінки обсягів тіньового сектору економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/17199/1/24.pdf>.

91. Мільйони Лазаренка розділять між собою США та острівний банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1013883-milyoni-lazarenka-rozdilyat-mij-soboyu-ssha-ta-ostrivniy-bank.html>.

92. На 1 млн справжніх банкнот припадає 3,4 підроблених, - НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbcua.com/ukr/na-1-mln-nastoyashchih-banknot-prihoditsya-3-4-poddelnyh-29122014122600>.

93. Наказ «Про затвердження Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги» від 15.11.2001р. № 486/202/524/455/3370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0112-02>.

94. Наказ Міністерства економіки «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» від 18.02.2009р. №123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.7844.0>.

95. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку тіньової економіки в Україні» від 27.06.2006 р. №222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0833-06>.

96. Наумець І. Ніхто не застрахований / І. Наумець // Галицькі контракти. – 2005. – № 24. – С.24–25.
97. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія / Є. В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
98. Невмержицький Є.В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: Навч. Посіб / Є.В. Невмержицький. – К.: АПСВ, 2005. – 415 с.
99. Нідерланди заарештували рахунки українських экс-чиновників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/news/world/2014/03/07/117302>.
100. Никифоров Б. Теневая экономика: основы возникновения, эволюция и ослабление / Никифоров Б., Кузнецов Т., Фельзенбаум В. // Вопросы экономики. – 1991. – № 1. – С. 100–110.
101. Николаева М. И. Теневая экономика: методы анализа и оценки (обзор работ западных экономистов) / М.И. Николаева, А.Ю. Шевяков. – М.: ЦЕМИ АН СССР, 1987. – 53 с.
102. Новікова К.І. Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави / К.І. Новікова, А.В. Ільїна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011.– №4. – С. 36–41.
103. Олександр Костенко Афера під кодовою назвою «Еліта-Центр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/02/13/3063250/>.
104. Ореховский П. Статистические показатели и теневая экономика / П. Ореховский // Российский экономический журнал. – 1996. - № 4.
105. Осипенко О. В. Что отбрасывает тень / О. В. Осипенко, Ю.Г. Козлов // ЭКО: Экономика и орг. пр-ва. – 1989. – № 2. – С. 47–59.
106. Осипенко О. К анализу феномена “черного рынка” / О.К. Осипенко // Экономические науки. – 1990. – № 8. – С. 67–77.

107. Офіційний сайт державної служби статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/.
108. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs_project.
109. Офіційний сайт Світового банку. Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/>.
110. Офіційний сайт телеканалу ZIK. Економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/rubric/economics/>.
111. Офіційний сайт Standard & Poor's. Ratings Actions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.standardandpoors.com/en_US/web/guest/ratings/ratings-actions.
112. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навчальний посібник / Ю.В. Пасічник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 607 с.
113. Пасхавер А. Теневая экономика Украины в переходном периоде / А. Пасхавер // Деловой мир. – 1996. – № 148.
114. Перелік банків України, які знаходяться на ліквідації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75473.
115. Пессель М.А. Финансово-кредитный механизм интенсификации общественного производства / М.А. Пессель. – М.: Финансы, 1977.
116. Піхоцький В. Ф. Державне забезпечення соціальних потреб регіонів / В. Ф. Піхоцький//Регіональна економіка.– 2012.– № 1. – С. 107–114.
117. Податковий кодекс України від 2.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
118. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В.М. Попович. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 546 с.

119. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології / В.М. Попович. – К.: “Правові джерела”, 1998. – 447 с.
120. Попович О. Формування тіньового прибутку в економіці України / О. Попович // Економіст. – 2002. – №6. – С. 72–77.
121. Прасолов: рівень тіньової економіки в 2012 році становив 45% ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/finance/23may2013/prasolov_ten.html.
122. Предборський В.А. Детинізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: Монографія / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 614 с.
123. Преимущества полимерных купюр перед бумажными налицо, и все же новая технология пока не стала массовой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vodyanoyznak.ru/>.
124. Прісняков В. Ф. Корупція як причина дестабілізації економіки / В.Ф. Прісняков // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 3–11.
125. Проблеми боротьби з відмиванням „брудних” грошей в Україні [Електронний ресурс] / В.С. Романюк, Н.Н. Британська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67425.doc.htm.
126. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про основи національної безпеки України" щодо кібернетичної безпеки України від 07.03.2013р. № 2483 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45998.
127. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам в системі державної служби України (організаційно–правовий аспект): дис. ... кандидата наук з держ. упр.: 25.00.03 / Прохоренко Олексій Якимович. – К., 2004. – 206 с.
128. Птіцин Д. Розкоші та злидні СЕЗ / Д. Птіцин // Галицькі контракти. – 2003. – № 16. – С. 13–15.
129. Путято В. Проблеми боротьби з відмиванням “брудних” грошей / В. Путяйло // Вісник податкової служби України. – 2002. – № 20. – С. 33–34.

130. Пушкаренко П. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. Пушкаренко, М. Логвиненко // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 43–49.
131. Рекламна брошура «Створення Служби фінансових розслідувань – інвестиція у майбутнє країни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vl.sfs.gov.ua/data/material/000/107/158444/SFRU.pdf>.
132. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р. N 143-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-p>.
133. Роль финансов в социально-экономическом развитии страны / Под ред. Г.В. Базаровой. – М., 1986. – С. 17.
134. Романюк Б.В. Світовий досвід створення та функціонування інституцій з попередження та боротьби з корупцією [Електронний ресурс] / Б.В. Романюк. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2010_22/22text/g01.pdf.
135. Скрипник А. Оцінка тіньового сектору економіки України / А. Скрипник, В. Дудко // Вісник Національного банку України. – 2000. – №4. – С. 16–19.
136. Скулиш Є.Д. Суспільні трансформації та корупція [Електронний ресурс] / Є.Д. Скулиш // Науково-практичний журнал. – 2006. – № 14. – Режим доступу: http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/14text/g14_09.htm.
137. Соколик М. Аналіз і макрооцінка недекларованих доходів населення України, використаних на споживання / М. Соколик // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 4. – С. 6–34.
138. Соколовский Л. Е. Подоходный налог и экономическое поведение / Л.Е. Соколовский // Экономика и математические методы. – 1989. – Т. 25. – Вып. 4. – С. 623–632.
139. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А.М. Соколовська. – К.: Знання-Прес, 2004. – 454 с.

140. Сокотельник М. Податково-бюджетна політика та тіньова економіка в Україні / М. Сокотельник // Економіка. – 1997. – № 2. – С. 38–43.
141. Сорос обсудил с депутатами украинские финансы и коррупцию – Гопко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/3465647-soros-obsudyl-s-deputatamy-ukraynskye-fynansy-y-korruptsyui-hopko>.
142. Соціально-економічний розвиток України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/so_ek_r_u/soekru_u/arh_soekru_13.htm.
143. Субботович Індикатори фінансової безпеки України / Ю.Л. Субботович, О.Ю. Антропова // Світ фінансів. – 2013. - №2. - С.144-152.
144. Суд відпустив экс-прокурора Сумщини, який «шив справи» проти майданівців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/01/31/sud_vidpustyv_eks_prokurora_sumschynu__ya_kyy_quotshyv_spravuquot_proty_maydanivciv.
145. Тайны биржевых спекуляций / Сост. А.А. Коптяев. – СПб.: Информ. – издательство «ЛИК», 1993. – 112 с.
146. Теорія фінансів. Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: ЦУЛ, 2010. — 576 с.
147. Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/pdf/ТҮР_2005.pdf.
148. Титов В.Н. Социально-психологические аспекты функционирования теневой экономики / В.Н. Титов // Общественные науки и современность. – 2002. – № 5. – С. 66–77.
149. «Тіньовий» офіс Київської регіональної митниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.paragraphf.com/2014/04/blog-post_8.html.

150. ТСН: Керівники банку "Таврика" втекли з грошима українців за кордон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/kerivniki-banku-tavrika-vtekli-z-groshima-ukrayinciv-za-kordon-zmi.html>.

151. Тулай О. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливість його імплементації у вітчизняну практику [Електронний ресурс] / О. Тулай. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/35284/28-Tulay.pdf?sequence=1>.

152. Турчинов О. В. Тіньова економіка (методологія дослідження та механізми функціонування): дис. ... д-ра екон. наук: 08.01.01. / Турчинов Олександр Валентинович. - К., 1997. - 386 с.

153. У 2013 році СБУ оцінила обсяги корупції у держзакупівлях в 35-52,5 млрд грн щорічно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nikorupciji.org/2014/03/27/u-2013-rotsi-sbu-otsinyla-obsyahy-koruptsiji-u-derzhzakupivlyah-v-35-525-mlrd-hrn-schorichno/>.

154. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» № 389/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.

155. Указ Президента України «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» від 11 вересня 2006р. N 742 (742/2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/742/2006>.

156. Указу Президента України «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки» від 21.10.2011 р. № 1001/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>.

157. Украинские национальные новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/ru/news/1175980-yevropeyskiy-tsentr-po-borotbi-z-kiberzlochinnistyu-vidkriyetsya-11-sichnya-u-gaazi%20>.

158. Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочини в центрі уваги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pwc.com/uk_UA/ua/press-room/assets/GECS_Ukraine_ua.pdf.
159. Україна імплементує нові стандарти FATF в національне законодавство щодо відмивання коштів та фінансування тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/2/17/57439.htm>.
160. Українська влада оцінила обсяги тіньової економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.bigmir.net/business/603793-Ykrainska-vlada-ocinila-obsyagi-tinivoi-ekonomiki-Ykraini>.
161. Українська правда. Афера під кодовою назвою "Еліта-Центр" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/02/13/3063250/>.
162. Улыбин К. Теневая экономика / К. Улыбин К. – М.: Экономика, 1991. – С. 18–41.
163. Фінанси (Загальна теорія) Навч. посібник / [авт. тексту Опарін В.М.]. — К.: КНЕУ, 2002. — 240 с.
164. Фінанси: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / [авт. тексту О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова]. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.
165. Фищук О. И в полночь ваши денежки заройте там / О.И. Фищук // Бизнес. – 2002. – № 16. – С. 21.
166. Фрадинський О. А. Використання податкових пільг в процесі легальної мінімізації податкових платежів / О.А. Фрадинський // Вісник Технологічного університету Поділля. Ч. 2: Економічні науки. – 2003. – № 6. – С. 214–219.
167. Фрадинський О. А. Макроекономічна характеристика тіньової економічної діяльності / О.А. Фрадинський // Наука молода: Збірник наукових праць Ради молодих учених Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль, 2004. – № 2. – С. 128 – 132.

168. Фрадинський О.А. Особливості легальних схем ухилення від сплати податків в Україні / О.А. Фрадинський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання”. – Луцьк, 2003. – С. 175–176.

169. Фрадинський О. А. Особливості тіньового приватизаційного процесу в Україні / О.А. Фрадинський // Економічні проблеми адаптації та розвитку вищої школи в умовах ринку: Збірник наукових праць. Ч. 1. Донбаський гірничо-металургійний інститут. – Алчевськ, 2004. – С. 216–223.

170. Фрадинський О. А. Передумови розвитку тіньової економіки в Україні і світі / О.А. Фрадинський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Економіка. – 2002. – № 11. – С. 41–44.

171. Фрадинський О. А. Протидія відмиванню “брудних” грошей в Україні / О.А. Фрадинський // Вісник Технологічного університету Поділля. Ч. 2: Економічні науки. – Т. 1. – 2004. – № 6. – С. 166–172.

172. Франчук В.І. Аналіз методів оцінювання та виявлення тіньової економіки / В.І. Франчук, Ю.І. Кіржецький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. -№1. - С.1-11.

173. Хочуть покласти край корупційним схемам на митниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=373074>.

174. Чайка В. М. Основи дидактики: навч. посіб. / В. М. Чайка. - К.: Академвидав, 2011. - 238 с.

175. Шарль Бланкарт Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт: за наук. ред. та перед. В.М. Федосова; пер. з нім. С.І. Терещенко, О.О. Терещенка. – К.: Либідь, 2000. – 653 с.

176. Швабій К.І. Вплив глобалізації на систему оподаткування та податкову політику України [Електронний ресурс] / К.І. Швабій. Режим доступу –<http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/10/17.pdf>.

177. Шепеленко О.В. Трансакционные издержки в переходной экономике: проблемы теории и практики: монография / О.В. Шепеленко. – Донецк: МОН Украины. Донецкий нац. ун-т экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, 2007. – 360 с.
178. Шохин А.Н. О структуре и масштабах теневой экономики / А.Н. Шохин // Финансы СССР. – 1990. - № 7. – С. 23-28.
179. Штурм Р. Бюджет / Р. Штурм. – Спб., 1907.
180. Щомісячні обсяги експорту-імпорту товарів за країнами світу у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/zd/o_eit/o_eit_u13.htm.
181. Яковець С. Заходи щодо запобігання легалізації “брудних” коштів / С. Яковець // Вісник податкової служби України. – 2002. – № 20. – С. 31–32.
182. Якушевич Я. Боротьба з незаконним відшкодуванням ПДВ / Я. Якушевич // Вісник податкової служби України. – 2002. – № 20. – С. 18-21.
183. Adam M.C. The Effects of Irregular Markets of Macroeconomic Policy: Some Estimates of Belgium / M.C. Adam, V. Ginsburg // European Economic Review. – 1985. - Vol. 29. - № 1.
184. Allingham M. Income tax evasion: A theoretical analysis/ M. Allingham, A. Sandmo // Journal of Public Economics. – 1972. – № 1. – P. 323-338.
185. Beamten-Dienstrechtsgesetz (Österreich) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.jusline.at/Beamten-_Dienstrechtsgesetz_\(BDG\).html](http://www.jusline.at/Beamten-_Dienstrechtsgesetz_(BDG).html).
186. Bitcoin: Blase oder das Schmiergeld von morgen? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iknews.de/2013/11/19/bitcoin-blase-oder-das-schmiergeld-von-morgen/>.
187. Bitcoin charts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bitcoincharts.com/markets/>.
188. Bitcoinwatch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bitcoinwatch.com/>.

189. Blades Derek W. Crime: What Should be Recorded in the National Accounts: What Differences Would it Make? / W. Derek Blades // *The Economics of the Shadow Economy*. – Heidelberg, 1985.

190. Cagan Ph. The Demand of currency relative to the total money supply. / Ph Cagan // *Journal of Political economy*. – 1958. – № 66.

191. Canadian Payments Act R.S.C., 1985, c. C-21 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-21>.

192. Contini B. Market Segmentation and the development of the parreled economy – the Italian experience / B. Contini // *Oxford Economic Papers*. – 1981. – № 33.

193. Das Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich seit 10. Juli 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2014_II_175/BGBLA_2014_II_175.pdf.

194. D. Bouquet *Chroniqueurs contemporains* / D. Bouquet // *Historiens de la France*. – XXIII. – Vol. XX.

195. Delambre Jean-Baptiste *Œuvres de La Grande* / Jean-Baptiste Delambre. – 1867. – 1: xl.

196. De Soto E. *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World* / E. de Soto. – N.Y.: Harper and Row, 1989. – 342 p.

197. Dreher A. Corruption and the shadow economy: an empirical analysis [Электронный ресурс] / A. Dreher, F. Schneider. – Режим доступа: <http://cites.eerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.123.1087&rep=rep1&type=pdf>.

198. Europäisches Parlament Generaldirektion Wissenschaft Arbeitspapier Maßnahmen zur bekämpfung der Korruption in den Mitgliedstaaten der EU Reihe Rechtsfragen JURI 101 DE 03-1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/default_de.htm.

199. Experts tell government how to de-shadow economy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unian.info/economics/1000407-experts-tell-government-how-to-de-shadow-economy.html>.

200. Feige E. A new perspective on macroeconomic phenomena: the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy / E.A. Feige. – Causes, 1980.

201. Financial cbonds information [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eu.cbonds.pl/news/item/578985>.

202. Friedrich Schneider Shadow Economies all over the World: New Estimates [Электронный ресурс] / Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro. – Режим доступа: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/LatestResearch2010/SHADOWECONOMIES_June8_10_FinalVersion.pdf.

203. Friedrich Schneider Rückgang der Schattenwirtschaft dank Aufschwung [Электронный ресурс] / 203. Friedrich Schneider. – Режим доступа: <http://www.oekonomenstimme.org/artikel/2011/04/rueckgang-der-schattenwirtschaft-dank-aufschwung/>.

204. Gesetz Über die Begrenzung der Wahlkampfausgaben und die Pflichte zur Rechenschaftslegung der politischen Parteien (Belgien) JURI 101 DE 03-1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/default_de.htm.

205. Gesetz zur Bekämpfung der Schwarzarbeit (Deutschland) seit 23.07.2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gesetze-im-internet.de/schwarzarbg_2004/BJNR184210004.html.

206. Global Risks Report 2011 Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. January 2011 / World Economic Edition [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://riskreport.weforum.org/global-risks-2011.pdf>.

207. Guerlac Henry Antoine-Laurent Lavoisier Chemist and Revolutionary / Guerlac Henry Antoine-Laurent Lavoisier. — New York: Charles Scribner's Sons, 1973. — P. 130.

208. Gutmann P. The Subterranean economy / P. Gutmann // Financial Analysts Journal. – 1977. – № 33.

209. Gutmann P. The Subterranean Economy, Redux / Gutmann P. // The Economics of the Shadow Economy. - Heidelberg, 1985.

210. ICC-Verhaltensrichtlinien zur Bekämpfung der Korruption im Geschäftsverkehr - ein Verhaltenskodex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icc-deutschland.de/fileadmin/ICC_Dokumente/ICC-Verhaltenskodex_Korruption_final.pdf.

211. Ipress.ua У Південній Кореї слідство вивчає банківські махінації зі ставками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/u_pivdenniy_korei_slidstvo_vyvchaie_bankivski_mahinatsii_zi_stavkami_4803.html.

212. Mehr Personal zur Bekämpfung der Schattenwirtschaft [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gruenebundestag.de/presse/pressemitteilungen/2012/mai/mehr-personal-zur-bekaempfung-der-schattenwirtschaft.html>.

213. Nakamoto Satoshi Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System [Електронний ресурс] / Satoshi Nakamoto. — Режим доступу: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

214. Naraškevičiūtė, V. The Investigation of the Scale of Lithuania's and Ukraine's Shadow Economy / V. Naraškevičiūtė, A. Daukšaitė // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сборник научных трудов. – 2013. - No. 2. - pp. 203-206.

215. Oliver Bullough Looting Ukraine: How East and West Teamed up to Steal a Country [Електронний ресурс] / Oliver Bullough. – Режим доступу: http://www.li.com/docs/default-source/publications/ukraine_imr_a4_web.pdf.

216. Parliament of Canada Act R.S.C., 1985, c. P-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/p-1>.

217. Prevention of Corruption Act 1906 (Britain) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/6/34/contents>.

218. Prevention of Corruption Act 1916 (Britain) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/6-7/64/contents>.
219. Prof. Dr. F. Schneider IAW: Prognose zur Entwicklung der Schattenwirtschaft 2013 [Електронний ресурс] / F. Schneider. – Режим доступу: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2013/PE_Schwarzarbeit_Januar2013%20final.pdf.
220. PwC Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочини в центрі уваги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pwc.com/uk_UA/ua/press-room/assets/GECS_Ukraine_ua.pdf.
221. Rodriguez-Pose Andres The European Union: Economy, Society and Polity / Rodriguez-Pose Andres. - Oxford.: Oxford University Press, 2002.– 218 p.
222. Schafer W. Gleichgewicht, Ungleichgewicht und Schattenwirtschaft / W. Schafer // Schattenokonomie: Theoretische Grundlagen und wirtschaftspolitische Konsequenzen. – Gottingen, 1984. – S. 40.
223. Schneider F. Shadow economies all over the world [Електронний ресурс] / F. Schneider, A. Bühn, С.Е. Montenegro. – Режим доступу: <http://elibrary.worldbank.org/docserver/download/5356.pdf?expires=1347371135&id=id&accname=guest&checksum=001BD4BBE7EBD3D4C1B12F44B66FAB85>.
224. Scott D. Money laundering and International Efforts to Fight It. / D. Scott // The World Bank. Public Policy for the Private Sector. – 1995. - Note N 48.
225. Securelist DDoS-атаки в первом полугодии 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.securelist.com/ru/blog/207764220/DDoS_ataki_v_pervom_polugodii_2012.
226. Soto Hernando De The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World / Hernando De Soto. - Harpercollins, 1989.
227. Sozialgesetzbuch (Deutschland) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sozialgesetzbuch-sgb.de>.
228. Tensi V. The Underground Economy in the US: Annual Estimates 1930-1980 / V. Tensi // Staff Papers. – 1983. - № 2.

229. Tensi V. The Underground Economy. The Causes and Consequences on the World Wide Phenomenon / V. Tensi // Finance development. – 1983. – Vol. 30. - № 1.
230. The Criminal Justice Act 1987 (Britain) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1987/38/contents>
231. The United States Code [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uscode.house.gov>.
232. Tirole J. The Theory of Corporate Finance / J. Tirole. – Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2006.
233. Über die Begrenzung der Wahlkampfausgaben und die Pflichte zur Rechenschaftslegung der politischen Parteien Reihe Rechtsfragen JURI 101 DE 03-1998 (Deutschland) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/101/default_de.htm.
234. Querschuesse seb-artike [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.querschuesse.de/seb-artikel/>.
235. Why is Ukraine's economy in such a mess? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2014/03/ukraine-and-russia>.
236. Zadvornyykh S.S. Die Erfahrung der Korruptionsbekämpfung in den europäischen Ländern // Sozial-wirtschaftliche Transformationen in den europäischen Ländern // bearbeitet von Doktor der Wirtschaftlichen Wissenschaften, Professor, Akademiker der Akademie der Wirtschaftlichen Wissenschaften der Ukraine Yu. V. Pasichnyk. – Nürnberg (Deutschland), 2014. – S. 269-285.
237. Zadvornyykh S.S. Implementation of the international experience of dealing with the shadow economy in Ukraine // Financial policy in the age of globalization // edited by Doctor of Economic Sciences, Professor, Academy of Economic Sciences of Ukraine Yu. V. Pasichnyk. – Viena (Austria): "East West" Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2014. – P. 154-174.

Додатки

Додаток А

Особливості боротьби з тінізацією економіки у Великобританії, Канаді, Німеччині та США

Сфера впливу	Країна				
	Великобританія	Канада	Німеччина	США	Франція
Нормативно-правова	- створення Комітету Нолана (здійснює нагляд за колишніми урядовцями) [127, с. 159]; - створення Бюро по боротьбі з шахрайством; - посилений контроль за діяльністю та майновим станом кандидатів на пост міністра [97, с. 223].	- надання права представникам бізнесу брати участь у політичному житті країні; - розголошення інформації про випадки корупції; - підвищена відповідальність за корупційні дії представників влади; - діяльність Канцлера з етичних питань [127, с. 170].	- боротьба з нелегальною працею, демпінгом заробітної праці на «чорному» ринку; - санкції за виявлення нелегальних працівників; - боротьба з анонімними рекламними оголошеннями про пошук працівників; - обмеження прав державних службовців та посилення контролю за їх діяльністю; - знищення фінансової та матеріальної бази злочинців чи угруповань; - створення Федеральної фінансової поліції [134]; - створення Відділу боротьби з корупцією; - створення Департаменту внутрішніх розслідувань.	- створення Комісії Цікершема [23]; - створення Національної ради по боротьбі з організованою злочинністю; - створення Бюро з алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї; - створення «Ударних сил»; - підвищення уваги при перевірці діяльності державних службовців [127, с. 166].	- створення Центральної служби з подолання корупції [198]; - законодавчо закріплене зняття банківської таємниці при підозрі в незаконному отриманні коштів.
Судова	- посилення незалежності судів.	-	-	-	-
Політична	-	-	- налагодження співпраці між ланками влади з питань виявлення тінізації.	-	- перевірка службовців.
Банківська	-	-	- впровадження в обіг чіпованих банківських карток.	-	-
Податкова	-	-	- зниження ПДВ для готельного бізнесу з 19 до 7%; - впровадження спільної відповідальності партнерських фірм у галузі будівництва по здійсненню внесків до фондів соціального страхування [198].	-	-

Джерело: сформовано за даними, опублікованими Європарламентом, С. Невмержицьким, О. Прохоренком, Сар Дж Пундесем., Б. Романюком [23; 97, с. 221; 127, с. 159; 134; 198]

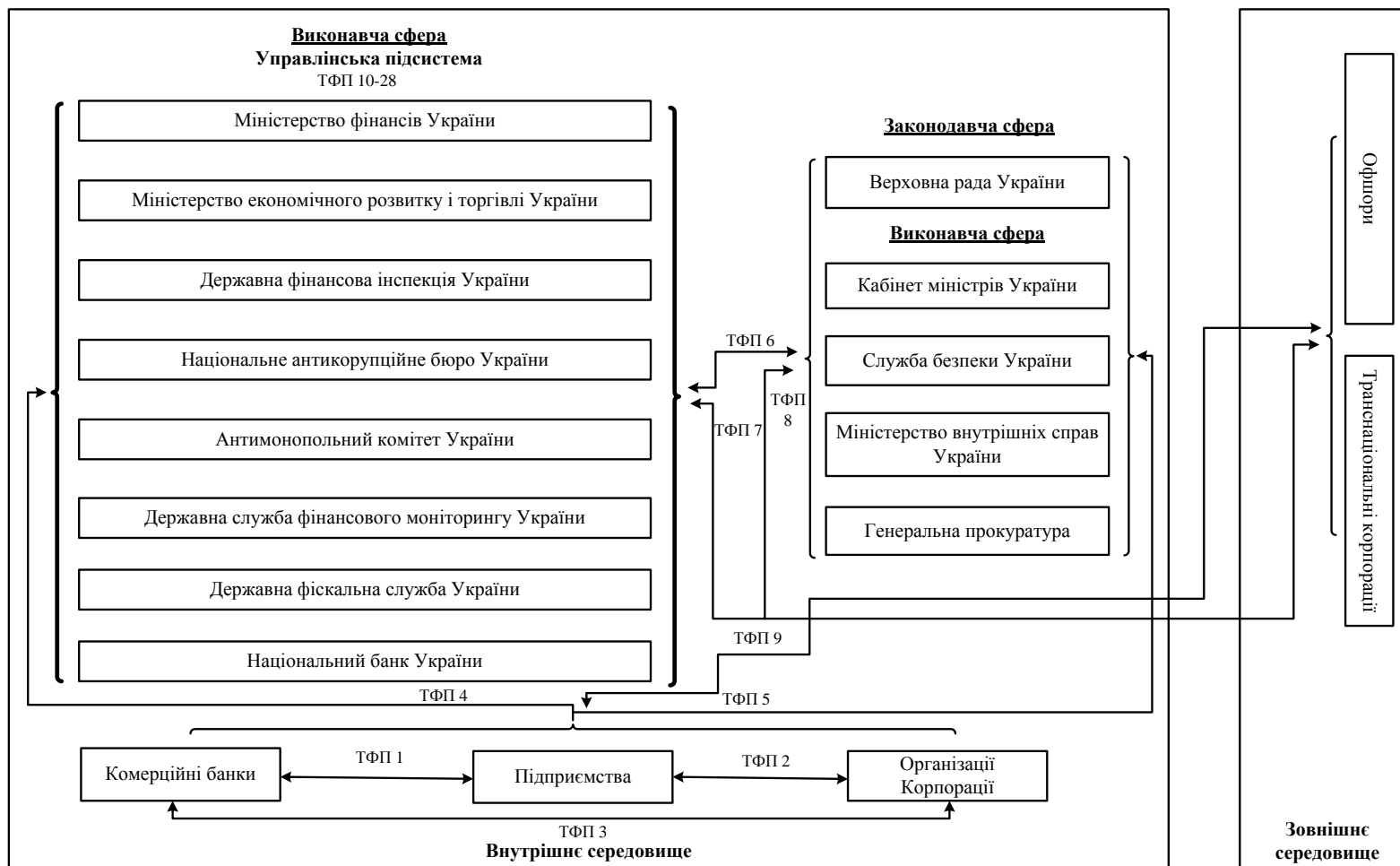
Схема формування тіньових фінансових потоків

СХЕМА ФОРМУВАННЯ ТІНЬОВИХ ПОТОКІВ

ТФП (тіньові фінансові потоки):

- 1 – між КБ і підприємствами;
- 2 – між підприємствами і корпораціями, організаціями;
- 3 – між КБ і корпораціями, організаціями;
- 4 – між КБ, підприємствами і організаціями та управлінською підсистемою виконавчої сфери;
- 5 – між КБ, підприємствами і організаціями та ВРУ, Кабміном, СБУ, МВС, Генпрокуратурою;
- 6 – між ВРУ, Кабміном, СБУ, МВС, Генпрокуратурою та управлінською підсистемою виконавчої сфери;
- 7 – між зовнішнім середовищем і управлінською підсистемою виконавчої сфери;
- 8 – між зовнішнім середовищем і ВРУ, Кабміном, СБУ, МВС, Генпрокуратурою;
- 9 – між КБ, корпораціями, організаціями і зовнішнім середовищем;
- 10-28 – між структурами, що входять до складу управлінської підсистеми виконавчої сфери.

→ – тіньові фінансові потоки

Реалізація механізму запобігання відмиванню «брудних грошей» в Україні

<p>Перший підхід</p>	<p>Офіційна легалізація коштів впродовж 3 місяців для бажаючих, у випадку якщо їх було здобуто не злочинним шляхом, зі сплатою податку за диференційованою ставкою залежно від суми легалізації (чим більше коштів легалізовано тим менша ставка податку, що повинно стимулювати осіб з таким капіталом) від 15 до 5%.</p>	<p>На вибір платника</p>	<p>Легалізація коштів без сплати податку, але при цьому вони повинні бути направлені у вигляді інвестицій, гарантованих державою, у ті сектори економіки, які потребують грошових вливань з боку держави чи інвесторів. Як додатковий варіант можливе вливання коштів у підприємства з приватною часткою капіталу але підконтрольні державі. Такі вкладення повинні гарантуватись державою.</p>									
<p>Другий напрям</p>	<p>Реалізація сорока рекомендацій FATF</p>											
<p>Третій напрям</p>	<p style="text-align: center;">ЗАХОДИ ЗА СФЕРАМИ ВПЛИВУ</p> <table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td data-bbox="446 672 925 907"> <p style="text-align: center;"><u>ПОДАТКОВА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ зниження ставки податків для малого бізнесу; ▪ впровадження гнучкої прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб; ▪ впровадження податкових канікул для підприємств, що планують діяльність у сферах, важливих для держави, на період їх становлення. </td> <td data-bbox="989 672 1461 907"> <p style="text-align: center;"><u>МИТНА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ налагодження системи контролю за транзитом через митну територію України. </td> </tr> </table>			<p style="text-align: center;"><u>ПОДАТКОВА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ зниження ставки податків для малого бізнесу; ▪ впровадження гнучкої прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб; ▪ впровадження податкових канікул для підприємств, що планують діяльність у сферах, важливих для держави, на період їх становлення. 	<p style="text-align: center;"><u>МИТНА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ налагодження системи контролю за транзитом через митну територію України. 							
<p style="text-align: center;"><u>ПОДАТКОВА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ зниження ставки податків для малого бізнесу; ▪ впровадження гнучкої прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб; ▪ впровадження податкових канікул для підприємств, що планують діяльність у сферах, важливих для держави, на період їх становлення. 	<p style="text-align: center;"><u>МИТНА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ налагодження системи контролю за транзитом через митну територію України. 											
<p>Четвертий напрям з початком підготовки до реалізації перед початком впровадження схеми</p>	<p style="text-align: center;">НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ</p> <table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td data-bbox="446 1008 782 1232"> <p style="text-align: center;"><u>РИНОК ПРАЦІ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ здійснення періодичний моніторинг на підприємствах; ▪ виділення ряду санкцій різних рівнів у випадку виявлення тінізації. </td> <td data-bbox="790 1008 1125 1232"> <p style="text-align: center;"><u>ПРИВАТИЗАЦІЯ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ реформування законодавства, що пов'язане із приватизацією державного майна та здійснення періодичний нагляд за його використанням; ▪ посилений моніторинг на стадії реалізації майна. </td> <td data-bbox="1133 1008 1461 1232"> <p style="text-align: center;"><u>КОРУПЦІЯ ЧИНОВНИКІВ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розробка законодавства, яке би регламентувало отримання подарунків та при перевищенні дозволених сум їх оподаткування, що діють у більшості розвинених країн. </td> </tr> <tr> <td data-bbox="446 1243 782 1467"> <p style="text-align: center;"><u>ЕЛЕКТРОННІ РОЗРАХУНКИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ долучення до міжнародних програм, що реалізують протидію тіншовим схемам шляхом використання електронних ресурсів та розробка власного, адаптованого до реалій України законодавства, що регулюватиме діяльність та обіг електронних платіжних систем та валюти. </td> <td data-bbox="790 1243 1125 1467"> <p style="text-align: center;"><u>БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ обмеження для використання в розрахунках фінансових установ малорозвинених країн разом із подальшим обмеженням доступних для здійснення операцій офшорних зон. </td> <td data-bbox="1133 1243 1461 1467"> <p style="text-align: center;"><u>МИТА СЛУЖБА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ запровадження на кордоні електронної систему реєстрації транзитних декларацій та перевірка того, чи дійсно транзитний вантаж перетнув кордон держави, чи так і залишився всередині. </td> </tr> <tr> <td data-bbox="446 1478 782 2042"> <p style="text-align: center;"><u>КОМЕРЦІЙНІ СТРУКТУРИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ обмеження по оборотам для новостворених підприємств; ▪ встановлення для кожної галузі мінімально- та максимальнодопустимі межі обороту для новостворених підприємств; ▪ здійснення перевірки для того, щоб виявити чи дійсно це підприємство діє легально чим має місце відмивання капіталу у випадку перевищення належить; ▪ на перший час доки фірма не зарекомендує себе як надійне підприємство зобов'язати керівництво при реєстрації формувати резервний капітал на рахунках Національного банку, який буде повернено підприємству через певний час, коли воно вважатиметься надійним (термін 2-5 рр. залежно від розмірів та галузі, в якій воно зайняте) або у випадку ліквідації, якщо підприємство збанкрутує. </td> <td data-bbox="790 1478 1125 2042"> <p style="text-align: center;"><u>РИНОК ЗЕМЛІ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ перевірка земельного кадастру та включення до нього всіх земель, чітко розподіливши їх за якістю та призначенням; ▪ встановлення мінімум ціни, за яку можна продати той чи інший вид землі; ▪ перегляд податкових ставок та впровадження диференціювання не лише за місцевістю село-місто-за межами населеного пункту, але й за цінністю земель; ▪ державна централізація продажу земель. </td> <td data-bbox="1133 1478 1461 2042"> <p style="text-align: center;"><u>ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ модернізація діяльності та оптимізація діяльності органів фінансового моніторингу; ▪ створення на базі державних органів фінансового моніторингу спільний з FATF підрозділ; ▪ покращення зв'язку між структурними підрозділами та взаємного обміну інформації. </td> </tr> </table>			<p style="text-align: center;"><u>РИНОК ПРАЦІ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ здійснення періодичний моніторинг на підприємствах; ▪ виділення ряду санкцій різних рівнів у випадку виявлення тінізації. 	<p style="text-align: center;"><u>ПРИВАТИЗАЦІЯ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ реформування законодавства, що пов'язане із приватизацією державного майна та здійснення періодичний нагляд за його використанням; ▪ посилений моніторинг на стадії реалізації майна. 	<p style="text-align: center;"><u>КОРУПЦІЯ ЧИНОВНИКІВ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розробка законодавства, яке би регламентувало отримання подарунків та при перевищенні дозволених сум їх оподаткування, що діють у більшості розвинених країн. 	<p style="text-align: center;"><u>ЕЛЕКТРОННІ РОЗРАХУНКИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ долучення до міжнародних програм, що реалізують протидію тіншовим схемам шляхом використання електронних ресурсів та розробка власного, адаптованого до реалій України законодавства, що регулюватиме діяльність та обіг електронних платіжних систем та валюти. 	<p style="text-align: center;"><u>БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ обмеження для використання в розрахунках фінансових установ малорозвинених країн разом із подальшим обмеженням доступних для здійснення операцій офшорних зон. 	<p style="text-align: center;"><u>МИТА СЛУЖБА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ запровадження на кордоні електронної систему реєстрації транзитних декларацій та перевірка того, чи дійсно транзитний вантаж перетнув кордон держави, чи так і залишився всередині. 	<p style="text-align: center;"><u>КОМЕРЦІЙНІ СТРУКТУРИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ обмеження по оборотам для новостворених підприємств; ▪ встановлення для кожної галузі мінімально- та максимальнодопустимі межі обороту для новостворених підприємств; ▪ здійснення перевірки для того, щоб виявити чи дійсно це підприємство діє легально чим має місце відмивання капіталу у випадку перевищення належить; ▪ на перший час доки фірма не зарекомендує себе як надійне підприємство зобов'язати керівництво при реєстрації формувати резервний капітал на рахунках Національного банку, який буде повернено підприємству через певний час, коли воно вважатиметься надійним (термін 2-5 рр. залежно від розмірів та галузі, в якій воно зайняте) або у випадку ліквідації, якщо підприємство збанкрутує. 	<p style="text-align: center;"><u>РИНОК ЗЕМЛІ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ перевірка земельного кадастру та включення до нього всіх земель, чітко розподіливши їх за якістю та призначенням; ▪ встановлення мінімум ціни, за яку можна продати той чи інший вид землі; ▪ перегляд податкових ставок та впровадження диференціювання не лише за місцевістю село-місто-за межами населеного пункту, але й за цінністю земель; ▪ державна централізація продажу земель. 	<p style="text-align: center;"><u>ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ модернізація діяльності та оптимізація діяльності органів фінансового моніторингу; ▪ створення на базі державних органів фінансового моніторингу спільний з FATF підрозділ; ▪ покращення зв'язку між структурними підрозділами та взаємного обміну інформації.
<p style="text-align: center;"><u>РИНОК ПРАЦІ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ здійснення періодичний моніторинг на підприємствах; ▪ виділення ряду санкцій різних рівнів у випадку виявлення тінізації. 	<p style="text-align: center;"><u>ПРИВАТИЗАЦІЯ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ реформування законодавства, що пов'язане із приватизацією державного майна та здійснення періодичний нагляд за його використанням; ▪ посилений моніторинг на стадії реалізації майна. 	<p style="text-align: center;"><u>КОРУПЦІЯ ЧИНОВНИКІВ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розробка законодавства, яке би регламентувало отримання подарунків та при перевищенні дозволених сум їх оподаткування, що діють у більшості розвинених країн. 										
<p style="text-align: center;"><u>ЕЛЕКТРОННІ РОЗРАХУНКИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ долучення до міжнародних програм, що реалізують протидію тіншовим схемам шляхом використання електронних ресурсів та розробка власного, адаптованого до реалій України законодавства, що регулюватиме діяльність та обіг електронних платіжних систем та валюти. 	<p style="text-align: center;"><u>БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ обмеження для використання в розрахунках фінансових установ малорозвинених країн разом із подальшим обмеженням доступних для здійснення операцій офшорних зон. 	<p style="text-align: center;"><u>МИТА СЛУЖБА</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ запровадження на кордоні електронної систему реєстрації транзитних декларацій та перевірка того, чи дійсно транзитний вантаж перетнув кордон держави, чи так і залишився всередині. 										
<p style="text-align: center;"><u>КОМЕРЦІЙНІ СТРУКТУРИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ обмеження по оборотам для новостворених підприємств; ▪ встановлення для кожної галузі мінімально- та максимальнодопустимі межі обороту для новостворених підприємств; ▪ здійснення перевірки для того, щоб виявити чи дійсно це підприємство діє легально чим має місце відмивання капіталу у випадку перевищення належить; ▪ на перший час доки фірма не зарекомендує себе як надійне підприємство зобов'язати керівництво при реєстрації формувати резервний капітал на рахунках Національного банку, який буде повернено підприємству через певний час, коли воно вважатиметься надійним (термін 2-5 рр. залежно від розмірів та галузі, в якій воно зайняте) або у випадку ліквідації, якщо підприємство збанкрутує. 	<p style="text-align: center;"><u>РИНОК ЗЕМЛІ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ перевірка земельного кадастру та включення до нього всіх земель, чітко розподіливши їх за якістю та призначенням; ▪ встановлення мінімум ціни, за яку можна продати той чи інший вид землі; ▪ перегляд податкових ставок та впровадження диференціювання не лише за місцевістю село-місто-за межами населеного пункту, але й за цінністю земель; ▪ державна централізація продажу земель. 	<p style="text-align: center;"><u>ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ модернізація діяльності та оптимізація діяльності органів фінансового моніторингу; ▪ створення на базі державних органів фінансового моніторингу спільний з FATF підрозділ; ▪ покращення зв'язку між структурними підрозділами та взаємного обміну інформації. 										

Особливості протидії корупції у окремих країнах ЄС

